

**NİSPI FİYATLAR VE TARIMSAL ÜRETİM
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (1969-1998)**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Müh. Aynur CAN
507951021**

**Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 24 Aralık 2002
Tezin Savunulduğu Tarih : 14 Ocak 2003**

**Tez Danismanı : Prof. Dr. Ertugrul TOKDEMİR (İ.T.Ü.)
Diğer Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Ümit SENESEN (İ.T.Ü.)
Prof. Dr. M.Nahit SERARSLAN (İ.T.Ü.)**

OCAK 2003

ÖNSÖZ

Günlük hayatımızda tarım ürünlerinin bizim için ne derece önemli olduğunu genellikle düşünmeyiz. Doganın bize sunduğu bu kaynakların gerçek değerini fark ettiğimiz zamanlar sınırlıdır. İnsanlar her zaman ilerleme ve gelişme düşüncesi ile çeşitli gayretler içerisindeyler. Ancak sonuçta insan, temel ihtiyaçlar dediğimiz yeme, giyinme ve barınma gereksinimleri dışındaki her ihtiyaçla daha kolay mücadele edebilmektedir.

Mühendislik eğitimi almış birisi olarak üretim kavramı bana, çoğunlukla çeşitli aşamalarla fiziksel ve kimyasal dönüşümlere uğramış ve bambaşka yapılarda ve niteliklerde ortaya çıkarak, kendini tanıtıcı veya koruyucu kaplar içinde insanlara sunulan yapay ürünleri düşündürmüştür.

Endüstriyel ürünler, üretim aşamaları ve nitelikleri hakkında her zaman bir fikir verirken, tarım ürünleri bu güne kadar aynı duyarlılıkta etki etmemiştir.

Sonuçta her üretim, emek ve zaman istemektedir. Ona gereken özen ve ilgi gösterildiği zaman ürün gereken nitelikte ve değerinde ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde tarım sektörü, gereken ilgi ve özenin gösterilmesini tüm sektörlerden daha fazla hak etmektedir.

Tarım ürünlerinin Türkiye fiyatlarını, bazı dış pazar fiyatları ile karşılaştırdığımız bu çalışmanın yukarıdaki düşünceye hizmet etmesini umut ederim.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca büyük destek veren, Danışman Hocam, Prof. Dr. Ertuğrul TOKDEMİR'e, tez çalışması sırasında kıymetli bilgilerinden yararlandığımız Dr. Saime Suna KAYAM'a, teşekkür ederim.

Tez yazımındaki desteklerinden dolayı kardeşim Gülnur KARACAN ve esi Bülent GEZGIN'e, verdiği diğer destekler nedeniyle Aras. Gör. Tahsin BOYRAZ'a, kardeşim Dr. İsmail KARACAN'a, Mak. Müh. Sinan BITEN'e, ayrıca esim ile çocuklarım Aşyanur ve Umay'a da teşekkür ederim..

Aralık 2002

Aynur CAN

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	vi
SEKİL LİSTESİ	vii
ÖZET	ix
SUMMARY	x
1. GİRİŞ	1
2. TÜRKİYE TARIMININ TEMEL ÖZELLİKLERİ	4
2. 1. Giriş	4
2. 2. Türkiye'nin Toprak Yapısı ve Tarımsal İşletmeleri	5
2. 2. 1. İşletme Büyüklüğü	7
2. 3. Üretim Teknolojisi ve Verimlilik	11
2. 3. 1. Girdi Kullanımı	11
2. 3. 2. Makine Kullanımı	13
2. 3. 3. Verimlilik	14
2. 3. 3. 1. İşgücü Verimliliği	15
3. TÜRKİYE TARIM POLİTİKASININ UNSURLARI	18
3. 1. Mülkiyet ve Toprak Rejimi	18
3. 2. Sulama ve Benzeri Düzenlemeler	19
3. 2. 1. Sulama Kaynaklarının Geliştirilmesinde Sorunlar	21
3. 2. 2. Entegre Gelişim Projeleri	23
3. 3. Tesvik ve Düzenlemeler	23
3. 3. 1. Genel	23
3. 3. 1. 1. Tarım Politikalarının Amaçları	25
3. 3. 1. 2. Tarım Politikalarının Kısıtları	26
3. 3. 2. Türkiye'de Tarımsal Destekleme	27
3. 3. 2. 1. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikasının Amaçları	27
3. 3. 2. 2. Türkiye'de Tarımsal Destekleme Araçları	28
3. 3. 2. 3. Taban Fiyat ve Destekleme Alım Politikası	29
3. 3. 2. 4. Prim Ödemeleri	31
3. 3. 2. 5. Sübvansiyonlar	32
3. 3. 2. 6. Doğrudan Yardımlar	34
3. 3. 2. 7. Diğer Destekler	35
3. 3. 2. 8. Krediler	36
4. SEÇİLMİŞ TARIM ÜRÜNLERİ PİYASALARI	38
4. 1. Seçilmiş Ürünlerin Türk Tarımındaki Yeri	38
4. 1. 1. Buğday	39
4. 1. 1. 1. Buğdayda Üretim ve Verimlilik	39
4. 1. 1. 2. Buğday Ticareti	43
4. 1. 2. Mısır	46

4. 1. 2. 1. Misirda Üretim ve Verimlilik	46
4. 1. 2. 2. Misir Ticareti	48
4. 1. 3. Pirinç	50
4. 1. 3. 1. Pirinçte Üretim ve Verimlilik	50
4. 1. 3. 2. Pirinç Ticareti	53
4. 1. 4. Seker Pancari	54
4. 1. 4. 1. Seker Pancarında Üretim ve Verimlilik	54
4. 1. 4. 2. Seker Üretimi	57
4. 1. 4. 3. Seker Ticareti	59
4. 1. 5. Tütün	60
4. 1. 5. 1. Tütünde Üretim ve Verimlilik	60
4. 1. 5. 2. Tütün Ticareti	63
4. 1. 6. Pamuk	64
4. 1. 6. 1. Pamukta Üretim ve Verimlilik	64
4. 1. 6. 2. Pamuk Ticareti	66
4. 1. 7. Baslica Tarım Ürünlerinin Bölgelere Göre Verimliliği	67
4. 2. Baslica Tarım Ürünleri Fiyat Karsilastirilmasında Kullanilan Yöntem	68
4. 3. Baslica Ürünler İçin Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	71
4. 3. 1. Bugdayda Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	71
4. 3. 2. Misirda Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	83
4. 3. 3. Pirinçte Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	95
4. 3. 4. Sekerde Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	102
4. 3. 5. Tütünde Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	107
4. 3. 6. Pamukta Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmasi	117
SONUÇLAR	128
KAYNAKLAR	132
EKLER	134
ÖZGEÇMİS	142

TABLO LİSTESİ

Tablo 2. 1	Tarım Alanlarının Kullanılmasına Göre Dağılımı	7
Tablo 2. 2	Tarım İşletmelerinin Ölçeği	8
Tablo 2. 3	İşletmelerde Arazi Parça Sayısı	10
Tablo 2. 4	Seçilmiş Yıllar İçin Tarımsal Girdi Gelişimi	12
Tablo 2. 5	Türkiye’de Makine Kullanımı	13
Tablo 2. 6	Seçilmiş Yıllarda Ürünlerde Verimlilik	15
Tablo 2. 7	İsgücü Basına Sektörel Katma Değer	16
Tablo 3. 1	Tarımsal Destekleme Araçları	28
Tablo 3. 2	Baslıca Ürünlerin Üretimi	30
Tablo 3. 3	Destekleme Alım Fiyatları	31
Tablo 4. 1	Türkiye’de Buğday Üretim Ekiliş ve Verimi	40
Tablo 4. 2	Buğday İhracat ve İthalatı	44
Tablo 4. 3	Türkiye’de Misir Üretimi Ekiliş, Verim, İhracat ve İthalatı	47
Tablo 4. 4	Türkiye’de Çeltik Üretimi Ekiliş, Verim, İhracat ve İthalatı	51
Tablo 4. 5	Türkiye’de Seker Pancarı Üretimi Ekiliş ve Verimi	56
Tablo 4. 6	Türkiye’de Tütün Üretimi Ekiliş, Verim, İhracat ve İthalatı	62
Tablo 4. 7	Türkiye’de Pamuk Üretimi Ekiliş, Verim, İhracat ve İthalatı	65
Tablo 4. 8	Bölgelere Göre Verimlilik	67
Tablo 4. 9	Bölgelere Göre Nispi Verimlilik	67
Tablo A. 1	Seçilmiş Ürünler İçin Türkiye Fiyatları	134
Tablo A. 2	Baslıca Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	138
Tablo A. 3	Seçilmiş Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)	140

SEKIL LISTESİ

Sekil 2.1	: Türkiye’de Arazi Kullanımı ve Türkiye’nin İzdüsum alanı	6
Sekil 3.1	: Sulanabilir alanların Mevcut ve Gelecekteki Durumu	21
Sekil 4.1	: Bugday Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları	45
Sekil 4.2	: Misir Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları	49
Sekil 4.3	: Çeltik Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları	53
Sekil 4.4	: Tütün Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları	63
Sekil 4.5	: Pamuk Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları	66
Sekil 4.6	: Türkiye Bugday Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	72
Sekil 4.7	: Türkiye Bugday Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	74
Sekil 4.8	: Türkiye Bugday Tartili Ort. Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	75
Sekil 4.9	: Türkiye Bugday Tartili Ortalama Fiyatları ve Bir Önceki Yıl Dis Pazar Fiyatları	77
Sekil 4.10	: Türkiye Bugday Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	78
Sekil 4.11	: Türkiye Bugday Destekleme Alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	80
Sekil 4.12	: Türkiye Bugday Dest. Alım Fiyatlarının ve Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	82
Sekil 4.13	: Türkiye Misir Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	84
Sekil 4.14	: Türkiye Misir ve Bugday Fiyatlarının ve Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	86
Sekil 4.15	: Türkiye Misir Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	87
Sekil 4.16	: Türkiye Bugday ve Misir Fiyatları	89
Sekil 4.17	: Seçilmiş Dis Pazarların Bugday ve Misir Fiyatları	90
Sekil 4.18	: Türkiye Misir Tartili Ortalama. Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	92
Sekil 4.19	: Türkiye Misir Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	94
Sekil 4.20	: Türkiye Pirinç Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	96
Sekil 4.21	: Türkiye Pirinç Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	98
Sekil 4.22	: Türkiye Pirinç Tartili Ort. Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	100
Sekil 4.23	: Türkiye Pirinç Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	101
Sekil 4.24	: Türkiye Seker Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	103
Sekil 4.25	: Türkiye Seker Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	106
Sekil 4.26	: Türkiye Tütün Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	108
Sekil 4.27	: Türkiye Tütün Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	109
Sekil 4.28	: Türkiye Tütün Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	111
Sekil 4.29	: Türkiye Tütün Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı	

	Fiyatlarına Orani	113
Sekil 4.30	: Türkiye Tütün Destekleme Alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	114
Sekil 4.31	: Türkiye Tütün Destekleme Alım Fiyatlarının ve Dis Pazar Fiyatlarına Orani	116
Sekil 4.32	: Türkiye Pamuk Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Orani	118
Sekil 4.33	: Türkiye Pamuk Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	120
Sekil 4.34	: Türkiye Pamuk Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	122
Sekil 4.35	: Türkiye Pamuk Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Orani	123
Sekil 4.36	: Türkiye Pamuk Dest. Alım Fiyatlarının ve Dis Pazar Fiyatlarına Orani	125
Sekil 4.37	: Türkiye Pamuk Destekleme Alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları	127

NISPI FİYATLAR VE TARIMSAL ÜRETİM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (1969-1998)

ÖZET

Anahtar Kelimeler: Tarım, tarımsal politikalar, tarımsal ürün fiyatları, buğday, mısır, pirinç, seker (pancari), pamuk, tütün.

Tarım sektörü her ülke ekonomisi için önemli bir sektördür. Her şeyden önce, insan yasami için gerekli gıda,giyinme ve barınma gibi temel ihtiyaçlar tarım ürünlerinden karsılanmaktadır. Tarım sektörü, özellikle gıda ve tekstil sektörleri için hammadde girdisi sağlamaktadır. Aynı zamanda ilaç sektörü, gübre sektörü, makine sektörü gibi sektörlerin ürettikleri mamullerin alıcısı durumundadır.

Tarımsal ürünler gelismekte olan ülkelerin ihracat kalemlerinde önemli bir yer tutmakta ve bu ülkelerin gelirlerinin önemli bir bölümü tarım ürünlerinden elde edilen gelirlerden oluşmaktadır.

Tarım sektörü önemli ölçüde iş gücü istihdam etmektedir. Bu fonksiyonu ile özellikle işsizliğin yoğun olduğu ülkelerde sosyal barışa katkıda bulunmaktadır.

Bütün bu hususlar, tarım sektöründen diğer sektörler'e kaynak aktarımı ve milli ekonomiye olan katkısı ile birleştiginde, tarım sektörünün her ülke için oldukça önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Diğer taraftan tarımsal üretim büyük ölçüde doğa koşullarına bağımlidir. Üretim sürecinin uzun zaman alması, ürünün ekilmesi ile hasat edilmesi arasında geçen sürenin en az bir dönem sürmesi, hava koşulları ve doğal afetlerin tarımsal üretim üzerindeki olumsuz etkileri, tarımsal ürünlerin belli bir süre içinde bozulmaları ve niteliklerini kaybetmeleri söz konusudur. Bütün bu etkilerle tarımsal ürün üreticilerinin gelirleri düşük ve kesikli olmaktadır.

Üreticilerin nispeten yüksek ve düzenli gelir elde etmesini sağlamak, bazı sosyal ve ekonomik dengeleri oluşturmak üzere; her ülke tarımı desteklemektedir. Tarımsal destekleme politikalarında kullanılan araç ve yöntemler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Ülkemizde de tarım, çok değişik yollarla desteklenmektedir. Kullanılan en yaygın tarımsal destekleme aracı, fiyat müdahaleleri ile yapılan destekleme alım uygulamalarıdır.

Tarım sektörünün en önemli konularından biri de tarım ürünleri fiyatlarıdır. Son yıllarda tarımsal teknolojilerde yaşanan gelişmeler ile, gelişmiş ekonomilerde tabiat koşullarının tarım ürünleri etkileri azaltılmış ve tarımsal ürün verimleri oldukça yüksek seviyelere ulaşmıştır. Bunun sonucu elde edilen yüksek üretim ve oluşan stok fazlalığı, tarımsal ürünlerin dış satım fiyatlarına etki etmektedir.

Bu alısmada 1. Bölümde tarım sektörü hakkında bilgi verilmiŒ, 2. Bölümde Türkiye'nin tarımsal yapısı anlatılmıŒ, 3. Bölümde ise Türkiye'nin tarım politikası incelenmiŒtir. 4. Bölümde seilmiŒ ürünler için Türkiye fiyatları, seilmiŒ diŒ pazar fiyatları ile karŒılaŒtırılmıŒtir.

THE RELATIVE PRICE AND THEIR EFFECTS ON THE AGRICULTURAL PRODUCTION : 1969 – 1998

SUMMARY

Keywords: Agriculture, agricultural products, price of agricultural products, wheat, maize, price, sugar, cotton, tobacco.

Agricultural industry is an important part of economics for all countries. First of all the fundamental needs of people which are food, clothing and shelter are provided by agricultural products. Agricultural industry supplies the raw material inputs especially for food and textile industries. On the other hand, agricultural industry is the customer of medicine, fertilizer and mechanical industries. The important incomes of developing countries are agricultural products and exports.

Agricultural industry provides an extensive employment. So its social importance increases especially in countries, where unemployment rate is at high level. When the thing above are considered and the effects of agricultural industry on other industrial branches and the additions on national economics, it is obviously seen that agricultural industry is very important for all countries.

On the other side agricultural production is effected by nature conditions and spread out a wide period of time. Natural conditions and disasters have negative effects on production. Spoilage of products in a short time and losing their quality are other negative effects on production. On the result incomes of producers decreases and becomes irregular.

Every country support the agricultural industry to supply relatively high and regular incomes for producers and to maintain social and economical balances. The equipment and process of agricultural supporting politics may differ for all countries. There are different supporting ways in our country. The most popular agricultural supports, which are made by government in Turkey are supporting buying that are made with interfere to prices.

The other important subject of agricultural industry is the prices of products. In recent years the developments on agricultural technology and decreased effects of natural conditions on developed economics have increased the agricultural production efficiency. On the result because of high production and excess stock level effects the export prices of agricultural production.

This study includes the followings;

1-Information about agricultural industry.

2-Agricultural position of Turkey.

3-Agricultural policy of Turkey.

4-The comparison of market prices of agricultural products in Turkey and selected other countries.

1. GIRIS

Özellikle gelismis ve gelismekte olan ülke ekonomileri için büyük bir öneme sahip olan tarim sektörü, öncelikle toplumun gida, giyinme ve barinma gibi en temel ihtiyaçlarini saglayan sektör olarak, diger taraftan, genel ekonomi içindeki yeri ile tüm ülkeler için önemli bir sektördür.

Türkiye'de tarim sektörü büyük bir potansiyele sahip olup kalkinmaya degisik yollardan katkı yapmaktadır. Tarim sektörü ülkemizde çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 40'na istihdam sağlamaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Gayri Safi Milli Hasılanın (GSMH) içinde tarimin payı yüzde 43 iken, (cari faktör fiyatıyla) 1930'li yıllardan itibaren sanayiye daha fazla ağırlık verilmesi ve ülkemizde sanayinin öncelikli sektör haline gelmesiyle, 1970'li yıllarda tarimin GSMH içindeki payı yüzde 36'lara, 1980'de yüzde 25'lere ve 1990'da yüzde 16'ya gerilemiştir. 1997'de bu oran yüzde 13,4'tür. Bu düşüşler mutlak olmayıp, sanayi ve ticaret sektöründeki gelişmeler nedeniyle oluşan göreceli bir düşüştür.

Cumhuriyetin ilk yıllarında kırsal nüfus toplam nüfusun yüzde 75,8'ini oluşturmakta iken, bu oran 1997 yılında yüzde 35,3'e düşmüştür. Bu düşüğe sanayilesme, tarımda teknolojik gelişmeler ve kırsal kesimdeki nüfus artışı nedeniyle kırsal kesimden kentlere olan nüfus akisinden kaynaklanmıştır. Artan nüfus fazlası kentlere ve başka sektörlerle kaymıştır. Sayısal olarak tarımda çalışan nüfusta azalma olmamakla birlikte, oransal bir azalma söz konusudur. Yine de tarımda çalışanların faal nüfusuna oranı, gelişmiş ülkelere göre oldukça yüksektir. Bu durum gelişmişlik açısından olumlu görünmese de, işsizliğin ciddi bir problem olduğu ülkemizde kırsal nüfusa istihdam sağlaması, gelişme yolunda ülke insanına katkı sağlaması bakımından önem arz etmektedir [1,2].

Türkiye, gerek coğrafi ve gerekse iklim özellikleri yönünden çok çeşitli tarım ürünlerinin üretilmesine elverişli bir ülkedir. Yetiştirilmesi önemli ölçüde iklim koşullarına bağlı olmakla birlikte hububat üretiminde iklim koşullarının uygun olduğu dönemlerde kullanılan girdilerin etkinliğindeki artışla birlikte birim alandan

elde edilen ürün miktarlarında artışlar sağlanmıştır. Endüstri bitkilerinde ve meyve üretiminde, 1970 sonrası önemli artışlar söz konusudur.

Toplum sağlığı ve sosyo-ekonomik gelişmenin sağlanması açısından önemli bir yeri olan beslenmenin yeterli ve dengeli olabilmesi için insanların, gıda maddeleri satın alabilecek parasının olması yanında bu maddelerin yeterli düzeyde bulunması da önemli olmaktadır. Ülkemizde coğrafi ve iklim koşullarının çok çeşitli tarım ürünlerinin yetismesine uygunluğu bu bakımdan ayrı bir önem taşır.

Her ülkede değişik oranlarda olmak üzere sanayi sektörünün önemli bir bölümü, hammaddesini tarım sektöründen sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, tarım sektörü tarıma dayalı sanayilerin gelişmesinde önemli sektörlerden birisidir. Tarım sektörü bir yandan tarıma dayalı sanayilere hammadde sağlarken bir yandan da diğer sektörlerde üretilen mal ve hizmetlere talep oluşturarak ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Ülkemizde tarımsal hammaddeleri işleyen sanayi dalları gıda sanayi ve dokuma sanayi olarak iki ana gruba ayrılabilir. Gıda sanayi, seker sanayi , bitkisel yağ sanayi, konserve sanayi, süt sanayi, et sanayi, içki sanayi gibi alt gruplardan oluşmaktadır. Dokuma sanayi ise pamuk ipliği, yün ipliği gibi iplik sanayi ile pamuklu ve yünlü dokuma gibi dokuma sanayi alt dallarına ayrılmaktadır [1].

Tarımdaki teknolojik gelişmeler özellikle tarımsal sanayilerin ürettikleri gübre, ilaç, karma yem ve makine gibi girdilerin taleplerini hızla artırmaktadır. Tarım sektörü bu sektörlerin önemli alıcısı olmaktadır.

Dis satımlar için de bir çok ülkede tarım önemli bir yer tutar. 1990 yılında Türkiye'nin ihracatının yüzde 17,63'ünü tarım, yüzde 78,95'ini ise sanayi ürünleri oluşturmaktadır. Ülkemizdeki sanayinin gelişmesi ile ihracattaki sanayi ürünlerinin payı artmıştır. 1997'de yüzde 88,08 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam ihracat içinde tarımın payı yüzde 10,33'e düşmüştür [3].

Tarım sektöründen diğer sektörlerle kaynak aktarımı, tarımsal tasarruf ve vergiler de tarımın ekonomiye yaptığı önemli katkılardır.

Diğer taraftan, tarımsal üretimin genellikle doğal koşullara bağlı olması, üretimin uzun bir dönem sonunda elde edilmesi, gibi tarımın kendine özgü problemleri nedeniyle üreticiler zaman zaman gelir kayıplarına uğramaktadırlar. Üreticilerin

nispeten düzenli ve sürekli gelir sahibi olmalarini sağlamak üzere her ülke tarım sektörüne bir takım destekler yapmaktadır. Ülkemizde bu desteklerin bir kısmı tüketicilerden sınır kontrolü ile sağlanan yüksek fiyat ve bir kısmı da bütçeden vergi gelirlerinden karşılanmaktadır. Üreticiye yapılan tarımsal desteklerin en çok uygulanan tipi taban fiyatla destekleme alımlarıdır. Ülkemizde tarımsal politikalar, fiyat müdahaleleri, girdi destekleri, zirai kredi sübvansiyonları, doğal afet ödemeleri, süt tesvik primi ödemeleri, bazı yıllarda ödenen destekleme primleri, araştırma, eğitim, yayım ve denetim gibi genel hizmetlerle ilgili kamu faaliyetleri, büyük lde kamu tarafından sürdürülen tarımsal alt yapı yatırımları, yatırım ve ihracat tesvikleri ile sürdürülmektedir.

2. TÜRKİYE TARIMININ TEMEL ÖZELLİKLERİ

2.1 Giriş

İnsanlık tarihi boyunca tarım en önemli üretim sektörlerinden biri olmuştur. Tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran ve önemli kılan bazı temel özellikleri vardır. Bu özelliklerin en önemlisi, tarım sektörünün beslenme, barınma ve giyinme gibi zorunlu temel ihtiyaçları karşılayan ürünleri üretmesidir. Sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişmesi ile nihai olarak üretimdeki payı azalmış olmakla birlikte, en temel besin maddelerini üretmesi ve diğer sektörlere hammadde girdisi sağlaması bakımından tüm ekonomiler için önemini sürdürmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için ise tarım sektörü sanayii destekleyici ve ekonominin itici gücü olarak görev alır.

Bu görevler;

- Sanayiye hammadde sağlamak,
- Yatırım malları ithali için gerekli döviz, ihraç edilen tarım ürünleri ile sağlamak,
- Sanayinin ürettiği malların pazarı olmak,
- İç ticaret hadlerinin genellikle tarımın aleyhine seyretmesi sebebiyle sanayiye kaynak transfer etmek veya sanayiye finanse etmek,
- İş gücü istihdamı sağlamak, gibi konulardır.

Tarım sektörü, Türkiye'nin ekonomik ve sosyal gelişmesinde önemli işlevler üstlenmiştir. Sektör, ekonominin temel unsurlarından biri olmuş, ancak 1960'li yıllardan itibaren gelişme önceliğinin sanayi sektörüne kaydırılması ve hizmetler sektörü basta olmak üzere diğer sektörlerin buna bağlı olarak gelişmesi ile birlikte ekonomi içindeki payı daralma sürecine girmiştir [4].

Tarım sektörünün göreceli olarak ekonomi içindeki payının azalmasına rağmen sektör, milli gelir ve istihdama katkısı, ülke nüfusunun gıda ihtiyacının karşılanması sanayi sektörünün hammadde ihtiyacına cevap vermesi, sanayiye sermaye aktarımı

ve ihracata dogrudan ve dolayli katkilari nedeniyle ÷lke ekonomisi için vazgeilmezligini korumaktadır [4].

Ekonomiye olan katkilari yaninda tarim sektör÷ stratejik bir unsur haline dn÷sen gida r÷nlerinin üretilmesi beslenme, giyinme, çevrenin korunmasi ve ekolojik dengenin kurulmasi ve sürdür÷lebilirliği konulari ile toplumun genis bir kesimini dolayli olarak ilgilendirmektedir.

Toplumun önemli bir kesimi de tarimin sağladigi istihdam ve gelir kaynaklari ile dogrudan ilgilidir. Kırsal alanda yasayan nüfusun en basta gelen istihdam ve gelir kaynagi tarimdir. ÷lke genelinde nüfusun yaklasik yüzde 35'i tarim sektör÷nde bulunurken, aktif is gücünün de halen yüzde 45'i tarim sektör÷nde istihdam edilmektedir. Bu yönüyle de tarim sektör÷ issizliğin yaratacaği sosyal sorunlari önleyen bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

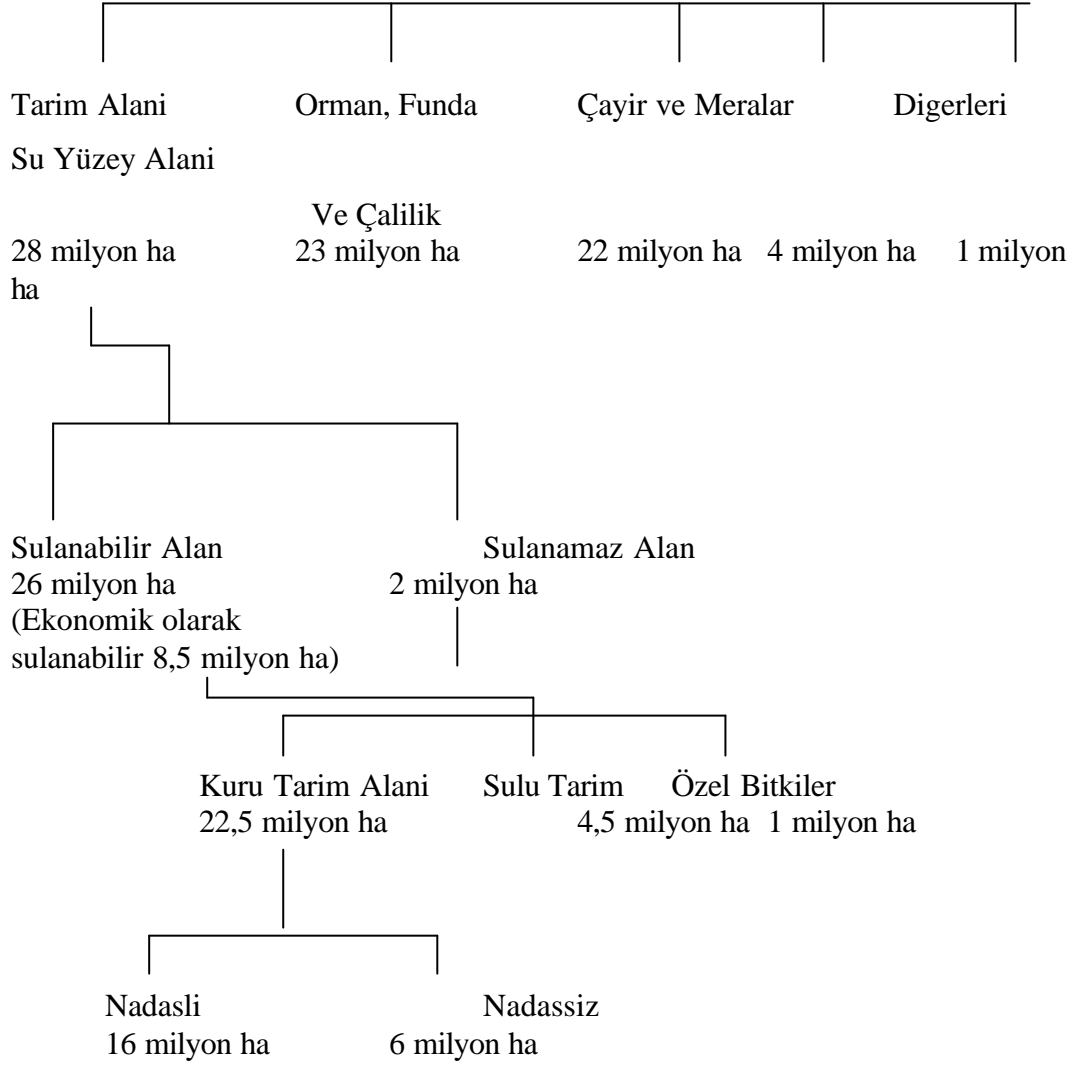
Ancak tarımsal üretim, diğer üretim sektörlerinden farklı olarak büyük ölçüde toprak, su ve iklim gibi tabiat kosullarina bağli olmasından dolayı kendine özgü problemlere sahiptir. Tarımsal retim en önemli özelliklerinden birisi üretim mevsimlere göre belirlenmesi, dolayisiyla dissal faktörlerin etkilerinin tarımsal üretimde çok önemli bir yere sahip olmasidir. Tarımsal retimde ekim ve hasilat arasında önemli bir zaman farki vardır. Tarlaya ekilen tohumlardan ürün elde edilmesi için en az bir dönem gerekir. Bazı rnler için bu dönem daha da uzun olabilmektedir. Bunun disında hava kosullari, dogal afetler (sel, kuraklik vb.), bitki ve hayvan hastaliklari tarımsal üretimde, önemli sonuçlar dogurur [2].

2. 2 - Türkiye'nin Toprak Yapisi ve Tarımsal Isletmeleri

Türkiye'nin 77,95 milyon hektarlık yüz ölçümünün yüzde 36'si, 28,0 milyon hektari tarım alanidir. Sulanabilir alanin toplami 25,85 milyon hektar, ekonomik olarak sulanabilir alanin toplami ise 8,5 milyon hektardir.

Tarım alanlari içinde 22,5 milyon hektar alanda kuru tarım, 4,5 milyon hektar alanda sulu tarım yapılmaktadır. Kuru tarım alanlariinin 16 milyon hektari nadasli, 6 milyon hektari nadassiz tarım arazisidir. Sekil 2.1 Türkiye topraklariinin kullanım dağilimini göstermektedir.

Sekil 2.1 Türkiye’de arazi kullanımı ve Türkiye’nin iz düşüm alanı (78 m. ha.) [4]

Ülkemizde tarım alanları 1960 yılına kadar yaklaşık 25 milyon hektar iken yeni tarım alanlarının kazandırılması ile 27 milyon hektara çıkmıştır. Bitkisel üretimde ekilebilir alanların tamamı hatta marjinal alanlar bile kullanıma açılmış olup, bu nitelikteki alanların genişleme durumu kalmamıştır.

Türkiye’de gayri safi tarımsal üretimin değerinin dörtte üçünü bitkisel üretim, geriye kalan 4’te 1’ini hayvansal üretim oluşturmaktadır. Bitkisel üretim değerinin yaklaşık yüzde 63’ü tarla bitkilerinden, yüzde 13,8’i meyvelerden, yüzde 23,4’ü sebzelerden gelmektedir. Tarla bitkileri içinde en yüksek payı yüzde 48,4 ile tahıllar almakta, bunu yüzde 30,69 ile endüstri bitkileri, yüzde 18,3 ile yağlı tohumlar ve kök bitkileri,

yüzde 2,3 ile baklagiller izlemektedir. Tahıllar içinde en yüksek payı sırasıyla buğday , arpa ve mısır , Endüstri bitkileri içinde tütün, pamuk ve seker pancari, baklagiller içinde nohut, kuru fasulye ve mercimek, yağlı tohumlarda ayçiçeği ve kök bitkileri içinde patates oluşturmaktadır [5,6].

Tablo 2.1 Tarım alanlarının kullanışına göre dağılımı (1000 ha.) [4]

<i>YILLA R</i>	<i>EKILE N ALAN</i>	<i>NADA S</i>	<i>ISLENE N TARLA ALANI</i>	<i>SEBZ E ALAN I</i>	<i>BAG ALA NI</i>	<i>MEYV E ALAN I</i>	<i>ZEYTI N ALANI</i>	<i>TOPLA M</i>
1960	15 305	7 759	23 264	---	782	730	548	25 324
1970	15 591	8 705	24 296	447	845	1 019	731	27 338
1975	16 241	8 177	24 418	490	790	1 063	801	27 662
1980	16 371	8 188	24 560	596	820	1 386	813	28 175
1985	17 908	6 025	23 933	662	625	1 470	816	27 506
1990	18 868	5 324	24 192	635	580	1 583	866	27 856
1995	18 464	5 124	23 588	785	565	1 340	556	26 834
1997	18 640	5 003	23 643	775	545	1 386	652	27 001

2. 2. 1 İşletme Büyüklüğü

Türkiye’de tarım sektörünün temel özelliklerinden birisi de küçük üreticiliğin yaygınlığı ve arazilerin parçalanmışlığıdır. Mevcut işletmeler ve işletilen alanlarla ilgili veriler Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE)’nün Genel Tarım Sayımı (GTS) sonuçları’ndan alınmaktadır.

Aşağıdaki Tablo 2.2’de 1980 ve 1990 yıllarına ait GTS sonuçları verilmiştir. GTS 1991 sonuçları incelendiğinde tarımsal işletmelerin en büyük çoğunluğu %32’lik kısmı 20-19 dekar büyüklüğündeki toprakları işlemektedir. İşledikleri toprak miktarı yüzde 16,5’tir. 10-19 dekarlık toprak işleyen işletmeler ise yüzde 19’luk oranla ikinci sırada yer almaktadır. İşledikleri toprak ise yüzde 4,3’ten az bir miktardır. Daha küçük işletme büyüklükleri de ilave edilirse 1991 GTS sonuçlarına göre, işletmelerin

yüzde 67'den fazlası, tüm işletme topraklarının yüzde 22,1'lik bir bölümünde işletmecilik yaptıkları görülür.

GTS 1980 sonuçları incelendiğinde; 49 dekar ve altındaki toprak büyüklüğünü işleten işletme oranı yüzde 60,6 , bu işletmelerin işlettiği toprak oranı ise yüzde 19,5'tir. Bu sonuçlara göre, hem işletme oranında, hem de işletilen toprak oranında bir artış söz konusudur. Ancak hane halkı artışı, toprak artışından yüksektir ve 1980'deki işletme başına ortalama toprak miktarı 18,7 dekardan, 1991'de yaklaşık 2 dekarlık bir azalmayla 16,9 dekara gerilemiştir [7].

Tablo 2.2 Tarım İşletmelerinin Ölçeği – 1980-1991 (Yüzde Dağılımları) [7].

İşletme Büyüklüğü	1980		1991	
	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>İşletme Alanı</i>	<i>İşletme Sayısı</i>	<i>İşletme Alanı</i>
5'ten az	7,230	0,20	6,34	0,28
5 – 9	6,700	0,69	9,61	1,07
10 – 19	14,130	2,96	18,96	4,28
20 – 49	32,560	15,69	32,13	16,49
50 – 99	21,070	21,42	17,98	19,94
100 – 199	11,950	23,98	9,66	20,99
200 – 499	5,460	22,73	4,38	19,82
500 – 999	0,770	8,04	0,61	6,39
1000 – 2499	0,007	1,59	0,26	5,91
2500 – 4999	0,010	0,55	0,05	2,79
5000 +	0,001	2,16	0,01	2,04
Toplam	100,000	100,00	100,00	100,00
Miktar(milyon ha.)	3,43	199,0		211

Bu verilerden iki önemli sonuç çıkarmak mümkündür. Birincisi, Türk tarımında küçük ölçekli işletmeler egemendir. Diğeri, 1980-1991 döneminde küçük işletmelerdeki işletme büyüklüğü daha da küçülmüştür [7].

Diğeri taraftan, 1991 yılında yüzde 20,99'luk oran ile en yüksek toprak oranına sahip işletme büyüklüğü dilimi 100-199 dekadır. Bu işletmeleri işleten işletme oranı 9,66'dır. 1980 GTS sonuçlarına göre bu dilimdeki toprak oranı 23,98 ve işletme sayısı da 11,99'dur. Her iki veride de 1991 yılında azalma söz konusudur.

Toprak büyüklüğünün yüksek olduğu diğeri dilim yüzde 19,82'lik miktar ile 200-499 hektar dilimidir. Burada 4,38'lik bir işletme oranı bulunmaktadır. Bu dilimdeki toprak miktarı toplam toprak miktarının yaklaşık beşte biri iken, hane halkı oranı ise toplamın yaklaşık 25'te 1'i civarındadır. Ortalama işlenen toprak hane başına GTS 1991 sonuçlarına göre 233,4 dekar, 1980 sonuçlarına göre 241,5 dekadır. 8 dekarlık bir azalma söz konusudur.

500 dekar üzerindeki toprak büyüklüğünde bulunan işletme sayısı 1991'de 0,93, işledikleri toprak miktarı ise toplamın yüzde 17,13'ünü oluşturmaktadır. Hane halkı ortalaması 950 dekarın üzerindedir. 1980 yılında ise işletme başına işlenen toprak ortalaması 908,5 dekadır.

İşletme büyüklüklerinin dağılımı da bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. 5 dekadadan küçük toprak kullanan işletmelerin yüzde 23,3'ü Ege, yüzde 18,4'ü Akdeniz, yüzde 16,9'u Karadeniz, yüzde 10,4'ü Orta Güneyde bulunmaktadır. 5-9 dekar olan işletme büyüklükleri yüzde 25,4'ü Karadeniz, yüzde 24,6'si Ege, yüzde 13,8'i Akdeniz'dedir. 10-19 dekar büyüklüğündeki toprakları işleten işletmelerin yüzde 27,9'u Karadeniz, yüzde 22,4'ü Ege, yüzde 21,3'ü Akdeniz bölgesindedir.

Büyük ölçekli işletmeler ise büyük çoğunlukla Güneydoğu Anadolu'da bulunmaktadır. 2500-4999 dekar toprak büyüklüğünün yüzde 92,4'ü, 5000 dekar ve üzeri toprak büyüklüğünün yüzde 91,8'i Güneydoğu Anadolu'da bulunmaktadır.

Sonuç olarak; tarımsal işletme büyüklükleri incelendiğinde ülkemizde küçük tarım işletmeciliğinin egemen olduğu görülmektedir. İşletme büyüklüklerinin dağılımı da bölgelere göre eşitsiz olarak dağılmaktadır [7].

Tablo 2.3 Isletmelerde arazi parça sayisi [4].

Isletmelerde Arazi Parça Sayisi	1980				1991			
	Isletme Sayisi (1000)	Yüzde (%)	Parça Sayisi (1000)	Yüzde (%)	Isletme Sayisi (1000)	Yüzde (%)	Parça Sayisi (1000)	Yüzde (%)
1- 3	1 270	35,7	2 667	11,6	1 716	43,3	3 306	16,4
4 - 5	797	22,4	3 577	15,6	904	22,8	4 049	18,8
6 - 9	791	22,2	5 603	24,5	760	19,2	5 365	24,9
10 - +	701	19,7	11 057	48,3	587	14,8	8 804	40,9
Toplam	3 559	100,0	22 904	100,0	3 967	100,0	21 524	100,0

Tarım sektörünün yapısından kaynaklanan nedenlerle arazi parça sayisi da yüksektir. Ancak yıllar itibariyle isletmeler küçülmekle birlikte, isletmelerdeki arazi parça sayisi azalma göstermektedir. 1980 yılında 1-3 parçaya sahip araziler toplam parça sayisinin yüzde 11,6'sini oluştururken, 1991 yılında bu oran yüzde 15,4'e yükselmıştır. Buna karşılık 10 ve üzeri parçaya sahip isletmelerin toplam içindeki payı 1980 yılında yüzde 48,3 iken, bu oran 1991 yılında yüzde 40,9'a düşmüştür.

2.3 Üretim Teknolojisi ve Verimlilik

2.3.1 Girdi Kullanımı

Tarım üretiminin temel öğeleri toprak ve iş gücüdür. Bunların dışında, makine, yapay gübre, sulama, ilaçlama ve krediler de tarım sektörünün ana üretim girdileridir [7].

Ana üretim girdileri olan toprak, 1960'li yılların başından beri hemen hemen değişmemiştir. 1960'li yıllarda yaklaşık 25 milyon hektar iken bu alana yeni tarım alanlarının kazandırılması ile 1997 yılında 27 milyon hektara çıkmıştır. Bitkisel üretimde ekilebilir alanların tamamı hatta marjinal alanlar bile kullanıma açılmış olup, bu nitelikteki alanların gelişme olanacağı kalmamıştır [4].

Diger bir ana üretim girdisi isgücü de 1960'li yıllardan 1990'li yıllara kadar sayısal bir degisme göstermemistir. Belirtilen dönemler için isgücü sayısı 9 milyon dolaylarındadır. Ancak toplam isgücü sayısı arttigından tarımsal isgücünün, toplam isgücüne oranı düsmüştür. Bu oran yüzde 75'lerden yüzde 45'lere düsme boyutundadır [7]. Tarım kesimindeki isgücü fazlası ise köyden kente göç ile sektör disına çıkmaktadır. Bu kesim ise nispeten genç ve eğitimli isgücünden oluşmaktadır.

1997 yılında, Türkiye'nin traktör parkı, 1960'li yıllardaki 42 bin düzeyinin 20 kati üzerinde 875 bin seviyesine ulaşmıştır.aynı dönemde, 5-6 bin dolayında olan biçer döver sayısı 1997 yılında 12 binin üzerine çıkmıştır [5].

1997 yılında yaklaşık 20 milyon hektar ekilen alanda ve köylerin yüzde 93'ünde 10 milyon ton kimyevi gübre kullanılmaktadır. Tarımsal mücadele ilaçları kullanımı da son yıllarda oldukça yüksek bir artış göstermiş ve köylerin yüzde 75'inde kullanılır hale gelmiştir.

Tablo 2.4 Seçilmiş Yıllar İçin Tarımsal Girdi Gelisimi [7]

Yıllar	Traktör (Bin)	Yapay Gübre (Bin ton)	Sulama (Bin ha.)	Kredi (MilyarTL. Cari)	Kredi (1987 sabit)
1963	51	426	177	2,3	---
1967	75	1 538	565	5,1	---
1972	136	3 284	926	9,8	1 400
1977	370	7 474	1 520	64,2	3 057
1982	489	7 452	2 052	336,9	1 173
1987	637	8 977	2 558	2 714,9	2 715
1988	655	8 372	2 674	4 439,5	2 581
1989	672	9 070	2 759	7 284,7	2 436
1990	692	9 507	2 850	12 669,3	2 725
1991	704	8 981	2 949	17 787,1	2 433
1992	726	9 735	3 034	38 769,2	3 316
1993	746	11 150	---	58 486,6	2 947

1960'li yıllardan sonra iki ana üretim girdilerinden toprak ve is gücü miktarında önemli bir artis olmamıştır. Saglanan tarımsal üretim artislerinin, is gücünün niteliksel gelismesinin, toprak niteliginin iyileştirilmesinin ve diger girdi kullanımlarının sonucu olduğu belirtilebilir.

Tablo 2.4'de belirtilmiş yıllar için tarımsal girdi gelişimi verilmektedir. Tablodaki sulama verileri yalnızca kamu sulama sistemine ilişkin verilerdir. 1988 - 1992 verilerine her yıl için gerçekleşen sulanan alan miktarlarının eklenmesiyle bulunmuştur [7].

Tabloda görüldüğü gibi traktör sayısı 1972-1977 döneminde yani III. K.P. yıllarında yüzde 172,0 gibi bir artis göstermektedir. Buna karşılık gübre kullanımı ve sulanan alan miktarları 1960'li yılların ikinci yarısında yüksek artislar göstermiştir.

2.3.2 Makine Kullanımı

Tarım sektöründe mekanizasyon kullanımı artışı, uluslar arası alanda ülke ekonomilerinin toprak ve is gücü kaynaklarına, tarım dışı sektörlerin is gücü talebine ve tarım ürünlerinin tüketici talebine bağlı bulunmaktadır. Türkiye'de tarım sektöründe makineleşme 1950'li yılların başından itibaren artmaya başlamıştır. 1960'li yıllardan itibaren ise çeşitlenmeye başlamıştır. 1960'li yıllarda kullanılabilir toprak alanlarının hemen tamamı kullanılabilir duruma geldiğinden üretimdeki artislar daha çok toprak verimliliğindeki artışları sağlamaya yönelik olmuştur. Bunun için gübre, tohum, zararlı ile mücadele gibi girdiler yoğunlaşmıştır. Bu girdilerin kullanımı büyük ölçüde makineleşmeyi zorunlu kılmıştır. Aynı dönemde mazot kullanımı ve diğer sübvansiyonlar makineleşmeyi hızlandırmıştır. Tarım sektöründe makineleşmenin uluslar arası karşılaştırması için traktör sayısı, tarım alanı ve is gücü oranı göstergesi kullanılabilir. Türk tarımındaki makineleşme 1994 yılı dünya ortalamalarına ulaşmış, hatta üzerine çıkmıştır [4].

Tarım sektöründeki makine artışına rağmen, nüfus artışı da sürmektedir. Yani makine, is gücünü ikame edememektedir. Bu bakımdan makineleşme, toprak verimliliğinin artışında yüksek katkıda bulunmakta, is gücü verimliliğine katkısı ise daha düşük olmaktadır. Türkiye'de makineleşme daha çok toprak işleme, traktör,

tasima römork, su pompalama, motopomp gibi güç yoğun işlemlerle ilgili konular açısından tatmin edici düzeye ulaşmış olduğu görülmektedir.

Tablo 2.5 Türkiye’de makine kullanımı [8,9]

Kullanım Alanları	1995	1998
Toprak İşleme (Traktör)	776 863	902 513
Tasima (Romörk)	742 959	886 972
Su Pompası (Motopomp)	332 620	334 504
Tohum, Fide Dikimi (Mibser)	270 750	301 354
Gübre ve İlaç Dağıtımı (Gübre Dağıtımı)	218 535	279 860
Kuyruk Milinden Hareketli Pulvarizatör)	154 680	202 101
Hasat Makineleri	26 817	31 755
Süt Sagma Makineleri	35 593	79 914

2.3.3 Verimlilik

Verimlilik, üretimde kullanılan girdi başına elde edilen ürün miktarıdır. Tarımsal ürün verimliliği, belli bir yılda toprak biriminde elde edilen ürün miktarı olarak ölçülmektedir. Aslında geleneksel olan bu yaklaşım diğer girdilerle ilgili veri sağlanmasındaki güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan kırsal kesimde verimlilik genellikle ekilen tohum birim miktarına göre bire bes, bire yedi gibi tanımlanır [7].

Hektar başına üretim miktarı genel bir ortalamadır. Burada ürün ve toprağın niteliği, diğer girdilerin miktarı ve çeşitliliği dikkate alınmamaktadır. Bu eksiklere rağmen, elde edilen verilere göre basvurulabilecek tek kaynaktır [7].

Üretim girdilerinin verimi arttıracak şekilde kullanılması üretim teknolojisinin bir göstergesidir. Planlı dönemde, üretim artışı hızı; Traktör, gübre, sulama ve ilaç gibi çağdaş girdilerin sayısal artışı hızı ile aynı gelişme göstermemektedir. Girdi kullanımında önemli olan bir ya da birkaç girdi sayısındaki artış değil, verim artışını sağlayan girdi bileşenlerinin elde edilmesidir. Etkin girdi bileşiminin elde edilmesinde iş gücünün niteliği önemli bir etkidir. Tarım kesimindeki eğitim düzeyi

yüksek ve nitelikli iş gücü tarım dışı kesimlere ve yurtdışına kaymıştır. Özellikle Gübre ve biçer döver kullanımında teknik bilgi yetersizliğinden gelen yanlış uygulamalar olduğu, tarım makinelerinin bakımı ve kullanımının gerekli biçimde yapılmadığı bilinmektedir [7].

Tablo 2.6 Seçilmiş Yıllarda Tarım Ürünlerinde Verimlilik (Kg/hektar) [7]

Yıl	Bugday	Arpa	Mısır	Pirinç	Fasulye	Pamuk	S.Pançarı	Tütün	Ayçiçeği
1963	1 273	1 504	1 477	2 364	1 266	410	24 376	561	925
1967	1 250	1 394	1 556	2 333	1 311	551	35 122	637	1 070
1972	1 397	1 473	1 669	2 392	1 500	715	39 441	510	1 131
1977	1 787	1 813	2 181	2 847	1 553	740	36 133	897	1 220
1982	1 944	2 040	2 345	2 715	1 557	822	34 198	1 008	1 132
1987	2 035	2 092	4 215	3 113	1 167	916	32 476	896	1 419
1988	2 188	2 189	4 014	3 090	1 199	878	36 512	924	1 534
1989	1 759	1 351	3 929	3 000	1 090	851	32 169	948	1 630
1990	1 116	2 179	4 078	2 604	1 229	1 021	36 819	924	1 200
1991	2 118	2 260	4 208	3 077	1 202	935	38 558	855	1 409
1992	2 010	2 006	4 234	3 000	1 190	900	37 784	855	1 550
1993	2 143	2 152	4 545	3 010	1 255	1 038	36 907	1 009	1 365

2. 3. 3. 1 İşgücü Verimliliği

Tarım sektöründe iş gücü verimliliğinin ölçümü için iki tür verimlilik göstergesi tanımlanmaktadır. Birim emek başına katma değer ve üretim değeri [4]. Her iki değer de yıllar itibarıyla birbirine paralel aynı eğilimleri göstermektedir. 1970'li yıllarda Emek Verimliliği büyüme oranları en yüksek seviyelere ulaşmıştır. 1980'li yıllarda düşmeye başlamış ve 1995 yılında negatife dönmüştür [4].

İncelenen dönemde iş gücü başına katma değer 1970'li yıllarda büyüme oranı yüzde 3,1 ve 1980'li yıllarda yüzde 2,4 olarak gerçekleşmiştir. 1990'li yılların ilk

yarısında ortalama büyüme oranı yüzde 1,2'dir. Bu dönem boyunca iş gücü başına katma değer yılda ortalama yüzde 0,73 büyümüştür [4].

Emek başına katma değer 1987 yılı fiyatları ile 1970 – 1980 döneminde 1,2 – 1,4 milyon TL arasındadır. 1980 yılından itibaren artarak 1992 yılında en yüksek değere ulaşmıştır. 1992 sonrası düşüşe geçmiştir. Tablo 2.7'nin incelenmesinde, tarım dışı emek verimliliklerinin, tarım verimliliklerinden daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Son dönemde göreceli verimlilik tarım aleyhine gelişmiştir [4].

İş gücü verimliliğini etkileyen faktörler girdi kullanımındaki artış ve makineleşmedir. Verimli girdi kullanımını etkileyen bir etken de toprak mülkiyet yapısıdır. Tarımsal işletmelerin yüzde 75'inin 50 dekarın altında büyüklüklere sahip olması; bazı ürünlerde verim artırıcı ürün bileşiminin oluşmasını engellemektedir. Ayrıca özellikle, tahıllar, baklagiller ve yağlı tohumlarda, üretim hava şartları ve diğer doğal etkenlere bağlı olmaktadır [7]

Gelişen teknik imkanların, yol, elektrik gibi alt yapı olanaklarının kırsal kesimlere ulaşması, üretim teknolojisinin gelişmesine kırsal kesimin pazara açılmasını ve dönüşümünü tamamlamasını sağlamaktadır. Böylece verim artışındaki en önemli artış teknolojiden kaynaklanmaktadır.

Tablo 2.6'da incelenen dönemde başlangıç ve bitiş yılı itibarıyla pamukta yüzde 119,5 verim artışı sağlanmıştır. Verimde varılan bu artışlar buğdayda yüzde 58 , seker pancarında yüzde 55'tir. Yine söz konusu dönem boyunca , tütünde yüzde 53 , ayçiçeğinde yüzde 67,6 verim artışı sağlandığı görülmektedir.

Uluslararası verimlilik karşılaştırmalarında, ürün bazında yapılan karşılaştırmalarda, Türkiye'nin buğday, arpa, pirinç, seker pancarı ve ayçiçeği gibi ürünlerde verimlilik artışları, seçilmiş ülkeler ile dünya ortalama verimlilik artışının altında kalmaktadır [4].

İşlenen alan (hektar) başına yapılan üretim miktarına ilişkin yapılan karşılaştırmada ise ürün bazında yapılan karşılaştırma kadar kötü değildir.

Tablo 2.7 Is Gücü Basina Sektörel Katma Deger (1970 – 1995) [4].

(1987 fiyatlarıyla, 1000 TL)				Görelü Verimlilik	
Yillar	Tarim	Sanayi	Tarim Disi	Tarim Disi/Tarim	Sanayi/ Tarim
1970	1 219	4 057	4 662	3,83	3,33
1971	1 268	4 278	4 786	3,77	3,37
1972	1 269	4 325	4 988	3,93	3,41
1973	1 172	4 527	5 117	4,37	3,86
1974	1 247	4 473	5 107	4,10	3,59
1975	1 287	4 818	5 377	4,18	3,74
1976	1 390	5 120	5 731	4,12	3,68
1977	1 354	5 015	5 654	4,18	3,70
1978	1 393	5 181	5 540	3,98	3,72
1979	1 393	4 885	5 313	3,81	3,51
1980	1 410	4 683	4 979	3,53	3,32
1981	1 385	5 091	5 232	3,78	3,68
1982	1 433	5 178	5 286	3,69	3,61
1983	1 424	5 340	5 508	3,87	3,75
1984	1 436	5 733	5 772	4,02	3,99
1985	1 434	5 842	5 868	4,09	4,08
1986	1 504	6 376	6 075	4,04	4,24
1987	1 515	6 771	6 476	4,27	4,47
1988	1 632	6 655	6 357	3,89	4,08
1989	1 441	6 820	6 425	4,46	4,73
1990	1 535	7 417	6 878	4,48	4,83
1991	1 470	7 390	6 907	4,70	5,03
1992	1 670	7 292	6 797	4,07	4,37
1993	1 607	8 436	7 601	4,73	5,25
1994	1 543	7 485	6 966	4,52	4,85
1995	1 465	8 652	7 726	5,27	5,91

3. TÜRKİYE TARIM POLİTİKASININ UNSURLARI

3.1 Mülkiyet ve Toprak Rejimi

Türkiye'nin toplam 78 milyon hektar alanın yaklaşık 28 milyon hektarı tarımsal amaçla kullanılmaktadır. 23 milyon hektarı orman arazisi, funda ve çalılık, 22 milyon hektarı daimi çayır ve mera alanı niteliğindedir. Yaklaşık 4 milyon hektar diğer tarıma elverişsiz topraklardan oluşmaktadır. 1 milyon hektar alan su yüzey alanları ile kaplıdır [4].

Bitkisel üretimde ekilebilir alanların tamamı kullanılmış durumdadır. Tarım alanı olarak kullanılabilir alanların genişleme olanakları kalmamıştır.

Tarım topraklarının kullanımının iki yönü vardır. Bunlar işletme ve mülkiyet yönleridir [7]. Tarımda kullanılan toprak mülkiyetinin dağılımında son 40 yılda önemli bir değişime görülmektedir. Toprak mülkiyetinin dağılımı dengesiz bir yapı göstermektedir [5]. Toprak kullanımı ile ilgili veriler Genel Tarım Sayımı (GTS) ile sağlanmaktadır.

GTS 1991 sonuçlarına göre tarım ile doğrudan uğraşan toplam hane halkı sayısı, 1980 yılı sayımlarına göre yüzde 19 oranında bir artış göstererek 4,09 milyona ulaşmaktadır. Hane halkı başına ortalama işlenen alan 1980'de 57,5 dekar iken 1991'de 51,6 dekara inmiştir.

Sayım sonuçlarına göre yalnız kendi toprağını işleyen işletmeler 1991'de toprakların yüzde 89,3'ünü kullanmaktadır. Bu oran 1980 sayımında yüzde 86,7 dolaylarındadır. Yalnız kendi toprağını işleyen işletmelerin sayıları da toplam işletme sayısının yüzde 92,6'sına ulaşmaktadır. Bu oran 1980'de yüzde 90,5'tir. Buna göre 1991'de kendi toprağını işleyen işletmelerin hem sayılarında hem de bunların işledikleri toprak miktarlarında 1980 yılına göre artış söz konusudur.

Yalnız kendi toprakını işletenlerin dışında kalan işletmeler, toplam işletmelerin yüzde 7,4'ünü oluşturmaktadır. İşledikleri toprak miktarı da yüzde 10,7'ye ulaşmaktadır. Bunların içinde baskalarından arazi tutup, baskasına arazi vermeyen işletmeler yüzde 5,8'ini oluşturmakta, işledikleri toprak miktarı ise yüzde 9,8 oranı ile en büyük grubu oluşturmaktadırlar. Bu tip toprak kullanımı daha çok Ege ve Marmara'da görülmektedir [7].

Yalnız kira ile toprak kullanan işletmeler toplam içinde yüzde 0,58 civarındadır. Yalnız kiracılık türü işletme Ege, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu'da yaygındır.

3.2 Sulama ve Benzeri Düzenlemeler

Türkiye'deki tarım arazilerinin yüzde 92'sine karşılık gelen 25,85 milyon hektar alanı sulanabilir niteliktedir. Günümüz koşullarında toplam sulanabilir arazilerin yalnızca yüzde 32,88'i yani 8,5 milyon hektar alanı ekonomik olarak sulanabilir niteliktedir. Şekil 3.1'de ekonomik olarak sulanabilir alanların mevcut ve gelecekteki gelişme durumu görülmektedir. Ekonomik olarak sulanabilir arazilerin yüzde 46,56'si yani 3,958 milyon hektar arazi su beklemektedir. Diğer taraftan sulama teknolojisindeki gelişmeler ile eğim, toprak derinliği gibi bir takım olumsuz nedenlerden dolayı sulanamaz diye nitelendirilen alanların da ekonomik olarak sulanmasının mümkün olduğu anlaşılmıştır [10].

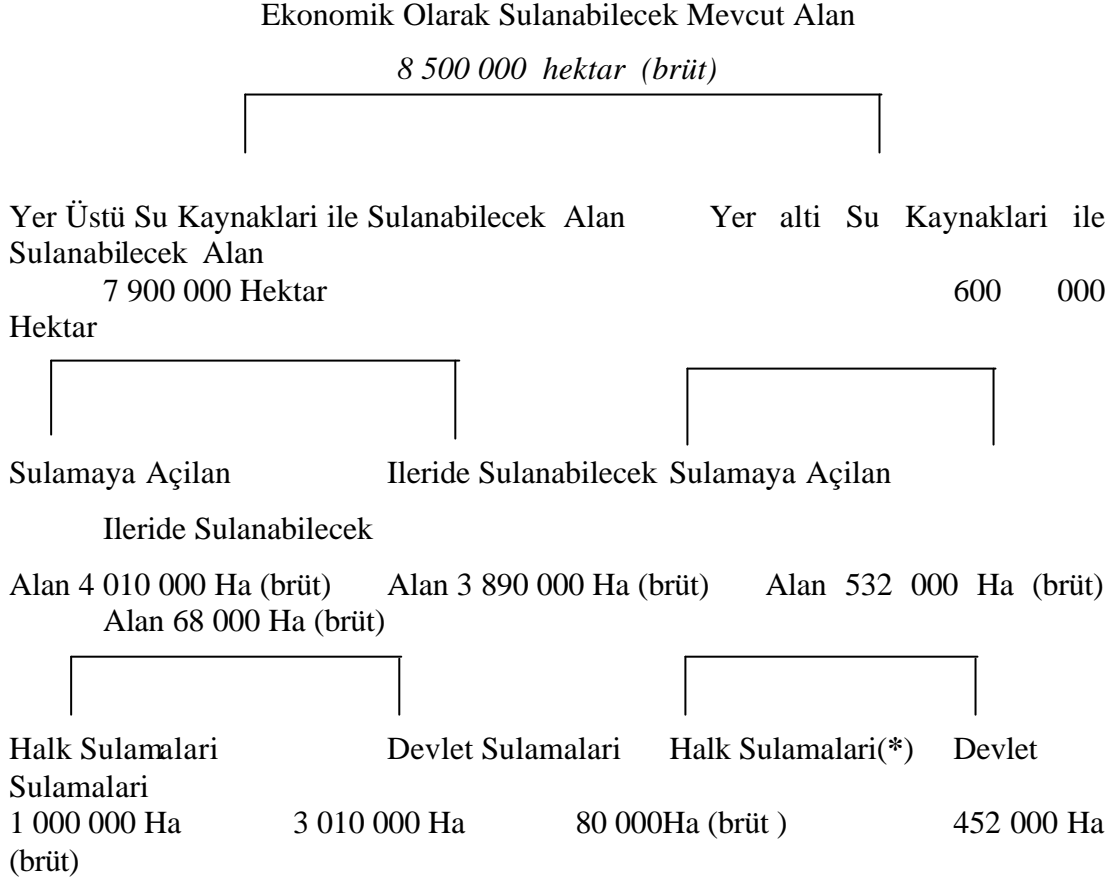
Türkiye'nin yıllık kullanılabilir yer altı ve yer üstü su potansiyeli 107,3 km³ tür. Bu değer, yenilenebilir su potansiyelinin yüzde 45,85'ine denktir. Bugüne kadar kullanılabilir potansiyelin sadece yüzde 37,73'ü geliştirilerek kullanıma sunulmuştur [11]. Yer altı suyu potansiyeli 12,3 km³ dolaylarındadır.

Ülkemizde yer altı su kaynaklarının hüküm ve tasarruflarından Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürlüğü ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü (KGHM) sorumlu tutulmuştur.

Ekonomik olarak sulanabilir toprakların yüzde 53,44 yani 4,542 milyon hektar alanı sulanmaktadır. Bu alanın 4,010 milyon hektarı yer üstü kaynakları, 0,532 milyon hektarı ise yer altı su kaynaklarından sağlanmıştır. Sulamaya açılan alanların 3,4

milyon hektar alanı ,yani yüzde 76,22'si devlet tarafından geliştirilmiştir. Devlet tarafından işletmeye açılmış alanların yaklaşık 2 milyon hektar alanı DSI Genel müdürlüğü, 1,5 milyon hektar alanı da KGHM tarafından gerçekleştirilmiştir [10].

Ekonomik olarak sulanabilir alanların sulanamayan yüzde 46,56'sinin 2030 yılına kadar tamamen geliştirilerek sulamaya açılması planlanmaktadır [10].

Sekil 3.1 Sulanabilir Alanların Mevcut ve Gelecekteki Gelisme Durumu [10].

Türkiye Sulama Master Planı kapsamında 1980-1993 döneminde büyük sulama yatırımları yılda yüzde 14 artarken kamu tarım sektörü yatırımları yüzde 5 , konsolide bütçe yatırımları yüzde 4,5 artmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planında 1996-2000 dönemi için; sulamaya açılması hedeflenen alan 147 hektar/yıl'dır. 58 000 hektar/yıl alanda da tarla içi geliştirme hizmetlerinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. 1992 - 2001, 1993 - 2002, 1994 - 2003 ve 1995 - 2004 yıllarını kapsayan 10'ar yıllık Sulama Master Yatırım Planları'nda ortalama yıllık hedefler

sirasiyla 121 200 hektar alani kapsayan 109 proje, 93,350 hektarlik alani kapsayan 88 proje, 101920 hektar alani kapsayan 116 proje olarak gösterilmistir [10].

Sulama yatirimleri çiftçi ve çiftçi guruplari tarafindan yapilan özel yatirimlar ve DSI tarafindan yapilan kamu yatirimleri olarak ayrilabilir. Sekil 3.1'de görüldüğü gibi DSI isleri tarafindan gelistirilmesi öngörülen 6,5 milyon hektar alanin brüt 2,505 milyon hektari 1950-1998 döneminde sulamaya açilmistir. Kalan alanlari 2030 yilina kadar tamamlanmasi beklenmektedir [10].

1995'ten sonra DSI tarafindan isletilen 1,663 milyon hektar sulama alani sulayicilara devredilmistir.

Türkiye'de su kaynaklarinin gelistirilmesine iliskin projelerin çoğunlugu DSI tarafindan gerçekleştirilmektedir. Bu amaçla sulama, enerji, içme suyu taskin koruma amaçli çok sayıda baraj ve gölet inşaa edilmistir. 1999 yili basi itibari ile isletmeye açilan hidroelektrik santrali, 67 adet nehir ve kanal santrali ile birlikte 104 adettir [10].

3.2.1 Sulama Kaynaklarinin Gelistirilmesinde Sorunlar

Türkiye'de sulu tarim yatirimlerine önemli miktarda kaynak aktarilmaktadir. Yapilan incelemeler sulama ile verimin 7 kat arttigini göstermektedir. Ancak , su kaynaklarinin gelistirilmesinde ülkemizde bazi sorunlarla karsilasilmaktadir. Bunlardan en önemlisi dogal kaynaklari yeterince kullanilamamasi ve isletme asamasinda yasanan problemlerdir [10].

Türkiye'de sulanabilir nitelikteki alanlari sadece yüzde 53,44'ü sulanmaktadır. Sulama teknolojisindeki gelismeler ile toprak, topografik ve drenaj yetersizligi sonucu sulanamayan esik arazilerin de sulanmasi mümkün olabilmekte, tuzlu ve alkali alanlar için damla teknikleri kullanilabilmektedir. Bazi tür bitkiler için uygun olmayan su baska bir yöre ve bitki türü için uygun olabilmekte bunlari uygun yerlere tasinmasi mümkün olabilmektedir.

Türkiye'de iyi nitelikli kullanilabilir yüzey sularinin yüzde 33,15'i , yer alti sularinin yüzde 48,78'i kullanilmaktadir. Kullanilabilir yer alti suyu potansiyelinin yüzde 24,39'u kullanilama sunulmus olmasına ragmen kullanilamamaktadır.

Arazi kullanım planinin olmaması ve tarım dışı arazi kullanımının artışı nedeni ile tarım alanları azalmaktadır [10].

Tarım topraklarının amaç dışı kullanımı önemli boyutlardadır. Hızlı nüfus artışı kırsal nüfusun düzensiz ve denetimsiz olarak kentlere göçü ,endüstrileşme, turizm yatırımları ve büyük boyutlu altyapı yatırımları gibi etmenlerle tarım alanları azalmaktadır.

Su kaynaklarının geliştirilmesinde karşılaşılan bazı işletme problemleri vardır. Birçok alanda sulama suyu, sebep ve drenaj yetersizlikleri bulunmaktadır. Üstü açık kanallarla yapılan sulamalarda ;buharlaşma ve sızma ile önemli ölçüde su kayıpları olmaktadır. Ayrıca yeterli düzeyde ve çok etkin bir çiftçi eğitim seviyesi bulunmaması nedeni ile sulu tarım alanlarında ,toprak-bitki-su ilişkisi ve bunların çevreye katkıları bilinmemektedir. Üreticinin yeterince eğitilmemesi aşırı su kullanımına neden olmakta, arazinin sulamaya iyi hazırlanamaması, drenaj, yüksek taban suyu, tuzluluk gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır [11].

Diğer taraftan işletme bakımları önemli maliyetler tutmaktadır.

3.2.2 Sulama Teknolojisindeki Gelişmeler

Türkiye’de sulu tarım yatırımlarına önemli miktarda kaynak aktarılmaktadır. Yapılan incelemelerde sulama ile tarımdaki verimin yedi kat arttığı görülmüştür.

Alınacak bir takım kültür teknik önlemler ile sulu tarımda etkin kullanılması ve kullanım verimlerinin artırılması mümkün olabilmektedir.

Yağışların havza bazında biriktirilmesi, küçük kuru dere sularının göletlerde toplanması, yağmurlama, çeşitli karıklama yöntemlerinin uygulanması gibi teknikler sulama tasarrufu ve etkinliği sağlanmaktadır.

Ayrıca , derine sızma, buharlaşma, yüzey akışı, sulama sistemlerinin iyi kullanılmaması gibi nedenlerle oluşan su kayıpları; üstü kapalı,sızdırmazlığı sağlanmış kapalı kanallarla iletilmesi, hidrolik kontrollü açık kanal sistemleri ve basınçlı borulu kanal sistemleri ile oldukça azaltılabilecektir [10].

3.2.3 Entegre Gelisim Projeleri

Türkiye'nin su kaynaklarının geliştirilmesine yönelik yaptigi en önemli yatırım (GAP) Güneydogu Anadolu Projesi'dir. GAP Diyarbakir, Sanliurfa, Mardin, Gaziantep, Adiyaman, Siirt, Batman ve Sirtak illerinin tamamini veya bir kismini kapsayan 74 000 km²'lik biralani içine almaktadır. Firat ve Dicle Nehirleri üzerinde yapılacak olan baraj ve hidroelektrik santralleri sulama ve drenaj sistemleri ile ulasim, endüstriyel yatirimlar, haberlesme, egitim ,saglik merkezleri ve diger tarla içi gelistirme yatirimlarini içermektedir [10].

1976 yilinda baslayan projenin en önemli kısmi Asagi Firtat projesidir. Bu projeler zincirinde Firtat ve Dicle Nehri üzerindeki yapilmasi planlanan baraj ve hidroelektrik santrallerinin tamamlanmasi ile üretilecek enerji 27 387 Gwh ve sulanacak alan 1 779 779 hektara ulasacaktır.

Harran Ovasinda sulamaya açılan 30 000 hektarlik bir alanda kisi basina üretim degeri 4 350 \$ / yil olarak gerçekleşmiştir. (GAP Bölge Kalkinma Dairesi, Bsk., 1998) Bu yatirimın yasama geçirilmesi ile 3-4 milyon kisiye is alanı açılacaktır. Ortadogu'nun tarimsal ürünler ile ilgili pazarinin yüzde 20'sinin Türk dis satim ürünlerinden olusmasi beklenmektedir [10].

3.3 Tesvik ve Düzenlemeler

3.3.1 Genel

Toplumun ihtiyaç duyduğu gida maddelerinin yeterli ve kesintisiz bir şekilde temin etme gereği, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçların ve diger sektörlerin hammaddelerini teminindeki yeri ile , tarım sektörü her ülke ekonomisi için önemlidir. Özellikle gelişmiş veya gelişmekte olan ülke ekonomilerinde tarım sektörü önemli bir yere sahiptir.

Bununla birlikte ,tarım sektörünün kendine özgü problemleri, diger sektörlerle göre daha fazla ve karmaşık durumdadır. Bu durum ulusal ve hatta uluslar arası düzeyde

bir tarım politikası uygulanmasını ve bu politikaların gerçekçi bir şekilde oluşturulmasını zorunlu kılmaktadır [12].

Bu nedenle tarımsal destekleme ve korumacılık politikaları her ülkede farklı şekillerde belirlenmekte ve uygulama ülke koşullarına göre seyretmektedir. Ülkelerin genel ekonomik politikaları ile politik yapıları bu konuda temel belirleyici husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Destekleme politikalarının temel amacı üretici ve tüketici gruplarını fiyat dalgalanmalarına karşı korumak ve adil ve dengeli bir gelir dağılımı sağlamaktır. Çevresel korumacılık ve ekonomik kalkınma performansına ivme kazandırmada bu amaçlar içine alınabilir [2].

Tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmaların nedenleri şu şekilde sıralanabilir.

- Tarım ürünlerinin doğal şartlardan etkilenmesi, tarımsal üretimin yıldan yıla değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Bu da fiyatların bir trend izlemesini engellemektedir.
- Tarımsal üretimin, fiyat hareketlerine uyumunun gecikmesinden doğan devresel fiyat dalgalanmaları. Tarımsal ürün arzı bir önceki dönemin fiyatının bir fonksiyonu olması nedeniyle bu ürün fiyatlarında önemli değişimler olmaktadır.
- Konjonktürün yükselme safhasında tarımsal ürün fiyatlarının diğer mal ve hizmet fiyatlarına oranla daha fazla yükselmesi ve konjonktürün düşme safhasında daha hızlı düşmesi ile oluşan konjonktürel dalgalanmalar.
- Tarımsal üretim periyodunun uzun olması, yıldan yıla ya da yılda sadece iki kez hasat edilmesi nedeniyle oluşan arz talep dengesizliğinin yol açtığı mevsimsel dalgalanmalar.

Bütün bu nedenlerle oluşan fiyat dalgalanmalarından en az düzeyde etkilenmek isteyen üreticiler; üretim sınırlarını daraltarak, üretim miktarlarını azaltabilirler. Verim artışı girişimlerinden kaçınırlar, teknolojik gelişmeleri kullanmak yerine yoğun emek üretimi tercih ederler, işletmeler girişimcilikten uzaklaşırlar. Bu durum şüphesiz ki tarımsal işletmelerin yapısını ve üretim sürecini önemli ölçüde etkileyecektir.

Diger taraftan tarimsal kesime yönelik uygulanan politikalar tarimsal üretim ve tüketimi niteliksel ve niceliksel açıdan etkileyerek tarimsal ticaretin seyrini önemli ölçüde etkileyebilir. Kimi zaman bir ülkenin uygulayacağı kamusal nitelikli destekleme politikaları global düzeyde etkiler doğurarak dünya tarım piyasasını etkilemektedir [2].

3.3.1.1 Tarım Politikalarının Amaçları

Bazı gelişmiş ülkelerde amaç, ekonomide sektörler arası optimal bir dengeyi sağlamaktır. Bu durum tarimsal alan dışındaki sektörlerle yönelik asiri göçü önlemede önemli bir uygulama olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer tarimsal sektörü kendi içinde dengeli bir hale getirmektir. Bu amaç, gelir, bölgesel ve sosyal dengesizliklerin en aza indirgenmesini içermektedir.

Bazı ülkelerde gıda güvenliği, bazılarında ekonomik büyüme ve ödemeler dengesi gibi temel makro ekonomik hedefler ağırlık kazanmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi tarım kesimine yönelik destekleme uygulamaları ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir.

Tarım Politikası Amaçları aşağıdaki gibi gruplandırılabilir [5].

- Üretici Geliri – Üretici Refahi
- Tarım Ürünleri Fiyat İstikrarı
- Üretici Gelir İstikrarı
- Ucuz Gıda - Tüketici Refahi
- Gıda Güvenliği
- Kendine Yeterlik
- Kırsal Kalkınma
- Kırsal Gelir Dağılımı
- İç Göç Azaltılması
- Döviz Getirisi

3.3.1.2 – Tarım Politikalarının Kısıtları

Asagidaki basliklar altinda toplanan faktörler, tarım politikası seçeneklerini bazen genişleten bazen de kısıtlayan faktörler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunların bir bölümü tarım sektörünün tarım politikasına duyarlılığını belirleyen faktörlerdir. Üretici ve tüketici davranışları, çıktı ve girdi piyasaları, dünya piyasaları gibi. Bir kısmı; bütçe olanakları, ödemeler dengesi gibi tarım politikasına ayrılacak kaynakları sınırlayan faktörlerdir. Bir kısım faktörler, bu maliyetin toplumun diğer kesimleri tarafından karşılanabilirliğini etkileyen tarım dışı gelirler, tarım kaynaklı harcamalardır. Tarımsal kaynaklar, teknoloji, insan gücü, altyapı gibi faktörler ise tarım sektörünün potansiyelini belirler. Bir kısım faktörler ise uygulanabilir politika setini sınırlayan ,uluslar arası anlaşmalar gibi faktörlerdir [5].

Tarım Politikasının Başlıca Kısıtları [5] :

- Tarımsal Kaynaklar
- Teknoloji
- Üretici Davranışları
- Dünya Piyasaları
- Tarım Dışı Gelirler
- Girdi Piyasaları
- Çıktı Piyasaları
- Uluslar arası Anlaşmalar
- Bütçe Olanakları
- Yetmiş İnsan gücü
- Altyapı
- Ödemeler Dengesi
- Tarım Sanayi

3.3.2 Türkiye’de Tarımsal Destekleme

Tarımsal destekleme politikalarında temel amaç tarım sektöründe fiyat istikrarı ve dolayısıyla çiftçiye gelir garantisi sağlamaktır.

Gelismekte olan ÷lkelerde tarim fiyat politikasinin amaci gelismis ÷lkelerden farklidir. Gelismekte olan ÷lkelerde en önemli hedeflerden biri endüstriyel gelisme için tarim kesiminden kaynak transferidir [2].

Endüstri sektörüne ucuz emek ve hammadde saglamak, tarim mallarinin ticaretinden dogan kâri fazlalastirip sektörlerle yatırım transfer etmek amaciyla tarim ticaret hadleri düşük tutulmaktadır.

Türkiye’de 1923-1940 arasindaki hükümetlerin tarim politikaları, üretimi arttırmak için yatırımlara girismek yerine tarim sektöründe bir altyapi yaratmak ve tarim teknisyenleri yetistirmek ana amacina yönelik olmuştur. 1950 seçimlerinden sonra tarim politikasinda kaynakların daha çok tarima ayrılması ile ilgili önemli değisiklikler gör÷lmektedir. Özellikle fiyat ve kredi politikasinda yapılan değisiklikler tarimsal üretimin artmasında çok önemli rol oynamıştır [2].

Türkiye’de tarim ürünleri destekleme politikasi üreticinin ürününün devlet tarafından belirli bir taban fiyatı üzerinden satın alınması biçiminde ve özellikle kötü konjonktür yıllarında üreticinin zarar görmemesini saglamak amaciyla uygulanmaktadır.

3.3.2.1 Türkiye’de Tarimsal Destekleme Politikasinin Amaçları

Türkiye’de uygulanan tarimsal destekleme politikasinin amaçları 1990’li yılların basından itibaren gelisen amaçları da kapsayacak şekilde aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

Tarimsal verimi arttırmak, üreticinin gelir sürekliliginin ve gelir düzeyinin düzenli bir dağılımını saglamak, üretici ve tüketici kesimlerini fiyat dalgalanmalarına karşı korumak, dengeli ve adil bir gelir dağılımı amacına ulaşmak, tarim sektörü ile diğer sektörler arasında ve tarim sektörü içinde gelir dengesizliklerini en aza indirmek, ekonomik kalkınma performansına ivme kazandırmak, ekonomik büyüme ve ödemeler dengesi gibi makro ekonomik büyüklükleri gözetmek, tarimsal üretim ve tüketimi niteliksel ve niceliksel açıdan etkilemek, tarimsal ürün ticaretini geliştirmek, kamusal nitelikli destekleme ile global düzeyde etkiler yaratmak ve dünya tarim piyasalarını etkileme gibi unsurları içermektedir [4].

3.3.2.2 Tarımsal Destekleme Araçları

Yukarıda belirtilen amaçlara ulaşmak üzere ; çok çeşitli destekleme araçları ve araç setleri kullanılmaktadır. Bu araç setleri zaman-zaman birbirleri ile çelişir nitelikte olmuştur [4]. Taban fiyat ile destekleme alımları, ithalat ve ihracattaki sınırlama ve vergiler, üretim teşvik, erken sökülme teşvik ve tohum destekleme primleri, kredi, gübre, su ve elektrik sübvansiyonları, araştırma, eğitim ve yayın hizmetleri, pazarlama ve tanıtım hizmetleri, altyapı ve yapısal yatırımlarda hibe yardımları gibi destekleme araçları kullanılmaktadır. Kullanılan destekleme araçları Tablo 3.1'deki gibi sıralanabilir.

Tablo 3.1 Tarımsal destekleme araçları [4].

<ul style="list-style-type: none"> • Destekleme-Taban Fiyatları • Hedef Fiyat Farkı Ödeme • Teşvik • İthal-Ihraç Sınırlamaları • İthal-Ihraç Vergileri • İhraç Sübvansiyonu • İhraç-İthal Tekelleri • Erken Söküm Teşvik Primi • Üretim Teşvik Primi • Avans Ödeme • Emanet Alım Sistemi • Toplu Konut fonu • Ekim Alanı Sınırlamaları • Üretim Kontrolü • Üretim Kısıtlaması Tazminatı • Doğal Afet Yardımları • Ürün Değistirme Ödemeleri	<ul style="list-style-type: none"> • Seker Pancarı Posası İadesi • Yatırımlarda Hibe Yardımları • Kredi Sübvansiyonu • Gübre Sübvansiyonu • Tohum Destekleme Primi • Tarımsal Mücadele İlaçları Destegi • Su Sübvansiyonu • Elektrik Sübvansiyonu • Yem Destek Primi • Hayvan İrkini İslah Primleri • Araştırma,Eğitim ve Yayın Hizmetleri • Koruma –Kontrol-Denetim Hizmetleri • Altyapı ve Yapısal Hizmetler • Pazarlama ve Tanıtım Hizmetleri • Stopaj Vergisi • Gelir Vergisi Muafiyeti • Tüketici fiyatlarına Müdahale • Katma Değer Vergisi
--	--

3.3.2.3 Taban Fiyat ve Destekleme Alım Politikası

Taban fiyatı üreticiye ürünü belirli bir asgari fiyatla belirtilen alıcı bir kuruluşa satma olanak ve garantisi veren fiyattır. Yıllık taban fiyatları bakanlar Kurulu tarafından saptanmakta ve içinde bulunulan duruma göre yıldan yıla farklılaşabilmektedir.

Taban fiyatın belirlenmesinden sonra ilgili kurum ve kuruluş belirlenen en düşük fiyat ile teklif edilen bütün ürünü satın almakla görevlendirilir. Hükümet bu alımlar ve ortaya çıkabilecek bütün zararlarının karşılanabilmesi için gerekli olan fonların sağlanmasını garanti etmektedir. Gerekli fonlar Merkez Bankası ve Ziraat Bankası tarafından karşılanır. Hashas ve anason gibi bazı ürünler ilgili sanayinin tekel niteliği olması dolayısıyla tek alıcı devlettir. Seker pancarı da tek seker üretici Türkiye Seker Fabrikaları A.S. tarafından satın alınmaktadır. Yine bir tekel ürünü olan tütün ise önemli miktarda ihraç edilmektedir.

Türkiye’de destekleme alımları uygulaması ilk olarak 1932 yılında devletin bugday ve üzüm piyasalarına müdahalede bulunması ile başlamıştır [2]. 1960 yılında planlı döneme geçildiğinde tahıla ilave olarak endüstriyel bitkiler ve ihraç edilen tarımsal ürünlerin çoğuna destekleme alımları uygulanmaya başlanmıştır. İlk üç plan döneminde destek alımları tutulmuş ve tarım, tarım dışı kesimler arasındaki ticaret hadleri tarım lehine gelişmiştir. Tarım kesimine önemli reel kaynak aktarımları olmuştur.

1980 sonrası taban fiyatları ve destekleme alım politikasında köklü değişiklikler olmuştur. Destekleme alım fiyatları enflasyonun altında belirlenmiştir. Bu dönemde yüksek taban fiyatları, tarımsal girdilere yapılan sübvansiyonlar, düşük faizli zirai krediler yüksek enflasyonun en önemli kaynağı olarak görülmüştür [2].

1994 yılından itibaren fiyat müdahaleleri yolu ile yapılan desteklemelerin oranı kapsami daraltılmıştır. Destekleme alımları ile Devlet tarafından bugday, arpa, çavdar, çeltik, mısır gibi tahıllar ile tütün, seker pancarı ve hashas kapsülü olmak üzere dokuz ürün desteklenmektedir. Destekleme alımları, belirlenen taban fiyatları ile KIT ve Tarım Satis Kooperatifleri (TSKB) Birlikleri tarafından alınmaktadır. TSKB ise kendi nam ve hesabına, pamuk, ayçiçeği, fındık, kuru incir, çekirdeksiz kuru üzüm, zeytin, zeytinyağı, soya fasulyesi, tiftik, kuru kaysı ve çay ürünleri ve alımlarını gerçekleştirmektedir. TSKB yaptığı bu alımlar için Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile Ziraat Bankası sübvansiyonlu krediler kullanmaktadır.

Tablo 3.2 Baslica Ürünlerin Üretimi [4]

Yillar	Bugday (1000 ton)	S. Pancari (1000 ton)	Tütün (1000 ton)	Kütlü Pamuk (1000 ton)	Findik (1000 ton)	Ayçiçeği (1000 ton)
1990	20 000	13 986	296	1 650	375	860
1991	20 400	15 474	228	1 540	315	800
1992	19 300	15 126	334	1 635	520	950
1993	21 000	15 621	324	1 562	305	815
1994	17 500	12 944	187	1 638	490	740
1995	18 000	11 171	204	2 224	455	900
1996	18 500	14 383	232	2 089	446	780
1997	18 650	18 553	286	2 105	410	900
1998	21 000	20 000	300	2 225	580	860

Tablo 3.2’de destekleme kapsamında yer alan alti önemli ürün bulunmaktadır. Bu alti ürün destekleme alimlari içinde en çok kaynak aktarilan, üretim ve istihdam alanı en geniş ve sanayi ile entegrasyonu en yüksek olan ürünlerdir. GAP Bölgesindeki sulamanın etkisiyle pamuk üretimi, ekim alanlarındaki gelişme nedeniyle de findik ve seker pancari üretimi son yıllarda artmıştır [4]. Bugday üretimi daha çok hava şartlarından etkilenmektedir. Seker fazlası bulunması ve pancar üretiminin kontrollü yapılmasına bağlı olarak 1990 yılında seker pancari üretimi gerilemiş, 1996 sonrası hızlı bir artış yaşanmıştır.

Destekleme alim fiyatlarının belirlenmesinde etki olarak enflasyon oranı, dış fiyatlar, yurtiçi borsa fiyatları ve alternatif ürün fiyatları dikkate alınmaktadır. Bunun yanında politik tercihler de öne çıkmaktadır. 1998-1999 yıllarında destekleme fiyatları genelde enflasyon oranına uygun olarak belirlenmiştir. Ancak global kriz nedeniyle dünya fiyatlarındaki hızlı düşüş, Türkiye’deki üretimdeki artış ve yüksek finansman maliyetleri özel kesimin piyasaya girişini sınırlamış ve kamu kurumlarına alım miktarlarını yükselterek ilave yükler binmesine neden olmuştur.

Tablo 3.3 Destekleme Alim Fiyatları [4]

Yıllar	Bugday (TL/kg)	Seker Pancari (TL/kg)	Tütün (TL/kg)	Kütlü Pamuk (TL/kg)	Findik (TL/kg)	Ayçiçeği (TL/kg)
1990	503	142	7 707	2 228	3 466	862
1991	754	218	10 870	3 561	5 639	1 512
1992	1 156	356	25 715	6 029	9 673	2 582
1993	1 843	556	32 615	9 096	19 719	4 016
1994	3 532	1 032	53 093	25 427	56 284	9 529
1995	7 433	2 750	100 963	40 440	81 800	18 001
1995	22 093	4 775	188 173	68 142	206 248	37 969
1997	35 141	12 128	385 621	138 916	531 435	67 728
1998	53 566	17 709	714 286	174 223	772 725	111 682

Tablo 3.3’de belli ürünlerin destekleme alim fiyatları görülmektedir. 1990’li yılların başında TL.’nin değer kazanması ile iç fiyatların dünya fiyatlarının üstüne çıkması sonucu alım miktarları yükselmiş, ancak sonradan destekleme yolunu azaltmaya yönelik arayışlar 1994 krizi ile birlesince alım miktarları azalmıştır.

3.3.2.4 Prim Ödemeleri

Prim ödemeleri “fiyat müdahaleleri” şeklinde yapılan bir sübvansiyondur. Prim sistemi tarımsal ürünün, piyasada oluşan fiyatı ile garanti edilen fiyatı arasındaki farkın prim şeklinde üreticilere ödendiği bir tarımsal ürün destekleme yöntemidir. Burada devlet üreticiyi korumak maksadıyla ürün için bir fiyat garanti eder. Ancak fiyat alıs veris piyasasında serbest olarak oluşur. Devlet buna müdahale etmez. Piyasada oluşan fiyat garanti edilen fiyatın altına düşerse aradaki farkı öder. Bu ödeme hem üreticiye hem de tüketiciye mali destek niteliği tasir [2].

Bu sistemde esasen, pazar fiyatlarının dünya fiyatları seviyesinde, kendi şartları içerisinde oluşması sağlanmakta, üreticilere bu fiyatların üzerinde belirli bir ödeme yapılması yani prim ödemesi öngörülmektedir. Prim miktarlarının belirlenmesinde üreticinin eline geçmesi istenen maliyet + kâr payından oluşan hedef fiyat ile dünya fiyatları arasında oluşacak fark kadar prim ödenmesi esası benimsenir. Prim miktarı sabit veya değişken olabilir [2].

Prim sistemi kapsamındaki ürünler, borsada işlem gören ürünler, üretimi ruhsata bağlı ürünler, depolamaya müsait ürünler, ihracata yönelik ürünler olarak sıralanabilir.

Prim sistemi ve taban fiyatı politikası arasında üreticiler yönünden bir fark söz konusu olmamakla birlikte tüketiciler yönünden olumlu bir yönü vardır. Çünkü düşük piyasa fiyatı nedeniyle tarım kesimi yanında tüketiciler de bundan fayda sağlarlar. Diğer taraftan sübvansiyonlar halkın ödediği vergilerden karşılandığından; maliyet topluma dönmektedir [2].

3.3.2.5 Sübvansiyonlar

Sübvansiyonlar, hükümetlerin yerli üretimi dış rekabete karşı korumak için sık sık başvurdukları bir istikrar aracıdır. Korunan bir ürün için, yurt içinde serbest bırakılan ve dünya fiyatından satılan ürüne, serbest dünya fiyatı ile bunun üzerindeki koruma fiyatının arasındaki farkı Hazine tarafından ödenmektedir.

Modern ekonomik politikalarda sübvansiyonlar sıklıkla uygulanmaktadır. Ancak ülkenin politik ve ekonomik yapısına göre farklı isimler altında uygulanmaktadır. Devletin yaptığı pek çok müdahale politikası araçları bir bakıma sübvansiyon kavramına girmektedir. Mali yardımlar, ucuz krediler, primler, transfer harcamaları, aynı yardımlar, destekleme alımları, vergi, resim ve harçlardan feragat gibi uygulamalar sübvansiyon kapsamına girmektedir [2].

Prim şeklinde verilen sübvansiyonlarda; bir tarım işletmesine verilecek sübvansiyon miktarı işletmenin bazı çıktı şartlarına ulaşmasını gerektirir. İstenilen kalite ve miktar düzeyine ulaşması veya belli bir düzeyin altına düşmesi birim başına prim verilmesini sağlar. Belirli bir ekonomik faaliyet için üretim miktarına göre verilen bir

primde söz konusu ürünün ne miktarda üretildiği, ekilis alanına göre verilen primde ise ne miktar arazinin ekildiği, kullanılan üretim araçları bakımından ne miktar suni gübre kullanıldığının bilinmesi durumunda işletmenin ne kadar prim alacağı tespit edilebilir [2].

Hükümet üreticiye bu tür prim verirken; söz konusu üretimin arttırılması veya aynı kalması veya bazı durumlarda üretimin azaltılması veya üretimden vazgeçirilmesi amacını güdebilir.

Prim şeklinde verilen nakdi sübvansiyonlar genellikle hayvancılık sektöründe uygulanan süt teşvik primi, beyaz et teşvik primi ve kırmızı et primi gibi teşvik primleridir [2]. Prim şeklinde verilen sübvansiyonların yanında; destekleme fiyatı ve garanti fiyatı olarak verilen sübvansiyonlar da vardır [2].

Destekleme alimlerinde, değişen iç ve dış piyasa koşullarından üreticilerin mağdur kalmaması amacıyla; devlet ihtiyacı olmadığı halde piyasaya girerek kamu ürününden bir miktar satın almaktadır. Burada devlet, alacağı ürün miktarını önceden belirtmemektedir [2].

Garanti Fiyat şeklindeki sübvansiyonlarda devlet, üreticinin piyasaya sunacağı her ürünü belirlediği fiyatta almayı garanti etmektedir. Serbest piyasada daha yüksek fiyat olması halinde üretici isterse malını serbest piyasada yüksek fiyata satabilir. Peşin ödeme ve benzeri kolaylıklar nedeni ile devlete satmayı tercih edebilir. Fiyat garantisi ile destekleme alimleri Türk Tarım Politikasında en yaygın şekilde kullanılan destekleme aracıdır [2].

Ülkemizde uygulanan tarım politikaları sadece ürün desteklemeleri ile ilgili değildir. Tarımda kullanılan girdilerle ilgili olarak gübre sübvansiyonu , süt üretimini Teşvik Primi, Ziraî İlaç Destegi , Tohumluk ve Fidan Primi gibi girdi destekleri de uygulanmaktadır.

Bilindiği gibi doğal çevre koşulları , bitkisel veya hayvansal üretim için etkili büyüme ve gelişme faktörlerinin yeterince bir arada bulunmasına uygun olmayabilir. Bu nedenle tarımda , yetiştirilen ürün başına daha yüksek ve nitelikli ürün almaya en uygun çevre koşullarını sağlamak üzere , bazı yetiştirme ve bakım teknikleri uygulanmaktadır. Bu da iyi tohumluk , fide , fidan ve damızlık , su, gübre ,

yem , koruma ve kontrol yöntem ve araçları , enerji ve mekanizasyon ile kredi gibi girdilerle desteklenerek gerçekleştirilebilmektedir. Ayrıca elde edilen tarımsal ürünlerin , çoğunluğunun başlangıçta ham madde niteliğinde olması ve kullanılabilir durumda olmaları için bir takım operasyonlara ihtiyaç olması , bu operasyonlar için de bir takım girdilerin kullanılması gerekmektedir [2].

Tarımda bazı durumlarda, uygun büyüme ortamı sağlanması için kullanılan bir girdi, başka bir çevre faktörünü sınırlayıcı konuma getirebilir. Bu nedenle önemli olan uygun girdi bileşiminin ve zamanlamasının sağlanmasıdır.

Yukarıda bahsedilen, tohumluk, su, gübre, ilaç donanım, kredi faizleri gibi girdilerin kullanımı, ürün, maliyet ve fiyatlarına etki edecektir. En uygun maliyetleri ve gerekli ürün bileşiminin sağlanması ile yüksek verim elde edilmesi sağlanmalıdır. Ayrıca fazla girdi kullanımı bir takım çevresel kirliliklere yol açmaktadır. Bir taraftan da ekolojik dengenin gereği olarak asiri girdi kullanımından kaçınmayı zorunlu kılmaktadır. Tüm bunları sağlamak için de girdi kullanımında bir takım sübvansiyonlar uygulanmaktadır. Ülkemizde uygulanmakta olan doğrudan girdi desteği çiftçilere ucuz girdi yoluyla girdi tüketimini arttırarak, bu suretle tarımsal üretimde artış sağlamak amacıyla Hazine Müsteşarlığı Bütçesi'nden gübre, zirai ilaç, fidan ve tohum için ödemeler şeklinde yapılmaktadır [2].

Kimyasal gübre sübvansiyonu, tarımsal girdi sübvansiyonu içinde en yüksek paya sahiptir. 1994 Eylülüne kadar gübre destekleme ödemeleri gübre üretici ve dağıtıcı kuruluşları üzerinden yapılmıştır. Bu tarihten sonra destekleme ödemeleri doğrudan çiftçilere yapılmaktadır.

3.3.2.6 Doğrudan Yardımlar

Destekleme Politikaları çerçevesinde üreticilerimize doğrudan sağlanan gelir destekleri de bulunmaktadır. Bu destekler aşağıdaki şekilde sıralanabilir [2]:

- Süt ve et Tesvik Primleri
- 5254 sayılı kanun çerçevesinde yapılan yardımlar
- Prim sistemi çerçevesinde üreticilere verilen fiyat farkı primleri

- Tütünde, kota ve çayda budama tazminat uygulaması çerçevesinde yapılan ödemeler.

3.3.2.7 Diğer Destekler

Arastırma , kontrol hizmetleri , tarımsal eğitim ve yayım gibi uzun vadede tarım kesimi genelinde maliyetleri azaltıcı özelliğe sahip önlemlerdir. Bunlar aşağıdaki başlıklar altında toplanabilir [5].

a-Arastırma Eğitim ve Yayın Hizmetleri

65 kamu enstitüsü , 1250 kamu araştırmacısı ücretsiz araştırma , eğitim ve yayın hizmetlerini sağlamaktadır. ARGE faaliyetleri için yapılan harcamalar 1998 yılında 4,5 milyon dolar olmuştur.

b-Inceleme Hizmetleri

Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, ithal edilen malları ve mezbahaları incelemekte, hayvan hareketlerini, gıda ve yem fabrikalarını gözlemek ve kontrolden sorumludur.

c-Hasere ve Hastalık Kontrol Hizmetleri

Devletin yürüttüğü programlarla üreticilere bedava veya sübvansiyonlu testler, asılar ve kimyasallar sağlanmaktadır.

d-Yapısal / Alt Yapısal Hizmetler

Devletin sağladığı ana alt yapısal hizmetler arasında, sulama, arazi geliştirme, toprak ve su koruma, yol, su, elektrik ve mera gelişimi yatırımları bulunmaktadır.

3.3.2.8 Krediler

Her üretim biriminde olduğu gibi tarımsal işletmeler de, üretim süreçlerini sürdürebilmek için kullanma gereği duymaktadırlar [2].

Kâr oranının düşük olması ve sermaye birikiminin yetersiz kalması tarım sektöründe kredi kullanımını önemli hale getirmektedir. Girdi kullanımı ve gelirlerin elde edilmesi farklı dönemlerde gerçekleşmektedir. Girdilerin kullanılmasından, gelirin elde edilmesine kadar geçen süre içinde üreticiler finansman ihtiyacı içinde olmaktadır. Bir tarım işletmesinin sermaye gereksinimi, işletmenin büyüklüğü ve teknoloji kullanımı düzeyi ile genel ekonomiye bağlı olarak değişmektedir [2].

Tarım kredileri, tarım sektörünün yapısından kaynaklanan bazı özelliklere sahiptirler [2].

- **Süre açısından :** Tarımsal ürünlerin üretiminin uzun bir zaman diliminde gerçekleşmesi ve tarım gelirlerinin de sanayi ve ticaret kesimine göre daha uzun vadede elde edilmesi nedeniyle tarımsal krediler, sanayi ve ticari kredilere göre daha uzun vadeli kredilerdir. Bunun yanı sıra makine ve teçhizat için ayrılan krediler orta vadeli kredilerdir.
- **Büyüklik açısından :** Tarımsal krediler genellikle küçük boyuttadır.
- **Risk açısından :** Tarım sektörü doğal şartlardan en çok etkilenen sektör olduğundan, krediler daha çok kooperatif şeklindeki örgütlere yöneliktir.
- **Güven açısından :** Bankaların verdiği kredilere karşı tam bir güven göstermek sektör açısından da zordur. Ekilebilir toprakların değeri ürün fiyatlarındaki değişikliklere bağlı olarak değişmektedir. Bu nedenle tarımsal gelir dalgalanmasına neden olarak borçların zamanında yerine getirilmesini engellemektedir.
- **Faiz açısından :** Tarım sektöründeki kârlılık düzeyinin düşük ve dalgalı seyir izlemesi nedeniyle tarım kredi faizleri düşük tutulmaktadır. Bankalar, bu tür kredilere devlet desteği ile girmektedirler.
- **Arazi edindirme açısından :**
  - İşletme ile ilgili her türlü binayı yapmak,
  - İşletme ile ilgili makineler satın almak,
  - Meyve bahçeleri, kavaklık vb. meydana getirmek,gibi amaçlarla 20 yıl süre ile verilen kredilerdir.
- **Sürüm ve satış bakımından :** Ürünlerin ekim alanından tüketim pazarlarına kadar taşınmasını, satılmasını kolaylaştıran ve desteklemeye yönelik kredilerdir.

Türkiye’de tarım kredilerinin en büyük kaynagi T.C. Ziraat Bankasıdır. Tarım sektörünün kullandığı kredilerin yüzde 99,9’unu karşılamaktadır.

Tarım Kredi Kooperatifleri de, 2,5 milyon çiftçiye tohumluk, gübre, her türlü tarımsal alet, karma hayvan yemi, her türlü tarımsal ilacı, akaryakıt, damızlık konularında aynî ve nakdî kredi vermektedir.

Tarımsal kredilerin verilmesinde ;

- Öncelikle küçük üretici ihtiyaçlarının giderilmesi,
- Krediler ile tarımsal gereksinimler arasında uyum sağlanması,
- Üretimin teknik amaçlarla yapılmasına çalışılması,
- Verilecek kredi ile üreticinin ödeme gücü arasında uyum sağlanması,

gibi kriterler göz önünde tutulmaktadır [2].

Türkiye’de üreticinin işletme kredisi iki şekilde gruplandırılmaktadır [2]:

1-Çevirme Kredileri : Bu tür kredinin temel amacı üreticinin üretim giderlerinin karşılanmasıdır. Ödenmesi o yılın ürünü ile karşılanır ve 1 yıllık vade ile verilir. Daha çok tohum, gübre, akaryakıt, ilaç giderleri vb. amaçlara verilir.

2-Donatım Kredileri : Daha çok tarımsal araçlar, makineler ve hayvanlar için verilir. Bu krediler 5 yıl vadeli kredilerdir.

4. SEÇİLMİS TARIM ÜRÜNLERİ PIYASALARI

4.1 Seçilmiş Ürünlerin Türk tarimindeki Yeri

Tarım sektörü, insanlık tarihi boyunca en temel ve en önemli üretim sektörü olmuştur. İnsanın zorunlu ihtiyaçları olan yeme, giyinme ve barınma gibi gereksinimleri tarım sektörü tarafından karşılanmaktadır.

Günümüzde hızla gelişen teknolojik ilerlemeler ile bir kısım tarım ürünlerini ikame eden sentetik ürünler geliştirilmiş ise de doğal ürünler üstünlük ve önemini sürdürmektedir. Diğer taraftan, tarım alanına yapılan araştırma ve yatırımlar ürün verimini ve ürün kalitesini artırmıştır. Özellikle gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için tarım sektörü önemli bir yer tutmaktadır.

Ülkemiz nüfusunun yüzde 35'ini, aktif işgücünün de yüzde 45'ini istihdam etmesi, toplam toprak varlığımızın yüzde 34,6'sında tarımsal üretimin yapılmakta olması ülkemiz için tarım sektörünün önemini göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi Türkiye'nin arazi varlığı toplam 78 milyon hektar alandır. Bunun yüzde 34,6'si işlenen tarım arazisidir. Yani yaklaşık 27 milyon hektar tarım alanında bitkisel üretim yapılmaktadır [6].

Devlet İstatistik Enstitüsü 1999 yılı verilerine göre, ülkemizde üretilen bitkisel ürünlerin miktar olarak yüzde 30,4'ünü tahıllar, yüzde 19,28'ini endüstri bitkileri, yüzde 20,24'ünü meyvesi yenen sebzeler, yüzde 9,2'sini yumru bitkiler ve geri kalanı diğer ürünler oluşturmaktadır [6].

Bu çalışmada; altı tarım ürünü seçilmiştir. Bunlar, insanların beslenmesinde büyük öneme sahip buğday, mısır ve pirinç olmak üzere üç stratejik tahıl ürünü ve yine birisi insan beslenmesinde ana besin gruplarından olan şeker hammaddesi şekerpancari ile pamuk ve tütün olmak üzere üç stratejik endüstri bitkisi ele alınmıştır.

4.1.1 Bugday

Bugday dñnyanın her yerinde insan beslenmesinde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Dünya üzerinde yasayan insanların enerji ve protein ihtiyaçlarının büyük bir kısmı tahıllardan karşılanmaktadır. Tahıllar insanlar için en ucuz enerji kaynağını teşkil etmektedir. Dünyanın bazı yerlerinde toplam enerjinin yüzde 80'i ve toplam proteinin yüzde 50'den fazlası tahıllar tarafından karşılanmaktadır [13].

Bugday, ülkemizde gıda, ekonomi ve ticari yönden önemli bir yer tutmaktadır. Ülkemiz insanının beslenmesinde bugdayın çok önemli bir yeri vardır. Milyonlarca üreticinin yıllık gelirini sağlayan en önemli kaynak olması ve çok sayıda sanayi kolunun hammaddesi olması bakımından da bugday stratejik ürünlerin başında yer almaktadır. Besin maddelerimiz içinde birinci sırada yer alan ekmeğin hammaddesidir. Ayrıca un, makarna, irmik, bulgur, bisküvi v.b. sanayilerin de hammaddesi bugdaydır.

Tahıllar Türkiye'nin ekolojik özelliklerine en iyi uyum gösteren bitkilerdir. Tahıllar içinde bugday, ülkemizde en fazla ekim alanına sahip bir bitkidir.

4.1.1.1 Bugdayda Üretim ve Verimlilik

Ülkemizde ekili alanların yaklaşık yüzde 50'sini tahıllar, tahılların ise yüzde 70'ini bugday ekim alanları oluşturmaktadır. Bugday, ülkemizin her bölgesinde yetistirilebilmektedir. Sahil kıyısı bölgelerinde, genellikle, daha yüksek yağış altında ya da sulanabilir şartlarda yetistirilirken, Orta Anadolu ve iç kesimlerde düşük yağış altında çoğunlukla kuru koşullarda yetistirilmektedir.

Bugday üretimini etkileyen en önemli faktörler; toprak hazırlığı, ekim zamanı, ekim aleti ve derinliği, tohum çeşit ve niteliği, gübre kullanımındaki tür miktar, zaman ve verme şekli, ziraî mücadele yöntemi, miktar ve zamanlaması ile hasat aleti ve zamanıdır [13].

Ülkemizdeki bugday üretimi incelendiğinde, bazı yıllarda iklim koşullarından kaynaklanan dalgalanmalar görülse de genel olarak bugday üretiminin kararlı bir şekilde arttığı söylenebilir [14].

Tablo 4.1 Türkiye’de Buğday Üretim, Ekilis ve Verimi (1969-1998) [15,16]

Yıllar	Üretim (1000 Ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)
1969	10 500	8 660	1 212
1970	10 000	8 600	1 163
1971	13 500	8 700	1 552
1972	12 200	8 730	1 397
1973	10 000	8 850	1 130
1974	11 000	8 750	1 257
1975	14 750	9 250	1 595
1976	16 500	9 250	1 784
1977	16 650	9 325	1 786
1978	16 700	9 300	1 796
1979	17 500	9 400	1 862
1980	16 500	9 020	1 829
1981	17 000	9 250	1 838
1982	17 500	9 000	1 944
1983	16 400	9 230	1 777
1984	17 200	9 000	1 911
1985	17 000	9 350	1 818
1986	19 000	9 350	2 032
1987	18 900	9 415	2 007
1988	20 500	9 435	2 173
1989	16 200	9 351	1 732
1990	20 000	9 450	2 116
1991	20 400	9 630	2 118
1992	19 300	9 600	2 010
1993	21 000	9 800	2 143
1994	17 500	9 800	1 786
1995	18 000	9 400	1 915
1996	18 500	9 350	1 979
1997	18 650	9 340	1 997
1998	21 000	9 400	2 234

Cumhuriyetin ilk yıllarında 3 milyon hektar civarındaki buğday ekim alanları; 1950'li yıllarda önemli artışlar göstererek 1955 yılında 6,4 milyon hektara ulaşmıştır. Bu artışta en önemli etken tarımda traktör kullanımının artması olmuştur [14]. Araştırma dilimimizin başlangıcını oluşturan 1969 yılında ise buğday ekim alanları 8,6 milyon hektara ulaşmıştır. 1975 yılında 9,3 milyon hektara ulaşan bu artış 1993-1994 yıllarında 9,8 milyon hektarlık değeri ile en üst sınıra ulaşmıştır. Bu yıllardan sonra buğday ekim alanlarında küçük oranda bir daralma söz konusu olup, 1998 yılında 9,4 milyon hektarlık bir alanda üretimin gerçekleştiği görülmektedir.

Buğday üretimi, 1950'li yıllardaki ekim alanlarının genişlemesine paralel bir şekilde artış göstermiştir. 1946-50 dönemindeki 3,6 milyon ton olan üretim 1950-55 döneminde yüzde 75'lik bir artış ile 6,4 milyon tona ulaşmıştır [14]. 1969 yılında 10,5 milyon ton olan üretim 1975 yılında 14,7 milyon ton, 1976 yılında; ekilen 1975 yılı ile aynı miktarda olmasına rağmen verimde meydana gelen artış ile 16,5 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

1969 yılına kadar üretimde meydana gelen artış daha çok ekim alanlarındaki genişleme ile sağlanmıştır. Bu dönemden sonraki üretim artışları, verim potansiyeli yüksek ıslah çeşitlerinin üretime alınması ve yetiştirme teknikindeki gelişmelerin yaygınlaştırılmasının sonucu verimde elde edilen artışlardan kaynaklanmıştır [14].

Buğday üretimi sürekli bir artış göstererek 1988 yılında 20,5 milyon tona ulaşmıştır. 1989 yılı daha çok verimdeki düşmeden kaynaklanan 4,3 milyon tonluk bir azalma ile 16,2 milyon tona düşmüştür. 1990 yılında verimde yeniden önceki yıllar seviyesine ulaşılmış ve 20 milyon ton üretim sağlanmıştır. 1994-97 yıllarında 17,5 ile 18,6 milyon ton arasında gerçekleşen üretim, 1998 yılında 21 milyon tondur.

Buğdayda en önemli verim artışının 1966-70 aralığında gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemden itibaren yüksek verimli çeşitlerin üretime alınması, makine ve güdü kullanımının fazlalması ile verimde sürekli bir artış sağlanmıştır [14]. Buğday verimi, 1969 yılında 1 212 kg/ ha iken 1975 yılında 1 595 kg/ ha'ya çıkmıştır. 1985 yılında 1 818 kg/ ha, 1990 yılında 2 116 kg/ha'dır. 1998 yılında en yüksek değeri olan 2 234 kg/ha'lık verim değerine ulaşmıştır. Ülkemizde buğday verimini artırıcı çalışmalar kapsamında çevre ve iklim şartlarının etkisini azaltıcı çeşit, sulama ve yetiştirme teknikleri geliştirilmesi çabaları yürütülmektedir. Bu çalışmalarla buğday

esit sayisinde 3nemli miktarda y3kselme sağlanmıstır. 1992 yili 3retim programında 48 adet buğday esidi yer alırken, 1999 yılında buğday çesit sayısı 114'e ıkarılmıstır [13].

3retim artırmaya y3nelik çok 3nemli bir çalışma nadas alanlarının 3retime kazandırılmasıdır. Tahil-nadas ekim sistemi yerine tahil-baklagil ekim sistemi, toprak yapısının korunmasını ve daha y3ksek verimler alınmasını sağlamaktadır. orum-ankiri Kırsal Kalkınma Projesi ile 3nceden var olan, tahil-nadas veya fig buğday n3betli ekimi veya mercimek ve nohut 3retimi yerine uygulanan tahil-baklagil ekim n3betli sistem oldukça iyi sonuçlar vermiştir. 3lkemizde, 1982-86 yıllarında yoğun yayım faaliyetleri ve destekleme politikaları sonucu nadas alanları y3zde 31 oranında azalmıstır. Bu nadas alanları; mercimek, nohut, adi fig ve koca fig 3retim alanlarına d3n3sm3st3r [13].

Buğday ekim alanları ile ilgili yapılan bir diğer 3nemli çalışma, ikinci 3r3n projesidir. Buğday ekimi yapılan ekolojik koşulları uygun sulanabilir tarım alanlarında aynı tarladan bir yıl içinde ikinci bir 3r3n almaktır. Bu şekilde 3lkemizde eksikliği duyulan 3r3nlerin ekim alanlarını ve 3retim miktarlarını artırmak m3mk3n olmaktadır. Bug3n 37 540 ha'lık alanda ikinci 3r3n ekilisi yapılmaktadır.

Buğday 3retiminde 3nemli bir konu da g3bre kullanımıdır. 3lkemizde buğday tarımında kimyasal g3bre kullanımı Avrupa ve ABD ile karşılaştırıldığında oldukça d3s3k miktarlardadır. Kimyasal g3bre ve ilaç kullanımındaki en 3nemli sorun ise bu girdilerin zamansız ve bilinçsiz kullanımındır. Bazı b3lgelerimizde yoğun bir kullanım s3z konusu iken, bazı b3lgelerimizde yok denecek kadar azdır [13].

4.1.1.2 Buğday Ticareti

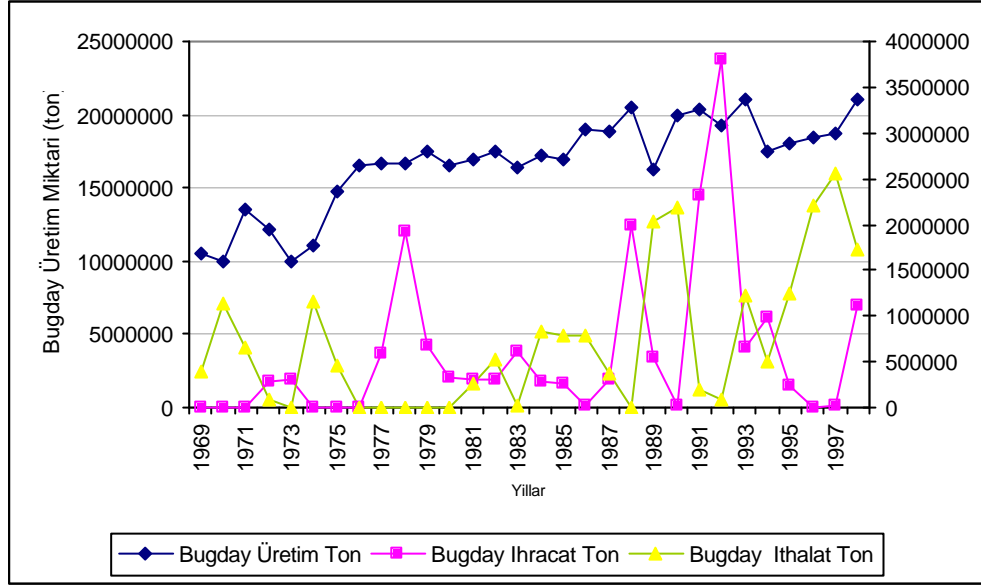
3lkemiz 3zellikle son yıllarda artan miktarlarda buğday ihracatı gerçekleştirmektedir. 1999 yılı ilk sekiz aylık d3neminde yaklaşık 1,8 milyon ton buğday ihraç etmiş ve 184 milyon dolar d3viz sağlamıstır [13]. T3rkiye'nin 1969 ve 1998 yılları arasındaki buğday ihracat ve ithalat miktarları Tablo 4.2'de, buğday 3retim, ihracat ve ithalat miktarları Şekil 4.1'de g3sterilmiştir. Buğday 3lkemizde un ve un mamulleri sanayiine hammadde temin etmektedir. Un, makarna, irmik, bisk3vi, bulgur gibi buğdaydan elde edilen yan 3r3nler 3lkemiz dışarısında 3nemli

bir yer kaplamaktadır. Ayrıca tasimacilik sektöründe de büyük is alanlari yaratmaktadır [13].

Tablo 4.2 Bugday Ihracat ve Ithalati [16]

Yillar	Ihracat(Ton)	Ithalat (ton)
1969	63	403 214
1970	20	1 126 967
1971	-	661 985
1972	278 615	80 963
1973	312 590	9 614
1974	-	1 169 325
1975	-	459 170
1976	-	8 732
1977	591 138	6 097
1978	1 921 199	-
1979	686 028	-
1980	338 049	-
1981	315 537	272 309
1982	296 209	525 281
1983	609 896	12 914
1984	291 964	835 995
1985	268 923	781 923
1986	16 214	788 170
1987	296 596	370 912
1988	1 993 242	9 903
1989	539 529	2 036 797
1990	24 975	2 180 732
1991	2 307 277	198 313
1992	3 804 502	93 981
1993	648 654	1 220 982
1994	980 029	495 905
1995	232 847	1 253 331
1996	7 493	2 214 876
1997	15 410	2 551 779
1998	1 109 348	1 721 506

Diger taraftan, 1993-99 yillari arasinda 1 215 080- 2 519 564 ton araliginda degisen miktarlarda bugday ithalati gerceklesemistir. Dünya tahil üretiminin 1,4'ünü saglayan [14] ve önemli bir bugday üreticisi olan ülkemiz için küçümsenemeyecek boyutlardaki bu ithalat miktarlari kolayca açıklanamamaktadır [13].

Sekil 4.1 Bugday Üretim, Ihracat ve Ithalat Miktarlari (1969-1998)

Türkiye, kisi basina bugday tüketimi yönünden önde gelen ülkelerden biridir. Ancak yurdumuzda tahillerin kisi basina yıllık tüketim miktarina iliskin saglikli istatistikler bulunmamaktadır [14]. Yine de bugday tüketimini 175-225 kg/kisi bugday olarak hesaplamak mümkündür [13].

1975-1998 yillari arasindaki bugday üretim miktarı ve verim artışlarına dayanılarak yapılan hesaplama (regresyon yöntemi) sonucu bugday üretiminin 2010 yılında 21,8 milyon ton, 2020 yılında 23,4 milyon tona çıkacağı, aynı yıllarda bugday veriminin 229 kg/da'a ve 246 kg/da'a ulaşacağı hesaplanmaktadır.

Bu sonuçlara göre ülkemiz 2020 yılında kendi kendine yeter düzeyde bugday üretimine ulaşabilecektir. Gelecekte dissatimci olabilmesi için üretimi artırma yönünde daha fazla çaba gösterilmesi gerekecektir. Gelecek 20 yıl içinde hesaplanan 229 kg/da verim değeri, düşük bir değerdir ve verimde gerçekleştirilebilecek küçük artışlarla bile üretim miktarında önemli artışlar sağlanacaktır. Bugday verimi,

yetistirme teknigi uygulamalarında birkaç tanesindeki eksikliklerin giderilmesi ile kolaylıkla 300 kg/da düzeyine çıkarılabilecektir [14].

4.1.2 Misir

Misir dünyanın en önemli tahıllarından biri olup, önemi her geçen gün artmaktadır. Dünyada misir, insan gıdası ve hayvan yemi olarak tüketiminin yanı sıra sanayide nisasta, surup, bira, endüstriyel alkol ve viski yapımında kullanılmaktadır [17, 18].

Ülkemizde misir üretimi, tahıllar arasında buğday ve arpadan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Yurdumuzun hemen hemen her bölgesinde üretim modeli içerisinde yer alan bir bitkidir. Bugünkü üretim ve verim değerleri gelecekte iyi organize olmuş üretim biçimiyle artabilecek potansiyeli taşımaktadır [13].

4.1.2.1 Misirda Üretim ve Verimlilik

Türkiye’de misir ekim alanlarının yüzde 40’lik bölümü Karadeniz Bölgesinde yer almaktadır. Bu bölgedeki üretim, genellikle aile içi tüketim amacıyla yapılmaktadır. Son dönemlerde Akdeniz ve Ege Bölgelerinde misir üretim alanlarında önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye’de misir ekilis üretim miktarı ve verimleri Tablo 4.3’de görülmektedir. Yaz periyodunun uzun olduğu, Çukurova, Kiyi Ege ve Güney Marmara sahil kusağı özellikle ikinci ürün silajlık misir yetistirciliği için en uygun bölgelerdir [17].

Ülkemizde misir ekim alanları 1950’li yılların sonunda 700 bin hektardan fazladır [18]. 1969 yılında 659 bin hektar olan misir ekilis alanları 1975 yılında 600 bin hektara, 1988 yılında 500 bin hektara düşmüştür. 1994 yılındaki en düşük seviye olan 485 bin hektarlık ekim alanı bu yıldan itibaren düzenli olarak artmış ve 1998 yılında 550 bin ha alana ulaşmıştır.

Misir üretiminde sürekli bir artış söz konusudur. 1946-50 döneminde 635 bin ton olan misir üretimi [14] 1969 yılında 1 milyon tona ulaşmıştır. 1975 yılında 1,2 milyon ton üretim gerçekleşmiştir. 1988 yılında 2 milyon ton, 1993 yılında 2,5 milyon tondur. 1994 yılında 1,9 milyon ton olan misir üretimi, 1998 yılına kadar sürekli artarak 1998 yılında 2,3 milyon tona ulaşmıştır.

Tablo 4.3 Türkiye’de Misir Üretimi, Ekilis, Verim, İhracat ve İthalatı [15,16]

Yıllar	Üretim (1000 Ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)	İhracat (ton)	İthalat (ton)
1969	1 000	659	1 517	---	5 222
1970	1 040	648	1 605	---	---
1971	1 135	635	1 787	---	5 137
1972	1 030	617	1 669	---	---
1973	1 100	625	1 760	---	---
1974	1 200	620	1 935	0,2	---
1975	1 200	600	2 000	---	0,1
1976	1 310	600	2 183	---	---
1977	1 265	580	2 181	---	---
1978	1 300	580	2 241	---	---
1979	1 350	585	2 308	---	---
1980	1 240	583	2 127	8 800	---
1981	1 200	580	2 069	---	---
1982	1 360	580	2 345	18	19 598
1983	1 480	550	2 691	42	414
1984	1 500	550	2 727	388	135 309
1985	1 900	567	3 351	9 250	102 559
1986	2 300	560	4 107	6 526	190 613
1987	2 400	570	4 211	13 121	94 664
1988	2 000	500	4 000	4 914	185 553
1989	2 000	510	3 922	4 797	533 231
1990	2 100	515	4 078	15 382	519 098
1991	2 180	518	4 208	10 137	76 507
1992	2 225	525	4 238	10 890	140 942
1993	2 500	550	4 545	49 582	101 881
1994	1 850	485	3 814	82 376	14 878
1995	1 900	515	3 689	2 337	623 975
1996	2 000	550	3 636	4 054	897 440
1997	2 080	545	3 817	9 935	853 739
1998	2 300	550	4 182	9 759	769 247

Sanayileşmiş ülkelerde mısır üretimindeki artışı % 90'dan fazlası birim alan verimini artıran teknolojilerin kullanımından kaynaklanırken; gelişmekte olan ülkelerde, mısır üretimindeki artışı yarı ekim alanlarındaki artışın sağlanmaktadır [13].

Mısır verimi incelendiğinde üretimde olduğu gibi sürekli ve kararlı bir artış olduğu görülmektedir. 1969 yılında 1,5 ton/ha olan verim 1975 yılında 2 ton/ha, 1988 yılında 4 ton/ha'dır. 1994 yılında 3,8 ton/ha olan mısır verimi 1998 yılında 4,2 ton/ha olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde mısır ekim alanlarında verim artışı sağlayacak olanaklar oldukça fazladır. Hibrit tohumluk kullanımının yaygınlaştırılması, sulama, gübreleme ve bakım işlemlerinde gerekli titizliğin gösterilmesi ile verimin 8 ton/ha'ya çıkarılması mümkündür [14]. Diğer taraftan GAP Bölgesinde sulanan alanlarda mısıra ayrılan pay yüzde 5,1 olup, ikinci ürün uygulamaları ile bu oranın artması beklenmektedir. Ayrıca Konya Ovası Projesi (KOP) ile de özellikle silajlık mısır yetiştiriciliği için çok önemli gelişmeler sağlanacağı umulmaktadır.

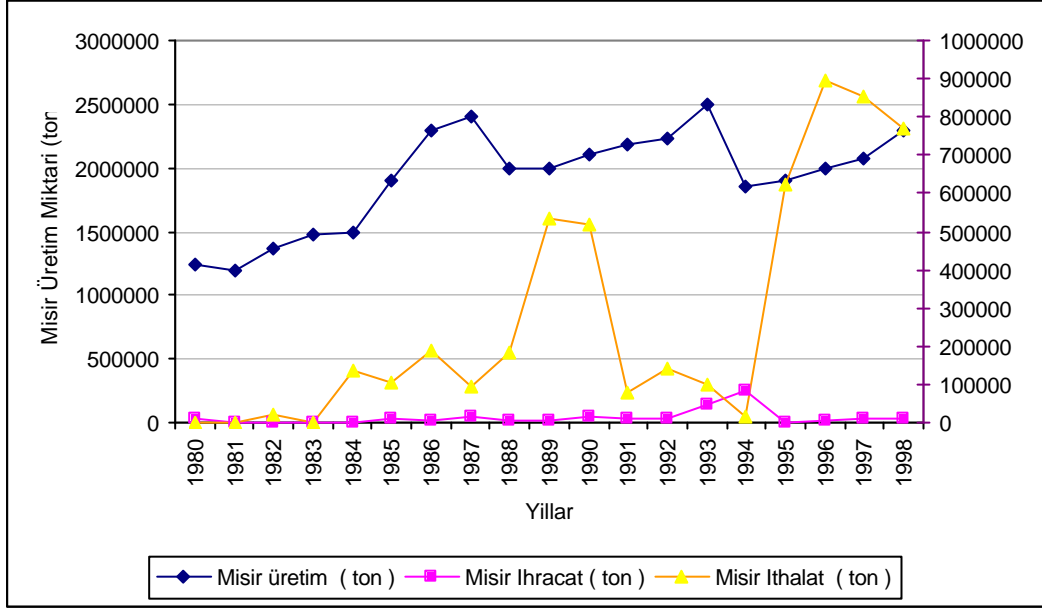
4.1.2.2 Mısır Ticareti

Ülkemizin mısır ihracatı çoğunlukla , özel tohumluk şirketleri tarafından yurtdışında üretilen mısır tohumlunun dışarıya satışı şeklinde olmaktadır. Diğer taraftan mısır ithalatı özellikle 1995 yılından itibaren önemli artışlar göstermiştir. Bu artışta, mısır ürünleri sanayinin gelişmesiyle mısır kullanımının artması ve özellikle artan yem ihtiyacının karşılanması etken olmuştur.

Mısır ihracat ve ithalat miktarları Tablo 4.3'te ve Şekil 4.2'de görülmektedir. 1996 yılında 896.987 ton'a ulaşan mısır ithalatı 1998 yılında 765.183 ton olarak gerçekleşmiştir. Son beş yılda üretimimiz yüzde 26 oranında artarken ithalatımız yüzde 28 oranında artmıştır. Bu durum üretim artışının artan ihtiyacı karşılayamadığını göstermektedir.

Ülkemizde üretilen mısırın hemen hemen yarısı hayvan beslenmesinde kullanılırken % 30'u insan beslenmesinde, %15'i de sanayide kullanılmaktadır. Türkiye'nin kişi başına mısır tüketiminin önümüzdeki yıllarda artacağı beklenmektedir.

1995 yılında 40 kg olan kişi başına tüketilen mısır miktarının 2010 yılında 53 kg'a, 2020 yılında da 60 kg'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Bu durumda toplam mısır tüketimi 2010 yılında 3,6 milyon ton, 2020 yılında 4,4 milyon ton olacaktır. 1975-98 yılları üretim ve verim değerleri kullanılarak hesaplanan üretim miktarları ise 2010 yılı için 3 milyon ton, 2020 yılında 3,4 milyon ton olup, mısır veriminin 2010 yılında 571 kg/da , 2020 yılında 673 kg/da olması beklenmektedir.

Sekil 4.2 Mısır Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları (1980-1998)

4.1.3 Pirinç

Pirinç , diğer tahıllar gibi insan beslenmesinde önemli bir yere sahiptir. Dünyada en büyük çeltik üreticisi ülke yılda yaklaşık 180-190 milyon tonluk üretimi ile Çin Halk Cumhuriyetidir. Hindistan , Endonezya, Bangladeş, Japonya ve Tayland diğer önemli çeltik üreticisi ülkelerdir. Üretim teknolojisi bakımından en gelişmiş ülkeler ABD, Japonya Avustralya ve Avrupa ülkeleri gibi sanayileşmiş ülkelerdir.

4.1.3.1Pirinçte Üretim ve Verimlilik

Çeltik, ülkemizin hemen her bölgesinde yetistirilmektedir. Hem ekiliş hem üretim miktarı hem de verim bakımından en yoğun bölge Marmara Bölgesidir. Karadeniz Bölgesi pirinç üretim ve ekiliş bakımından ikinci sırada yer almaktadır. Ülkemizin

ekolojik özellikleri çeltikten yüksek verim almaya uygun sarta sahiptir. Genellikle ekim nöbeti yapılmadan aynı tarlada üst üste ekim yapılabilmektedir. Tuzluluk problemi olan, başka bitkilerin yetistirilmesinin mümkün olmadığı drenajı bozuk alanlarda da yetistirilme imkanı olan bir bitkidir [13].

Türkiye’de çeltik üretiminde ileri üretim teknikleri kullanılmakta, gübre ve ilaç kullanımı ve mekanizasyon oranı hızla artmaktadır. Ancak sertifikalı tohum kullanımı yüzde 10’lardan daha düşük seviyelerdedir. Ülkemiz mevcut şartlar altında birim alandan alınan 530 kg/da çeltik verimi bakımından yaklaşık 360-365 kg/da olan dünya ortalamasının çok üzerindedir [13].

Ülkemizde çeltik ekiliş, pirinç üretim ve verim değerleri Tablo 4.4’te görülmektedir. Tabloda pirinç üretim ve verim değerleri verilmistir. Pirinç değerleri çeltiğin yüzde 60’i olarak hesaplanan değerdir [13].

1969 yılında 127 bin ton düzeyinde üretim, 1975 yılında 150 bin ton, 1985 yılında 152 bin tondur. 1991 yılına kadar pirinç üretiminde küçük azalmalarla 1991 yılı üretimi 120 bin ton olarak gerçekleşmiştir. 1994 yılından 1998 yılına kadar artan bir çizgi gösteren üretim 1990 yılında 189 bin tondur. Görüldüğü gibi pirinç otuz yıllık dönem boyunca pirinç üretimdeki değişim yüzde 49,9 ‘dur.

Çeltik ekiliş alanlarında, 1969 yılındaki 57 bin hektar ve 1998 yılındaki 60 bin hektar ekim alanı ile otuz yıllık dönem boyunca önemli bir artış olmadığı görülmektedir. Dönem boyunca 77 bin hektar alan ile 1982 yılı en yüksek miktarda çeltik ekimi yapılan bir yıldır. 1980 yılı dışında, 1978-1984 yedi yıllık dönem çeltik ekiminin en fazla gerçekleştiği yıllardır. 1991- 1994 yılları ise pirinç ekiminin en düşük seviyede yapıldığı yıllardır. 1994 yılından sonra ekim alanlarında bir miktar büyüme kaydedilmiştir.

Pirinç veriminde ise sürekli bir artış söz konusudur. 1969 yılında 2.244 kg/ha olan çeltik verimi, 1998 yılında 3.150 kg/ha’dır. 1969 yılından 1998 yılına pirinç verim artış oranı yüzde 40,4’tür.

Yurdumuz, çeltik üretimini artırabilmek için oldukça geniş olanaklara sahiptir. Yeni sulamaya açılacak alanlarda yetistirilecek bitkiler arasında çeltik ön sıralarda bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamında sulanacak alanların

Tablo 4.4 Türkiye’de Piriñ Üretimi,Ekilis,Verim, İhracat ve İthalatı [15,16]

Yıllar	Üretim (1000 Ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)	İhracat (ton)	İthalat (ton)
1969	127	57	2 244	---	873
1970	160	67	2 388	---	683
1971	175	65	2 692	---	---
1972	122	51	2 392	---	420
1973	159	60	2 650	---	1 200
1974	150	60	2 500	---	1 185
1975	150	55	2 740	---	800
1976	158	54	2 926	---	---
1977	165	58	2 847	---	506
1978	190	70	2 714	---	---
1979	225	75	3 000	---	---
1980	143	52	2 750	---	---
1981	198	73	2 712	2,5	---
1982	210	77	2 715	11	200
1983	189	70	2 700	4	----
1984	168	64	2 625	7,6	300
1985	162	62	2 710	19,5	2 863
1986	165	55	3 000	9,8	15 683
1987	165	53	3 113	10,4	420
1988	158	51	3 088	8	----
1989	198	66	3 000	20	10 458
1990	138	53	2 604	45,7	21 275
1991	120	40	2 970	891	1 470
1992	129	43	3 000	338	20 647
1993	135	45	3 010	181	28 977
1994	120	41	2 963	56	6 915
1995	150	50	3 000	165	22 455
1996	168	55	3 063	384	22 248
1997	165	55	3 000	128	51 620
1998	189	60	3 150	169	42 186

tamami devreye girdiginde, bölgede 60 bin hektarlık bir alanin, çeltik tarimina ayrilacagi belirtilmektedir. Çeltik üretimi yapılan bölgelerde sulamada kullanılacak yeni su kaynaklarinin saglanmasina yönelik çalismalarin yani sıra, sulama suyunun etkin kullanimini saglayacak yöntemlerin uygulanmasi ile çeltik ekim alanlarini genisletmek mümkündür.

Çeltik üretimi yapılan tüm alanlarda yüksek verimli çesit kullaniminin yayginlastirilmesi, sulama, gübreleme, bakim ve hasat-harman islemlerinin iyilestirilmesi ile çeltik verimleri 600 kg/da düzeyine çikarilmasi beklenmektedir. Edirne yöresinde çogu çeltik üreticisi 1.000 kg/da'in üzerinde verim elde ettiginden ülke genelinde 600 kg/da'lik verimin gerçeklesmesi zor olmayacaktır.

Ekim alanlarinda ve verimde beklenen bu artislarin gerçeklesmesi durumunda Türkiye önümüzdeki yirmi yil içinde kendine yeter düzeye gelebilecektir [14].

4.1.3.2 Pirinç Ticareti

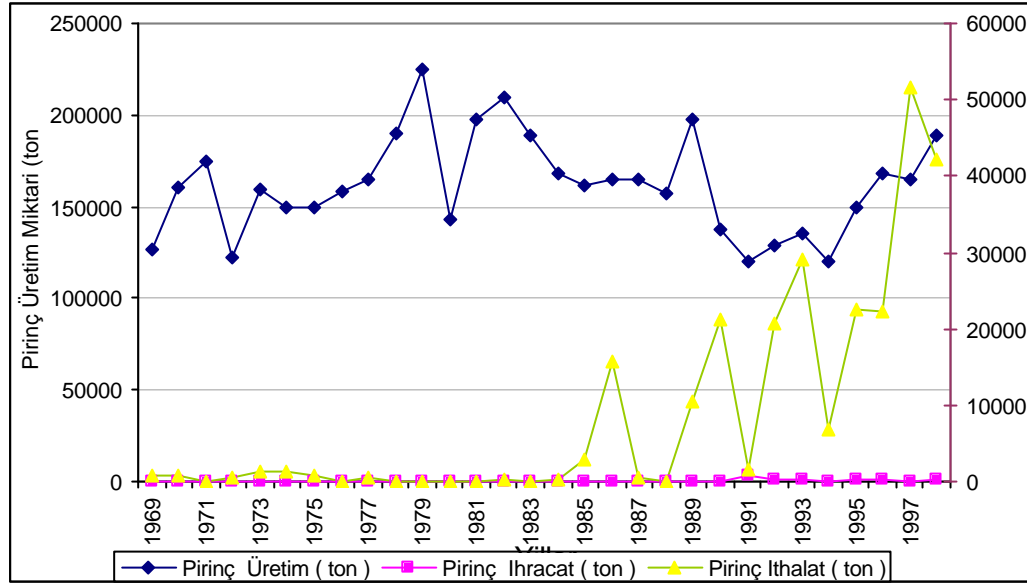
Son yillarda çeltik ekim alanlarinda artis yasandigi yukarida belirtilmistir, ancak çeltik üretimi iç tüketimin ancak yarisini karsilamaktadır. Bu nedenle son yillarda yapılan ithalat, üretimi geçmis durumdadir. Ülkemiz net ithalatçi ülke konumundadir [13].

Diger taraftan gerek nüfus artisi gerekse az miktarda da olsa kisi basina tüketim artisi nedeniyle , ülkemizde toplam pirinç tüketimi giderek artmaktadır. 1990 yilindan önce kisi basina 5-6 kg olan tüketim; 1995-98 yillari arasinda yaklasik 6,7 kg'a ulasmistir [13].

1950 yilindan beri ülkemiz pirinç ithal etmektedir. 1985 öncesi 30 bin dolaylarinda olan pirinç ithalati, günümüzde 250 bin tonlara yükselmistir. Tablo 4.4'te ve Sekil 4.3'te ülkemizde pirinç üretim, ihracat ve ithalat miktarlari görölmektedir.

Pirinç stratejik önemi dolayisi ile yurt içinde üretimi desteklenmesi gereken bir üründür. Ülkemizde gelecek yillarda çeltik üretiminde artislar beklenmektedir, ancak bu artislarin yurt içi tüketimi karsilayacak seviyede olacagi umulmamaktadır. 1975-1998 yili üretim ve verim degerleri kullanilarak hesaplanan (regresyon yöntemi) önümüzdeki yirmi yillik üretim miktarlari, bu süre içinde beklenen tüketimi

karsilayacak seviyede olmayacaktır. Bu nedenle önümüzdeki yıllarda tüketim açiginin ithal pirinçle karsilanmaya devam edilecegi açıktir [14].

Sekil 4.3 Pirinç Üretim, İhracat ve İthalat Miktarlari (1969-1998)

4.1.4 Seker Pancari

Seker, temel besin maddelerinden biridir. Seker, dünyada baslica iki bitkiden, seker kamisi ve seker pancarından elde edilmektedir. Seker kamisi tropikal – subtropikal iklim kosullarında, seker pancari ise ılıman iklim kusagina sahip ülkelerde yetistirilmektedir. Dünyada 90'dan fazla ülkede seker kamisi tarimi, 60'dan fazla ülkede sekerpancari tarimi yapılmaktadır. 1974-76 yıllari üretim ortalamasına kıyasla 1998 yılına kadar seker kamisi üretim miktarında yüzde 93'e varan bir artis olmuştur. Seker pancari üretiminde ise son 25 yılda önemli bir artis olmamıştır [18,19].

Kütle üretimi dikkate alındığında dünyada toplam üretimde seker pancarının payi yüzde 17, seker kamisinin payi yüzde 83'tür. Ancak seker pancarında seker oranı daha yüksek olduğundan, dünya seker üretiminde seker pancarından elde edilen sekerin payi yüzde 30'lara kadar çıkmaktadır. Geçmiş dönemlerde seker pancarının payi yüzde 40'lara kadar çıkmışsa da, seker kamisi üretimindeki büyük artis ve seker pancari üretimindeki duraganlık, diğer taraftan seker kamisinden seker üretiminin maliyetinin daha düşük olması bu oranı seker kamisi lehine kaydırmıştır

[18]. Dünyada seker kamisi yetistiren baslica ülkeler Brezilya, Hindistan, Çin Filipinler, Kolombiya, ABD, Endonezya'dir. Sekerpancari üreten ülkeler ise Fransa, ABD, Almanya, Ingiltere, Ukrayna, Polonya, Italya ve Türkiye'dir [18].

Son yillarda dünya seker üretimi 125 milyon ton civarındadır. Önemli seker üretici ülkeler Brezilya, Hindistan, Avustralya, Çin, Meksika, Küba, Almanya ve ABD'dir [18].

4.1.4.1 Seker pancarında Üretim ve Verimlilik

Ülkemizde seker, cografi konumu seker pancari yetistirilmesine uygun oldugundan, seker pancarından üretilmektedir. Seker fabrikasi kurma ve seker pancari yetistirme çabalari Cumhuriyetten önce baslamis ise de ilk seker fabrikasi, Avrupa'da ilk seker fabrikasi kurulmasindan 124 yil sonra 1926'da Uzak'ta kurulmustur. Daha sonra kurulan fabrikalarla günlük pancar isleme kapasitesi 113.500 ton (fiili 126.628 ton) olan 29 seker fabrikasina ulasilmistir [18]. Son dönem yapılan kapasite artirimi çalismalari sonucu Kayseri Fabrikasi 5.000 ton/gün, Konya Fabrikasi ise 9.000 ton/gün kapasiteye çikarilmistir. Diger kapasite artirimi çabalari çalismalari pancar kalitesine bagli verim artisi ve fabrika kayiplarinin azaltilmesine yönelik, modernizasyon ve otomasyon çalismalaridir [19].

Seker pancari tarimi seker sanayi ile birlikte gelismistir. Türk Seker Fabrikalari A.S. (TSFAS) Türk Seker, çiftçilerimize ve seker pancari tarimina önemli katkilar saglamistir. Daha önce var olan pancar ekicileri Istihsal Kooperatifleri , 1972'de Birlik (PANKOBIRLIK) haline gelerek seker pancari tarimina önemli hizmetlerde bulunmustur [18].

Ülkemizde pancar verim ve kalitesi açısından, pancar üretici ülkeler arasında ortalarda yer almaktadır [19]. Birim alandan alınan pancar verimi ortalama 3 500 kg/da civarındadır. Bu verim dünya ortalamasının biraz üzerindedir. Ancak, Finlandiya hariç tüm Avrupa Toplulugu ülkelerinden düşüktür. 1997 yılında Fransa 7.433 kg/da, Almanya 5.652 kg/da, Yunanistan 6.703 kg/da, İsveç 4.112 kg/da verim almislardir. Türkiye, 1996-97 'de Avrupa ülkeleri arasında ekim alanı bakımından üçüncü sırayı alırken, verim bakımından ancak on yedinci sırayı alabilmistir [18]. Ülkemizde seker pancari üretim ekiliş ve verim durumu Tablo 4.5'te görülmektedir.

Tablo 4.5 Türkiye’de Seker pancari Üretim, Ekilis ve Verimi [15,16]

Yillar	Üretim (1000 ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)
1969	3 357	103	32 702
1970	4 254	124	34 348
1971	5 956	159	37 457
1972	5 896	150	39 447
1973	5 095	154	33 060
1974	5 707	187	30 507
1975	6 949	215	32 389
1976	9 406	252	37 360
1977	8 895	250	35 641
1978	8 837	277	31 905
1979	8 760	270	32 493
1980	6 766	269	25 119
1981	11 165	360	30 987
1982	12 732	372	34 198
1983	12 770	360	35 440
1984	11 108	353	31 439
1985	9 830	323	30 486
1986	10 662	349	30 536
1987	12 717	392	32 476
1988	11 534	317	36 356
1989	10 929	353	30 917
1990	13 986	380	36 908
1991	15 474	401	38 558
1992	15 126	400	37 784
1993	15 621	423	36 908
1994	12 944	412	31 417
1995	11 171	312	35 774
1996	14 543	422	34 423
1997	18 553	473	39 212
1998	21 941	515	42 603

Otuz yıllık dönem incelendiğinde seker pancari üretim ve ekim alanlarında önemli artışlar görülmektedir. 1969 yılında 3.357 bin ton olan üretim, 1975 yılında 7 milyon tona yaklaşıp, 1976 yılında 9,4 milyon tona ulaşmıştır. 1981 yılından sonra 10 milyon ton üzerinde gerçekleşen seker pancari üretimi, 1991 yılında 15,5 milyon tondur. 1997 yılında 18,5 milyon tonun üzerine çıkmıştır. 1998 yılı üretim miktarı yaklaşık 22 milyon tondur. 1969-1998 yılı üretim artışı yüzde 554'tür.

Seker pancari ekim alanları 1969 yılından 1998 yılına kadar yüzde 400 artmıştır. 1969 yılında 103 bin hektar olan seker pancari ekim alanları 1975 yılında yüzde 109 artış göstererek 215 bin hektara ulaşmıştır. Sürekli artış içindeki pancar ekim alanı, 1976'da 252 bin hektar, 1981 yılında 360 bin hektardır. 1991 yılında 401 bin hektar ve 1998 yılı ekim alanı 515 bin hektar olarak gerçekleşmiştir.

Seker pancari verimi 1969 yılında yaklaşık 33 ton/ha'dır. 1971'deki yaklaşık 37,5 ton/ha ve 1972'de yaklaşık 39,5 ton/ha verim dışında 1975 yılına kadar ortalama 32 ton/ha civarında verim elde edilmiştir. 1976 yılındaki 37,4 ton/ha'dan sonra 1990 yılına kadar 30-35 ton/ha aralığında değişen verim, 1990-93 yıllarında 36 ton/ha'nin üzerindedir. 1998 yılında 42,6 ton/ha'lık bir verim değerine ulaşılmıştır. Otuz yıllık dönemin en düşük verimi 25 ton/ha'lık verim değeri ile 1980 yılıdır. 1969 yılı verimi ile 1998 yılı verim değişimi yüzde 30,3 artıştır.

Ülkemizin ekolojik şartları seker pancarinin seker oranının fazla olmasına oldukça müsaittir. Nitekim bedele esas seker oranı 1993-1997 yılları arasında yüzde 16,43-17,63 oranında değişmiştir. Buna göre birim alandan elde edilen seker verimi 5.168-6.846 kg/da arasında değişmektedir. Buna karşılık alınan randıman yüzde 12,57-14,12; birim alan başına verim de 3.819-5.022 kg arasında değişmektedir [18].

4.1.4.2 Seker Üretimi

Dünyada 120 ülkede seker üretimi yapılmaktadır [19]. Son yıllarda dünya seker üretimi 125 milyon ton civarındadır. Seker, piyasaya üç ana ticari tip olarak sunulmaktadır. Bunlar, melastan ayrılmamış sivi seker, kristalize olmuş ham seker ve rafine edilmiş kristal sekerdir. Bunlardan kristalize olmuş ham seker ve rafine edilmiş kristal sekerin ticari önemi daha fazladır [18]. Beyaz seker üretimi 1996 yılında yüzde 7, 1997 yılında yüzde 2 ve 1998 yılında yüzde 1,4 artış göstermiştir

[19]. Dünyada üretilen sekerin her yıl 30-35 milyon tonu ülkelerarası ticarete arz edilmektedir [18].

Seker ticaretinde maliyeti daha ucuz olduğundan kamış sekerinin önemi daha fazladır ve dünya seker fiyatları büyük ölçüde kamış sekerine bağlı olarak oluşmaktadır. Pancar sekeri özellikle birbirine yakın ülkeler arası ticarete önemli yer tutmaktadır [19].

Dünya seker tüketimi son kırk yılda üç misli artmıştır. Tüketim artış hızı İkinci Dünya Savaşı sonrasında yüzde 2 civarında iken, ekonomik iyileşme nedeniyle yılda yüzde 5 gibi yüksek seviyelere ulaşmıştır. Daha sonraları düşme eğilimine girmiş ve 1990-95 arasında yüzde 1'in altına gerilemiştir. Bunun en önemli nedeni sanayileşmiş ülkelerde alternatif tatlandırıcılara yönelme, fazla seker kullanımının, sağlık sorunlarına yol açma endisesi ve bu ülkelerdeki düşük nüfus artışıdır. Günümüzde sekerin yaklaşık yüzde 60'i gelişmekte olan ülkelerde, yüzde 40'i gelişmiş ülkelerde tüketilmektedir [19].

Ülkemizde yetiştirilen tek seker bitkisi olan seker pancarı üretiminde ana politika ülke seker ihtiyacının yeterli düzeyde kendi üretimimizden karşılanması olmuştur. Yıllık ortalama 30 kg civarındaki kişi başına tüketimle, bazı yıllar dışında (1995 yılı gibi) bu politikanın sağlandığı görülmektedir. Ancak gerek seker pancarının hektar başına üretilen pancar verimi olarak, gerekse seker üretimindeki, seker üretim verimi olarak, verim artırıcı tedbirler ve diğer bazı iyileştirmelerle sekerin daha ucuza mal edilmesi mümkündür. Böylece, üretimi yetersiz ve tüketim miktarı azımsanmayacak ölçüde olan komşularımız, Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ve Asya ülkelerine seker ihracatı mümkün olabilecektir. Seker kamışı sekerinin ulaşım masraflarına karşı ülkemiz daha avantajlı olabilir. Nitekim Fransa, pancar sekeri üretmesine rağmen seker ihraç eden önemli ülkeler arasında yer almaktadır [18].

4.1.4.3 Seker Ticareti

Dünya seker ticaretinde seker, ham seker ve beyaz seker olarak işlem görmektedir. Seker ihracatçısı birçok ülkedeki rekor düzeyde üretim ve Asya'daki finansal krizden kaynaklanan talep daralması hem ham, hem de beyaz seker fiyatlarını olumsuz

yönde etkilemiştir. 1995-98 yıllarında beyaz seker yüzde 4-20 oranında deger kaybederken, ham seker yüzde 11-33 dolayında deger kaybetmiştir [19].

Dünyadaki seker üretiminde ortaya çıkan artisın tüketimle absorbe edilememesi ve ithalatçı ülkelerde krize bağlı talep daralması ,stok/tüketim oranını fiyatlar için sinyal olarak kabul edilen yüzde 30 degerinin çok üzerine çıkarmıştır. Ticarete önde gelen üretici ülkelerin bile üretim maliyetleri dünya fiyatlarını karşılayamamaktadır [19]. Dünya seker fiyatlarında yaşanan bu krizin temelinde üretim fazlası ve talep daralması vardır. Tüketim fazlası piyasada baskı yaratmaktadır. Bu da fiyatların düşük kalmasına neden olmaktadır [20].

Stok/Tüketim oranı 1995'te yüzde 45, 1996 ve 1997'de yüzde 48, 1998'de yüzde 53'tür. Genel olarak seker, uluslar arası ticareti yapılan ürünler içinde en deşisken fiyat seyri gösteren bir üründür [19].

Türkiye'de ülke ihtiyacını karşılayacak düzeyde seker pancarı üretilmektedir. Ancak yerli üretimin yeterli olmadığı 1995 ve 1996 yıllarında, beyaz seker ithalatına göre o şartlarda çok daha ekonomik ve karlı olan ham seker ithal edilerek işlenmiştir. Daha sonraki yıllarda yurtiçi üretim yeterli olduğundan seker ithal edilmemiştir. Diğer taraftan ham seker ile beyaz seker fiyat farkları da çok küçülmüştür.

TSFAS hammadde ithal etmemekle birlikte Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nden, dahili işleme izin belgesi kapsamında vergi, resim, harç ve fondan muaf olarak seker pancarı ithal etmekte ve karşılığında yüzde 9 – 9,5 oranında kristal seker ihrac etmektedir [19].

Yukarıda da belirtildiği gibi son yıllarda dünya seker fiyatlarının artışı nedeniyle ihracat destek gerektirmektedir.

1997 yılından itibaren üretimin ülke talebinin üzerinde gerçekleşmesi nedeniyle ülkemiz ihracatçı konumuna geçmiştir. 1995 yılında 1.700 ton, 1996'da 630 ton, 1997'de 172.234 ton ve 1998 yılında 276.584 ton seker ihracatı gerçekleşmiştir. 1997 yılı ihracatının yüzde 37'si Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelere, yüzde 63'ü başta İran olmak üzere diğer ülkelere yapılmıştır. 1998 yılında ise BDT ülkelere yapılan ihracat miktarı yüzde 64'e yükselmiştir [19].

4.1.5 Tütün

Tütün, dünyada ekonomik degeri yüksek olan bir bitkidir. Degisik sekillerde kullanilmakla beraber sigara seklinde tüketimi en yaygin olanidir. İnsanların tütün kullanma tutkusu dünya üzerinde oldukça yaygindir. Tüm yasaklara ve baskılara ragmen tütün girdigi yerden hiç çıkmamıştır. Bugün dünyada tütün kadar çok bilinen baska bir bitki belki de yoktur. Çünkü insanların temel besin maddesini olusturan bugday, mısır, pirinç, patetes v.b. bitkiler, ülkelerin iklim özelliklerine, halkın alışkanlıklarına göre birbirinin alternatifi olurken , tütünün bugüne kadar alternatifi olmamıştır [18].

Tütün pipo, puro, nargile, enfiye, çigneme tütün, sigara v.b. seklinde tüketilmektedir. Bu çeşitlere göre yetistirme, kurutma ve isleme teknikleri farklılıklar göstermektedir. Özellikle kurutma şekillerine göre, tütün çeşitleri gelişmiştir. Bunlardan en tanınmışları, *isi teknigi ile kurutulmus* (flue cured) – Virginia , *hava ile kurutulmus* (light air cured)- Burley tipi tütünler ve *güneste kurutulmus* (sun cured) – Türk tipi tütünlerdir. Bunlar dışında çigneme, enfiye, pipo için ateste kurutulmus (fire cured) tip olarak, baslica dört tütün tipi mevcuttur.

Anavatani Amerika kitasi olan tütün, ülkemize 17.yüzyil baslarında girmis ve ilk olarak Makedonya’da tütün yetistirilmeye baslanmıştır. Daha sonralari ekim alanları yaygınlaşan tütün, yetistiricilige gösterilen özen, uygulanan tarımsal yöntemler ve kaliteyi olumlu etkileyen ekolojik faktörler ile kendine has özellikler kazanmış ve yüksek kaliteli tütün olarak dünya pazarlarında yer edinmiştir. Dünyada Türk tütünü veya Oriental (Sark tütünü) olarak isim yapmıştır [21].

4.1.5.1 Tütünde Üretim ve Verimlilik

Dünyada 100’den fazla ülkede tütün tarımı yapılmaktadır. En fazla üretim Asya Kitasında olup, ekim alanlarının yüzde 64’ü, üretimin yüzde 61’i bu kitaya aittir.

Dünyada tütün üreticisi en önemli ülkeler Çin, ABD, Hindistan, Brezilya, Türkiye, Endonezya, Zimbambe, İtalya, Yunanistan ve Malovi’dir. Bu on ülkenin dünya toplam üretimindeki payı yüzde 75, yalnızca Çin’in payı yüzde 40’dan fazladır [18].

Tablo 4.6 Türkiye’de Tütün Ekilis, Üretim, Verimi, İhracat ve İthalatı [15,16]

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)	İhracat (1000 ton)	İthalat (1000 ton)
1969	147	315	466	71	
1970	150	331	453	74	
1971	174	336	518	84	
1972	180	352	510	124	
1973	149	323	461	108	
1974	204	230	884	112	
1975	200	242	828	66	
1976	314	293	1 071	75	
1977	248	277	897	62	
1978	293	299	977	77	
1979	217	233	932	70	
1980	228	223	1 024	84	
1981	168	177	948	130	
1982	208	206	1 008	104	
1983	234	230	1 019	70	
1984	178	189	942	70	
1985	171	177	964	102	
1986	159	170	933	82	
1987	185	206	896	106	
1988	219	238	924	78	0,6
1989	270	285	948	116	4
1990	296	320	924	95	3,3
1991	241	282	855	137	11
1992	334	331	1 009	76	21
1993	339	340	997	96	13
1994	187	227	823	104	17
1995	204	210	974	83	22
1996	225	236	954	163	44
1997	300	323	929	161	54
1998	250	260	962	155	42

Dünya tütün üretiminde Virginia tipi tütünler en fazla payı almaktadır. 1974 –76 döneminde yüzde 37,4, Burley tipi tütünler yüzde 8,4 ve türk tipi tütünler yüzde 16,3'lük diğer tipler de yüzde 37,9'luk bir almakta idiler. Son otuz bes yıllık dönemde özellikle Virginia tipi tütünler büyük bir gelişme göstermiş ve dünya üretimindeki payı yüzde 64'e yükselmiştir. Burley tipi tütünlerin payı yüzde 12'e çıkarken, Türk tipi tütünlerin payı yüzde 8,3'e, diğer çeşitlerin de yüzde 15,6'a düşmüştür [18].

Tütün ülkemizin en önemli tarımsal ürünlerinden biridir. 500 bin civarındaki çiftçi ailesi tütün tarımı ile uğraşmaktadır [18]. Türkiye, Türk tipi tütün üretimi yapan ülkelerin başında yer almaktadır. Bu tipin dünyadaki üretiminin yaklaşık yüzde 35-40'ini üretmektedir [21].

Ülkemizde tütün ekiliş üretim ve verim miktarları Tablo 4.6'da görülmektedir.

1969 yılında 147 bin ton olan üretimi, 1975 yılında 200 bin ton'a çıkmıştır. Tütün üretiminde düzenli bir artışı 1989 yılından sonra görmek mümkündür. 1969 yılında 147 bin ton olan üretim 1998 yılı sonunda yüzde 70 artışla 250 bin tona ulaşmıştır.

315 bin hektar olan ekim alanları yıllar içinde düzensiz bir değişim göstermiş ve 1998 yılı sonunda 260 bin hektara düşmüştür. Ekim alanlarında yüzde 17,5 'lik bir azalma söz konusudur.

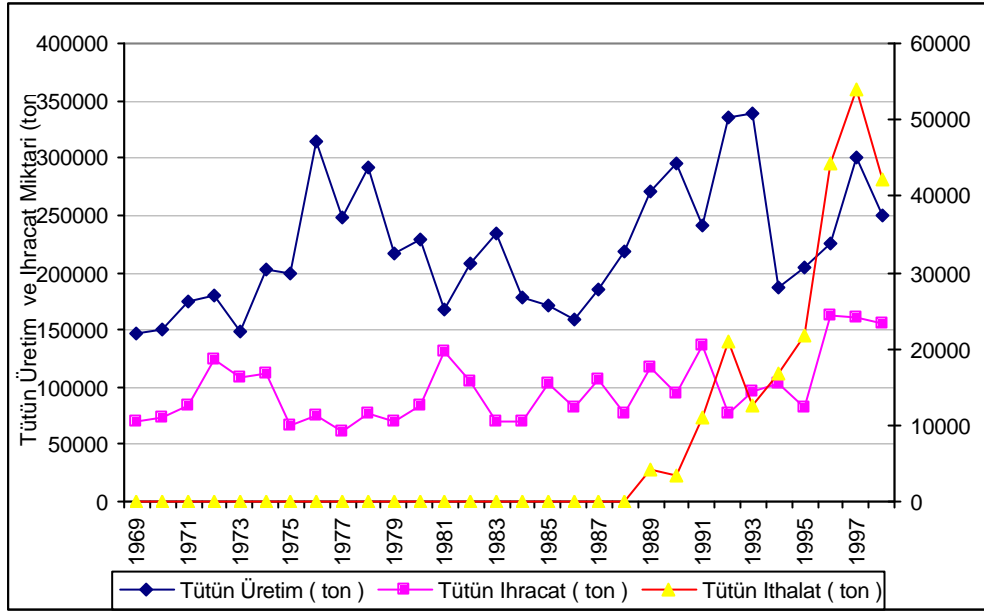
Verimde 30 yıllık dönem boyunca yüzde 106 'lık bir artış söz konusudur.

4.1.5.2 Tütün İhracatı ve İthalatı

Türkiye'nin önemli miktarda tütün ithalatı olmamakla birlikte, önemli ölçüde hammadde ve malzeme ithalatı yapmaktadır. Giderek tüketimi artmakta olan blended sigaraların harmanlanmasında ihtiyaç duyulan Virginia ve Burley tütünleri ithal edilmektedir. Bunun nedeni yurt içinde üretilen bu tip tütünlerin kalitelerinin genel olarak orta derecede veya biraz üstünde olmasından kaynaklanmaktadır [21].

Diğer taraftan Türkiye sark tipi tütün ihracatında birinci sırada yer almaktadır. Türkiye, 1996-97 yıllarında 170 bin ton civarında tütün ihraç etmiştir. 1988 yılı ihracatı 130 bin tonu bulmaktadır.

Türkiye'nin tütün üretim, ihracat ve ithalat miktarları Şekil 4.4'de görülmektedir.

Şekil 4.4 Türkiye’de Tütün Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları (1969-1998)

4.1.6 Pamuk

Günümüzde kişi başına yaklaşık 6 kg lif tüketilmektedir. Lif tüketiminin yarısı doğal nitelikli, yaklaşık 3 kg.’i bulan miktarı ile pamuk, çok daha az miktarlarda da yün, ipek, keten ve diğer sap lifleri karşılamaktadır. Diğer yarısını kimyasal kaynaklı sentetik ve selülozik lifler oluşturmaktadır [22].

Dünyada pamuk yetiştiren başlıca ülkeler içinde Çin ön sırada yer almaktadır [22]. ABD, dünyanın diğer bir önemli pamuk üreticisi ülkedir. Ve dünya pamuk ticaretini elinde tutan ülkelerin başında gelmektedir. Pakistan, Hindistan, Brezilya, Özbekistan önemli pamuk üreticisi ülkelerdir [23].

Pamuk, ülkemiz ekonomisinde çok yönlü katkıları olan önemli bir lif bitkisidir. Ege, Çukurova, Antalya ve Güney Doğu Anadolu Bölgesinde yetiştirilmektedir. Tarım ürünlerimizin ihracatında önemli bir yeri olan pamuk, yurt içinde dokuma ve giyim sanayii ile yağ sanayiine hammadde sağlamakta ve küspesi de hayvan yemi olarak kullanılmaktadır [22].

Tablo 4.7 Türkiye’de Pamuk Ekilis, Üretim, Verimi, İhracat ve İthalatı [15,16]

Yıllar	Üretim (1000 ton)	Ekilis (1000 ha)	Verim (kg/ha)	İhracat (1000 ton)	İthalat (1000 ton)
1969	1 040	638	1 629	234	0,04
1970	1 040	528	1 971	341	0,15
1971	1 357	688	1 971	313	0,04
1972	1 413	760	1 859	297	0,8
1973	1 333	677	1 969	369	0,12
1974	1 556	838	1 857	183	0,14
1975	1 248	670	1 863	267	0,85
1976	1 235	581	2 124	414	0,23
1977	1 495	777	1 924	177	0,25
1978	1 235	653	1 891	310	--
1979	1 238	612	2 023	175	0,1
1980	1 300	672	1 935	206	--
1981	1 269	654	1 941	248	--
1982	1 271	595	2 137	259	0,1
1983	1 357	605	2 243	177	0,7
1984	1 508	760	1 984	152	0,5
1985	1 347	660	2 041	197	0,7
1986	1 347	585	2 302	220	29
1987	1 396	586	2 382	79	120
1988	1 690	740	2 284	166	29
1989	1 604	725	2 213	163	60
1990	1 702	641	2 654	151	79
1991	1 396	599	2 333	145	50
1992	1 479	638	2 320	72	153
1993	1 472	568	2 593	180	201
1994	1 620	582	2 785	79	149
1995	2 224	757	2 938	59	187
1996	2 083	744	2 800	76	168
1997	2 105	722	2 917	37	357
1998	2 225	757	2 938	46	380

4.1.6.1 Pamukta Üretim ve Verimlilik

Ülkemizde pamuk üretim, ekilis ve verim Tablo 4.7’de gösterilmiştir.

1969 yılında 1.040 bin tonluk pamuk üretimi 1974 ‘te 1.556 bin tona ulaşmıştır. Pamuk üretiminde 1986 yılından itibaren düzenli bir artış içinde olduğu görülmektedir. 1998 yılı üretimi 2.225 bin tondur. Üretimdeki artış yüzde 114 ‘tür. Pamuk ekilis alanlarında otuz yıllık dönem boyunca yüzde 18,6’lık bir artış olmuştur. 1969 yılında 638 bin ha ‘lık ekim alanlarının 1998’de 757 bin ha’a çıktığını görmekteyiz.

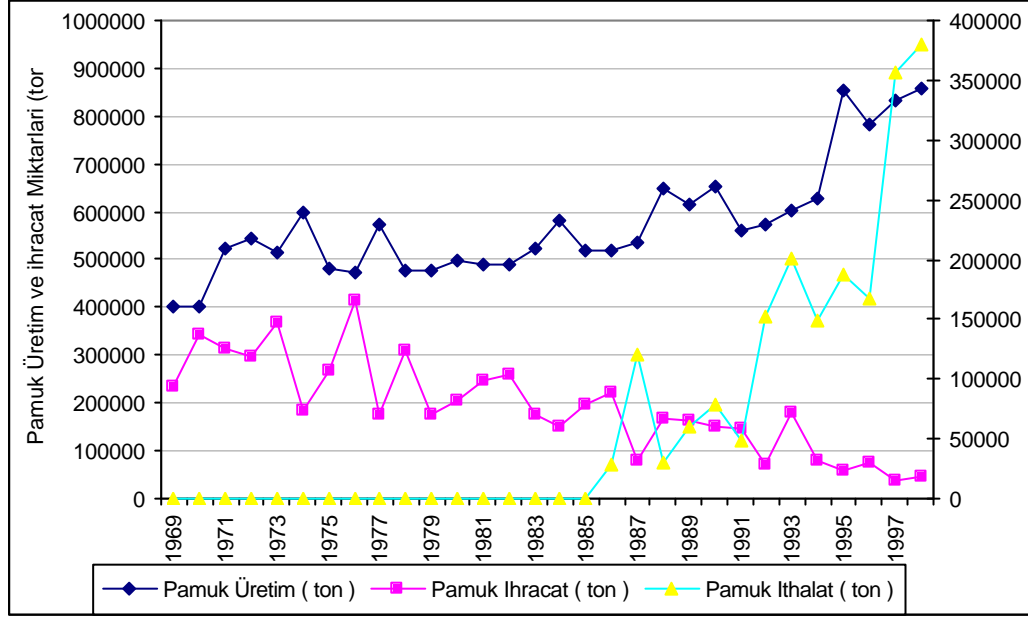
Pamuk verimi 1969 yılında 1,6 ton/ha iken 1986 yılından itibaren 2,3 ton/ha’ın üzerinde gerçekleşmiştir. 1998 yılında verim yaklaşık 3 ton/ ha’a ulaşmıştır. Verim artışı yüzde 80,4’tür.

Türkiye pamuk ekim alanları, son yıllarda Güneydoğu Anadolu Projesi GAP Bölgesindeki artışlar ile sürekli bir artış göstermektedir. GAP Bölgesindeki pamuk ekim alanları 1999 yılında 300 bin hektara ulaşmıştır. Sulama projelerinin tamamlanması ile bu miktarda artış beklenmektedir.

4.1.6.2 Pamuk Ticareti

Tekstil Endüstrisinin temel hammaddelerinden bir tanesi ve en önemlisi olan pamuğun işlenmesi ve mamul haline getirilmesi için ülkemizde önemli bir kapasite bulunmaktadır. Ülkemizin önemli bir pamuk üreticisi ülke olması dolayısı ile özellikle pamuklu tekstil mamullerinin üretimine yönelik yatırımlar diğerlerinin önüne geçmiştir ve ülkemizin bir çok bölgesinde önemli pamuklu tekstil yatırımları yapılmıştır. Tekstil üretimi ile ilgili ilk tesisler Sümerbank tarafından kurulmuş, zamanla özel sektör fabrikalarının kurulması ile kapasite artmıştır. 1980 yılından sonra yapılan yoğun yatırımlar ile önemli bir kapasite miktarına ulaşılmıştır. Ülkemizdeki pamuk ipliği üretimi, dünyada yaygın üretim teknolojisi olup, geniş bir yelpaze içinde her tür ipliğin üretimine elverişlidir. Son yıllarda meydana gelen krizlerin de etkisi ile ülkemizde kurulu dev kapasitenin kapasite kullanım oranları düşmüştür. Kurulu kapasite için gerekli pamuğun ülke içinden karşılanamaması nedeniyle önemli ölçüde pamuk ithalatı gerçekleşmektedir.

1990'li yılların başına kadar 150 bin ton pamuk ihracatı gerçekleştiren ülkemiz, 1997 yılında 37 bin ton ve 1998 yılında 46 bin ton pamuk ihracatı yapmıştır. Diğer taraftan 1987 yılından itibaren, son yıllarda giderek artan miktarlarda pamuk ithalatı gerçekleştirmektedir. 1997 yılındaki pamuk ithalatı 360 bin ton ve 1998 yılındaki pamuk ithalatı 380 bin tona ulaşmıştır. Pamuk ithalat ve ihracat miktarları Tablo 4.7'de ve Şekil 4.5'te görülmektedir.

Şekil 4.5 Türkiye’de Pamuk Üretim, İhracat ve İthalat Miktarları (1969-1998)

4.1.7 Baslıca Tarım Ürünlerinin Bölgelere Göre Verimliliği

Bu çalışmamızda ele alınan ürünler, ülkemizin hemen hemen her bölgesinde üretilmektedir. Ancak bazı tarım bölgelerinde verim değerlerinin çok düşük olması nedeni ile verim değerleri düşmektedir.

Seçilen ürünler için bölgelere göre verimlilik değerleri Tablo 4.8’de görülmektedir.

Tarım bölgeleri arasındaki verim farkları bazı ürünler için 4-5 kat civarına çıkmaktadır. Bölgelere göre verimlilik değerleri içinde en yüksek verime göre hesaplanmış nispi verimlilik değerleri Tablo 4.9’da görülmektedir.

Tablo 4.8 Bölgelere göre Verimlilik (1989 ve 1993) [24,25]

BÖLGELER	1989 VERİM kg/ha						1993 VERİM kg/ha					
	BUGDAY	MISIR	PIRINÇ	TUTUN	SEKER PANCARI	PAMUK	BUGDAY	MISIR	PIRINÇ	TUTUN	SEKER PANCARI	PAMUK
ORTAKUZEY	1702	4972	3178	1077	32977	416	2068	4594	3744	1009	37092	
EGE	2218	4466	3566	955	29771	959	2639	4659	3872	873	38158	1154
MARMARA	4012	6622	3109	968	49671	465	3172	5909	2909	975	48443	514
AKDENİZ	2105	7651	2900	901	35568	740	3082	7217	2349	1335	39231	977
KUZEYBOGU	869	2655	2683	847	23450	478	1164	2105	1672	973	26224	680
GÜNEYDOGU	1032	2541	1842	1485	20570	965	1718	5510	2057	1856	14552	1037
KARADENİZ	1708	2281	2885	832	30042	589	1717	2220	2827	790	31333	1000
ORTADOGU	1430	4426	2760	755	32480	780	1735	3097	3168	968	39101	859
ORTAGÜNEY	1385	2378		1000	31212		1917	2898		1000	38579	

Bugday için 1989 yılında Marmara bölgesi en yüksek değer almaktadır. Bu değeri 100 kabul ederek yaptığımız hesaplamada Kuzeydoğu Bölgesi 21,7, Güneydoğu 25,7 değerleri ile en düşük verimli bölgelerdir. Bu oranlar Marmara Bölgesinin 5'te 1'i ve 4'te 1'i civarındadır. 1993 yılında da Marmara en yüksek değeri vermektedir. Bu değeri 100 kabul ederek yaptığımız hesaplamalara göre Kuzeydoğu 36,7, Güneydoğu 54,2'lik oranlar ile yine en düşük verimlere sahip bölgelerdir.

Tablo 4.9 Bölgelere göre Nispi Verimlilik (1989 ve 1993)

BÖLGELER	Bölgelere Göre Nispi Verimlilik (1989)						Bölgelere Göre Nispi Verimlilik (1993)					
	BUGDAY	MISIR	PIRINÇ	TUTUN	SEKER PANCARI	PAMUK	BUGDAY	MISIR	PIRINÇ	TUTUN	SEKER PANCARI	PAMUK
ORTAKUZEY	42,4	65,0	89,1	72,5	66,4	43,1	65,2	63,7	96,7	54,4	76,6	
EGE	55,3	58,4	100,0	64,3	59,9	99,4	83,2	64,6	100,0	47,0	78,8	100,0
MARMARA	100,0	86,6	87,2	65,2	100,0	48,2	100,0	81,9	75,1	52,5	100,0	44,5
AKDENİZ	52,5	100,0	81,3	60,7	71,6	76,7	97,2	100,0	60,7	71,9	81,0	84,7
KUZEYBOGU	21,7	34,7	75,2	57,0	47,2	49,5	36,7	29,2	43,2	52,4	54,1	58,9
GÜNEYDOGU	25,7	33,2	51,7	100,0	41,4	100,0	54,2	76,3	53,1	100,0	30,0	89,9
KARADENİZ	42,6	29,8	80,9	56,0	60,5	61,0	54,1	30,8	73,0	42,6	64,7	86,7
ORTADOGU	35,6	57,8	77,4	50,8	65,4	80,8	54,7	42,9	81,8	52,2	80,7	74,4
ORTAGÜNEY	34,5	31,1	0,0	67,3	62,8	0,0	60,4	40,2	0,0	53,9	79,6	0,0

Aynı işlemler diğer ürünler için yapıldığında, mısırda Akdeniz 100, Marmara 86 değerleri ile ilk sırada yer alırken, Karadeniz 29,8, Orta güney 31,1 ile en düşük değerleri almaktadır. Pirinç için, Ege 100, Orta kuzey 89,1 değerleri ile en yüksek verime sahip bölgeler iken, 51,7 ve 75,2 değerleri ile Güneydoğu ve Kuzeydoğu en düşük verimli bölgelerdir.

Tütün için en yüksek verim Güneydogu ve Orta kuzey 'de görülmektedir. Degerler 100 ve 72,5'tir. En düşük verim ise 50,8 ve 56,0 ile Ortadogu ve Karadeniz'dir. Sekerpancari için Marmara birinci sirada iken ,ikinci sirada yer alan Akdeniz 71,6 degerini almaktadır. Son iki siradaki bölgeler 47,2 ve 41,4 ile Kuzeydogu ile Güneydogu 'dur.

Pamukta, Güneydogu en verimli bölge olarak görülmektedir. Ege 99,4 ile ikinci siradadır. 1993 yilinda Ege birinci Güneydogu ikinci, siradadır. Ortakuzey en düşük verimli bölgedir ve 43,1 deger almaktadır. İkinci en düşük degerlikli bölge 48,2 degeri alan Marmara Bölgesidir.

1993 yilinda da bugdayda Marmara ve Akdeniz ,misirda Akdeniz ve Marmara , pirinçte Ege ve Ortakuzey, tütünde Güneydogu ve Akdeniz, seker pancarinda Marmara ve Akdeniz, pamukta Ege ve Güneydogu en yüksek verimli bölgeler iken ,en düşük verimli bölgeler bugdayda; Kuzeydogu ve Karadeniz, misirda, Karadeniz ve Ortakuzey, pirinçte, Kuzeydogu ve Güneydogu, tütünde Karadeniz ve Ege, seker pancarinda, Güneydogu ve Kuzeydogu, pamukta ise Marmara ve Kuzeydogu bölgelerdir.

4.2 Baslica Tarim Ürünleri Fiyat Karsilastirilmasinda Kullanilan Yöntem

Bu çalismada 1969-1998 arasi dönemde seçilen ürünler için Türkiye fiyatları ve dünya fiyatları karsilastirilmistir.

Dünya fiyatları ile ilgili veriler IMF, International Financial Statistics' Year book 1999 'dan alınmistir. Türkiye için kullanılan veriler ise D.I.E. Tarim Istatistik Yilliklari, Tarimsal Göstergeler (1923-1988) ve Istatistik Göstergeler (1923-1988)'den elde edilmistir. Incelenen ürün fiyatları kullanilarak tablolar elde edilmistir. Elde edilen tablolar Ekler Bölümünde Tablo A.1., Tablo A.2 ve Tablo A.3'te gösterilmistir.

Seçilmis pazar fiyatları ile ilgili yapılan en önemli çalisma birimlerdeki dönüştürmelerdir. Tablolarda yer alan tüm bilgiler kg basina dolar fiyatı olarak dönüştürülmüştür. Pamuk için tablo birimi cents / pound verilmistir. Bu birim 1 pound = 0,454 kg alinarak dolar/kg olarak çevrilmistir. Misir tabloda \$/bushel olarak

yer almaktadır. 1 bushel (mısır) = 25,412 kg, ve \$/bushel birimi ile yer alan buğday; 1 bushel (buğday) =27,216 kg degeri alınarak \$/kg birimine dönüştürülmüştür.

Yine cents/pound birimi ile verilen seker ve \$/metric ton olarak verilen pirinç ve tütün fiyatları 1 ton =1000 kg ve 1\$ = 100 cent esitlikleri kullanılarak \$/kg birimi cinsinden ifade edilmiştir.

Türkiye fiyatlarını elde ederken kullandığımız ilk birim dönüştürme işlemi, kurus/kg fiyatlarının TL/kg olarak Türk Lirasına dönüştürülmesi olmuştur. Bundan sonra yaptığımız en önemli birim dönüştürmesi TL'sinin, Amerikan dolarına dönüştürülmesidir. Enflasyondan arındırılmak üzere her yılın fiyatı o yılın yıllık ortalama dolar döviz kuru üzerinden \$/kg birimine çevrilmesidir.

Bu birim dönüştürme işlemlerinden sonra, seçilmiş ürünlerin Türkiye fiyatları ve seçilmiş dış pazar fiyatlarının karşılaştırılması için, öncelikle, incelediğimiz ürünlerle ilgili birden fazla dış pazar fiyatı olduğundan, her bir ürün için, bir pazar seçimi yapılmıştır. Bu seçimde, o ürün için dünya piyasasına yön veren bir pazar veya birkaç pazar ortalaması olarak verilmiş olan pazar olması göz önüne alınmıştır.

Dis pazar seçimi yapıldıktan sonra, ürünlerin fiyat karşılaştırması için önce, bir ürünün Türkiye fiyatı, seçilmiş dış pazar fiyatlarına bölünerek elde edilen değerler incelenmiştir. Değerler grafiklerle ifade edilerek, grafikler yorumlanmıştır. Ancak, bu oranlar sadece Türkiye fiyatlarına bağlı olmayıp, dış pazar fiyatlarına da bağlı olduğundan, daha anlamlı sonuçlar elde etmek için, incelenen tüm pazarların fiyatlarını gösteren grafikler çizilmiştir.

Bu karşılaştırmada ürünlerin Türkiye fiyatları İstatistik Yıllıkları,"çiftçinin eline geçen fiyatlar" tablolarından alınmıştır. Bu tablolarda, bazı ürünler için inceleme dilimimizi kapsayan fiyatlar temin edilememiştir. Bazı ürünlerde çeşit ayrımı vardır ve bu çeşitler için değişik dönemleri kapsayan fiyatlar yer almaktadır. İncelememizin bu aşamasında incelediğimiz ürün için herhangi bir seçim yapılmaksızın tüm tipler ayrı ayrı incelenmiştir. Böylece, Türkiye'de o ürünün çeşitlerinin fiyatlarındaki farklar da grafiklere yansimıştır.

Ancak, bir ürün piyasasını tek bir fiyatla göstermek amacıyla, "Tarımsal Göstergeler-çiftçinin eline geçen fiyatların tartılı ortalama değerleri kullanılarak, her bir ürün için

ayni islemler yapilmistir. Inceledigimiz ürün için Türkiye tartili ortalama fiyatları, seçilen dis pazar fiyatlarına bölünerek oranlar incelenmiş, ayrıca Türkiye tartili ortalama fiyatları, seçilen dis pazar fiyatları grafikleri çizilerek yorumlanmıştır.

Aynı çalışma, destekleme alımı yapılan ürünler için tekrarlanmıştır.

Bazı ürünler için, birkaç özel uygulama, tüm pazarlardaki buğday ve mısır fiyatlarının karşılaştırılması ve Türkiye buğday fiyatlarının bir önceki yıl Dis Pazar fiyatları ile karşılaştırılması şeklinde olmuştur.

Bu çalışmamızda, seker fiyatları Türkiye Seker Fabrikaları A.S.'dan temin edilmiştir.

4.3 Baslica Tarım Ürünler İçin Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Bu bölümde incelenen ürünler için Türkiye'deki fiyatlar, seçilmiş dis pazar fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Fiyat verileri ve bu verilerden elde edilen değerler grafiklerde gösterilerek ,grafikler yorumlanmıştır.

4.3.1 Buğdayda Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Buğday dünya fiyatları ile Türkiye fiyatları karşılaştırılmasında dünyadaki baslica borsalardan seçilmiş bir borsa fiyatı ile Türkiye "çiftçinin Eline Geçen Fiyatlar" (DIE İstatistik Yıllıkları) listesi fiyatları karşılaştırılmıştır.

Dünya piyasalarında etkin olması nedeniyle dünya pazarı olarak A.B.D Meksika Körfezi fiyatı seçilmiştir. Yukarıda bahsedildiği gibi tüm değerler \$/kg birimine çevrilmiştir. İncelemenin ilk basamağında Türkiye'deki buğday fiyatları seçilen pazar fiyatlarına bölünerek elde edilen değerler incelenmiştir. Türkiye'deki buğday fiyatları İstatistik Yıllıklarında 1973 yılından itibaren sert ve yumusak olmak üzere iki tip olarak verilmektedir. Her iki tip için de oranlar ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sert buğday fiyatları daha yüksek olmak üzere iki buğday tipinin değerleri birbirine çok yakın olduğu gibi , değişimleri de birbirine paraleldir.

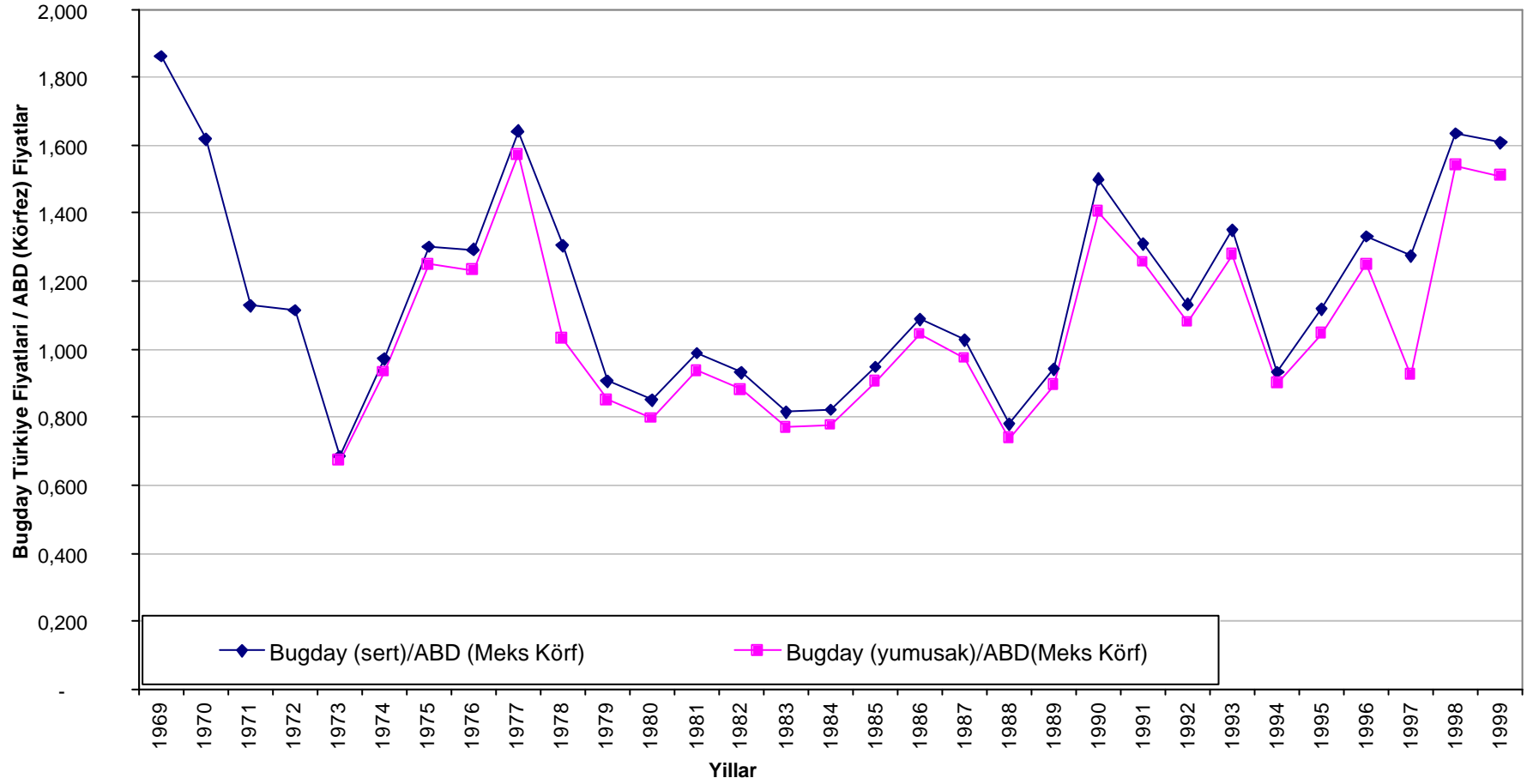
Türkiye buğday fiyatlarının seçilmiş dis pazarı ABD Körfez fiyatlarına oranı Şekil 4.6'da görülmektedir. Grafik incelendiğinde araştırma dilimimizin başlangıcı 1969

yilinda (sert bugday için) oran 1,86'dir. Bu deger, bugdayin seçilmiş pazara göre , otuz yıllık dönemin en yüksek fiyatidir. 1970'te oran 1,62, 1971'de 1,13 ve 1972 yilinda 1,11'lik degerleri ile seçilmiş pazar fiyatlarına yaklasma görülmektedir. 1973 yilindaki hizli bir düşüs ile yumusak bugday için 0,67, sert bugday için 0,68'lik oran dikkat çekmektedir.

Grafikte, 1979-89 araligindaki 11 yıllık dönem içinde bugday fiyatlarının seçilmiş dünya pazar fiyatlarına yakin veya daha düşük seviyede seyrettiği görülmektedir. Bu dönemde sadece 1986 yilinda sert bugday 1,087 ve 1987'de 1,027'dir. Diger yıllar en düşük 1988 yilinda 0,779 olmak üzere 1'den daha düşüktür. 1989 yilindan sonra bu oran hizli bir artis ile 1,5 seviyesine çıkmıştır. Bundan sonra en yüksek 1,33 ve en düşük 0,933 civarında deşiserek 1998 yilinda tekrar 1,635 degerinde bir çıkis gerçekleşmiştir.

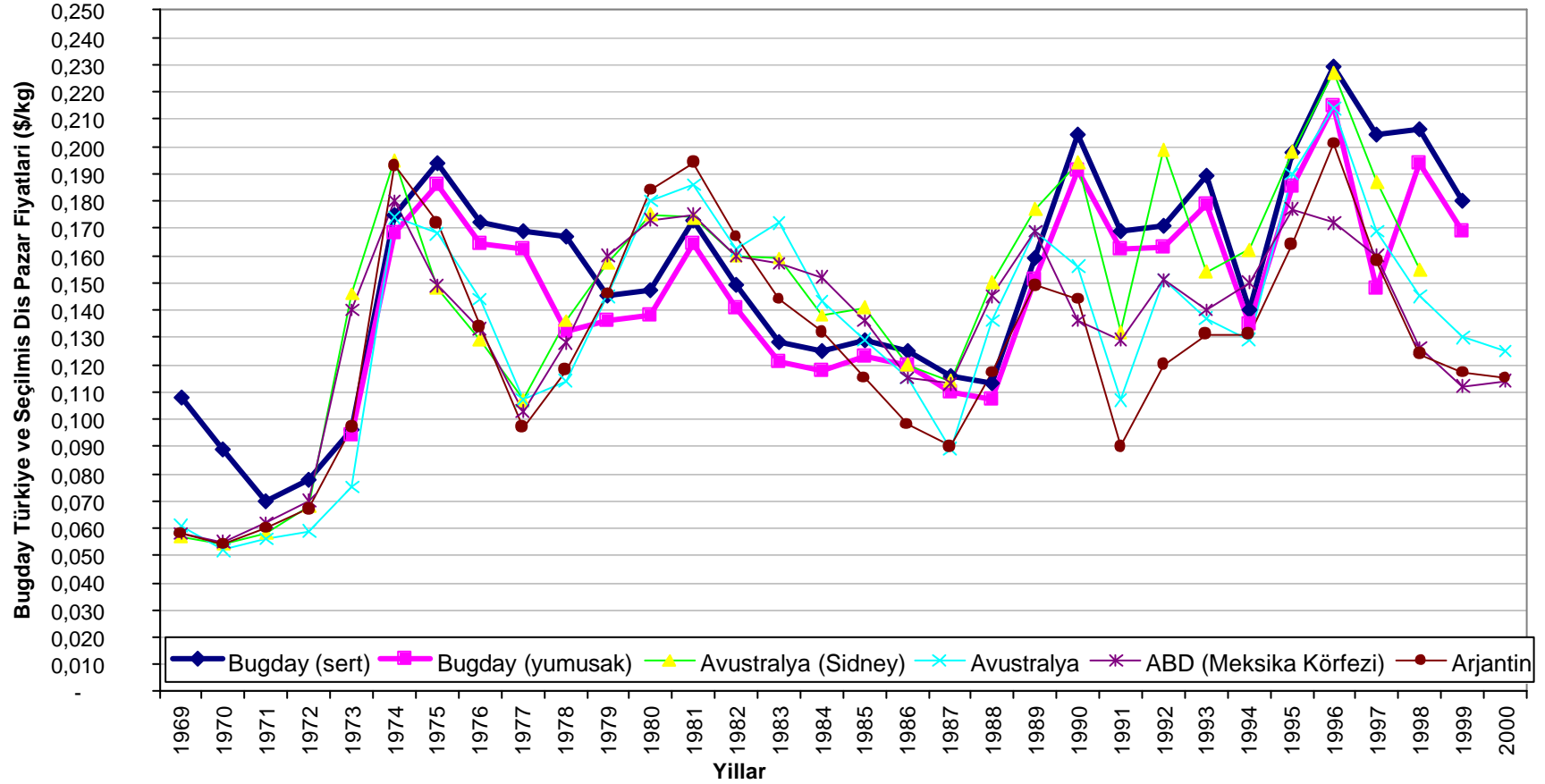
Sonuç olarak Sekil 4.6'nin 1969-78 dönemi içinde bu oranların daha yüksek olduğu, 1979-89 döneminde dünya fiyatlarından daha düşük, 1990 sonrası ise yine yüksek olduğu görülmektedir. Genel olarak 1969-99 aralığı değerlendirildiğinde 1977'deki 1,641, 1990'daki 1,5 ve 1998 yilindaki 1,635'lik tepe noktası veren üç yıl ile 1973'teki 0,68'lik, 1988'deki 0,779'luk en düşük değerlikli iki yıl dışında 1,2 ile 0,8 aralığında bir seviyede kalmıştır.

Bu oranlar tek basına ele alınmıştır. Yurt içi fiyatlarının dış pazar fiyatlarına göre nispi yüksekliğini açıklayan sadece iç piyasadaki fiyat oluşumu değil, aynı zamanda uluslar arası fiyatlardır. Bu nedenle anlamlı bir sonuca ulaşmak için diğer pazarlardaki fiyatlar da alınarak seçilmiş tüm borsa fiyatlarının yıllara göre deşisim grafikleri oluşturulmuştur. Bu şekilde elde edilen Sekil 4.7 Türkiye sert ve yumusak bugday fiyatları ile seçilmiş dış pazar fiyatlarının yıllar içindeki deşisimini göstermektedir.

Sekil 4.6 Bugday Türkiye Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

Sekil 4.7 Bugday Türkiye Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

Türkiye bugday piyasasını tek bir fiyatla göstermek amacıyla DIE Tarımsal Göstergeler (1923-1998)' den alınan “ çiftçinin eline geçen tartılı ortalama fiyatlar” kullanılmış ve Şekil 4.8’de elde edilmiştir.

Şekil 4.7 incelendiğinde, bugday borsa fiyatlarının otuz yıllık dönem boyunca dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Seçilen dış pazar fiyatlarında 1969 yılındaki 0,06 \$/kg civarından 1972 yılına kadar küçük değişimler gösterirken, 1973 yılında ABD pazarında 0,140 \$/kg ve Avustralya (Sidney) pazarında 0,146 \$/kg fiyatları ile hızlı bir artış yaşanmıştır. 1974 yılında da 0,195 \$/kg ve altı fiyatları ile tüm pazarlarda fiyat yükselmesi görülmüştür. Seçilmiş dört dış borsa fiyatları bu yıldan sonra düşüşe geçerek 1977 yılında 12 yıllık dönemin en düşük değerine ulaşmıştır. 1977 yılında Arjantin 0,097 \$/kg, ABD 0,103 \$/kg ve Avustralya borsaları da 0,105 \$/kg civarındadır. Türkiye fiyatı aynı yıl için 0,169 \$/kg olup tüm pazarlardan daha pahalidir. 1977 yılından 1981 yılına kadar fiyatlar artarak devam etmiştir.

1981 yılı fiyatları Arjantin 0,194 \$/kg ve ABD 0,175 \$/kg’dir Diğer iki pazar bu fiyatların arasında değer alırken Türkiye sert bugday fiyatı 0,173’tür ve tüm pazarlardan daha ucuzdur.1981 yılından 1987 yılına kadar yeni bir düşüş dönemi yaşayan dünya bugday borsa fiyatları Arjantin 0,090 \$/kg ve ABD 0,113 \$/kg, diğer iki pazar bu değerler arasında ve Türkiye sert bugday fiyatı 0,116 \$/kg ‘dir. 1988 ve 1989 yıllarında yeniden yükselme görülmektedir. Ancak 1990 yılında Türkiye ve Avustralya-Sidney fiyatları 0,204 ve 0,194 \$/kg değerleri ile yükselişe devam ederken diğer üç pazarda düşüş yaşanmıştır.

1991 yılında tüm fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. 1992’de Türkiye fiyatları bir önceki yıl fiyatlarına eşit iken dünya fiyatları bir önceki yıla göre Avustralya- Sidney yüzde 50, Avustralya yüzde 41, Arjantin yüzde 33,3, ve ABD yüzde 17 oranında artmıştır. 1992 yılındaki en yüksek artış Sidney borsasında olmuş, buna karşılık en fazla düşüş de 1993’te aynı pazarda gerçekleşmiştir. 1994 yılı tüm fiyatların düştüğü ve birbirine yaklaştığı bir yıl olmuştur. Bu yıl için fiyatlar; Türkiye, Avustralya ve Arjantin için 0,13 \$ /kg seviyelerinde iken , ABD 0,15 \$/kg, Avustralya Sidney ise 0,16 \$/kg civarındadır. 1995 ve 1996 yıllarında yükselme gösteren borsa fiyatlarının 1994’ten 1996 artışları ; Arjantin yüzde 53,4, Türkiye sert yüzde 63,57, (yumusak %59,26) Avustralya Sidney yüzde 40,12, Avustralya yüzde 65,89 ve ABD yüzde 14,66’tir.

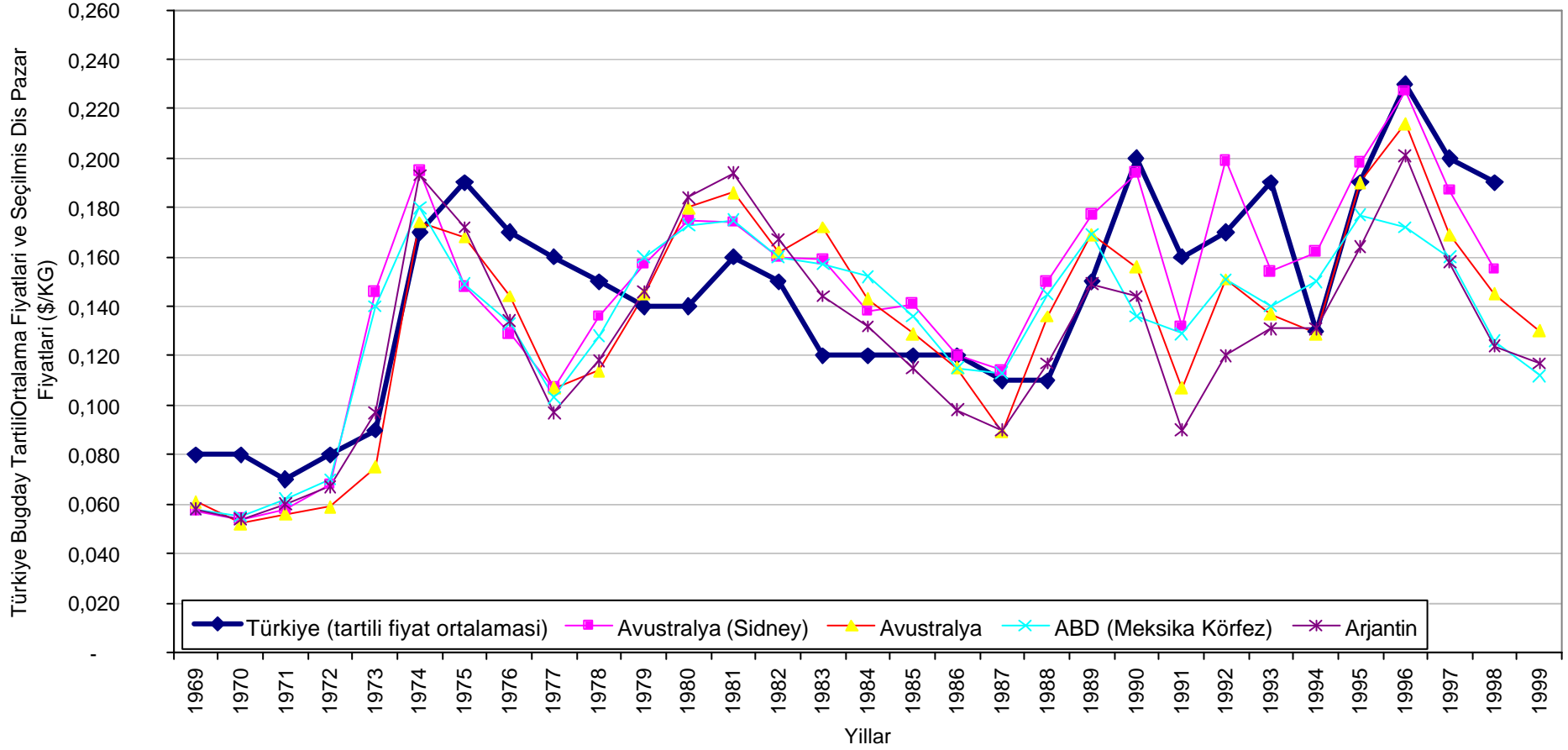
Amerikan borsasi 1995 yilindan sonra düsmeye baslamistir. Diger borsalar için ise 1996 yili bir dönüm noktasidir. 1996 yili Amerika borsasi hariç diger tüm pazarlar için otuz yıllık dönemin en yüksek fiyatlaridir ve bu yildan itibaren tüm fiyatlar hizli bir düsüse girmistir. 1998 yili için degerler; Arjantin 0,124, ABD 0,126, Avustralya 0,145, Avustralya Sidney 0,155, Türkiye yumusak 0,194 ve sert bugday 0,206 'dir.

Bu degerlendirmede Türkiye fiyatları için tip belirtilmedigi taktirde sert bugday fiyatları kullanilmistir. Sert bugday fiyatları, yumusak bugdaya göre her zaman daha pahali deger almakta oldugundan Türkiye fiyatları için tartili ortalama fiyatları yukaridaki fiyatların altında seyretmektedir. Tartili ortalama fiyatları ve diger seçilmiş dis pazar fiyatlarının yıllara göre degisimini Sekil 4. 8'de izlemek mümkündür. Diger grafiklerle büyük bir benzerlik göstermekle birlikte, bu grafik bize özellikle, 1969, 1977-78, 1987-88, 1992 ve 1998 yıllarındaki fiyatlarda bazı farklılıklar olduğu görülmektedir.

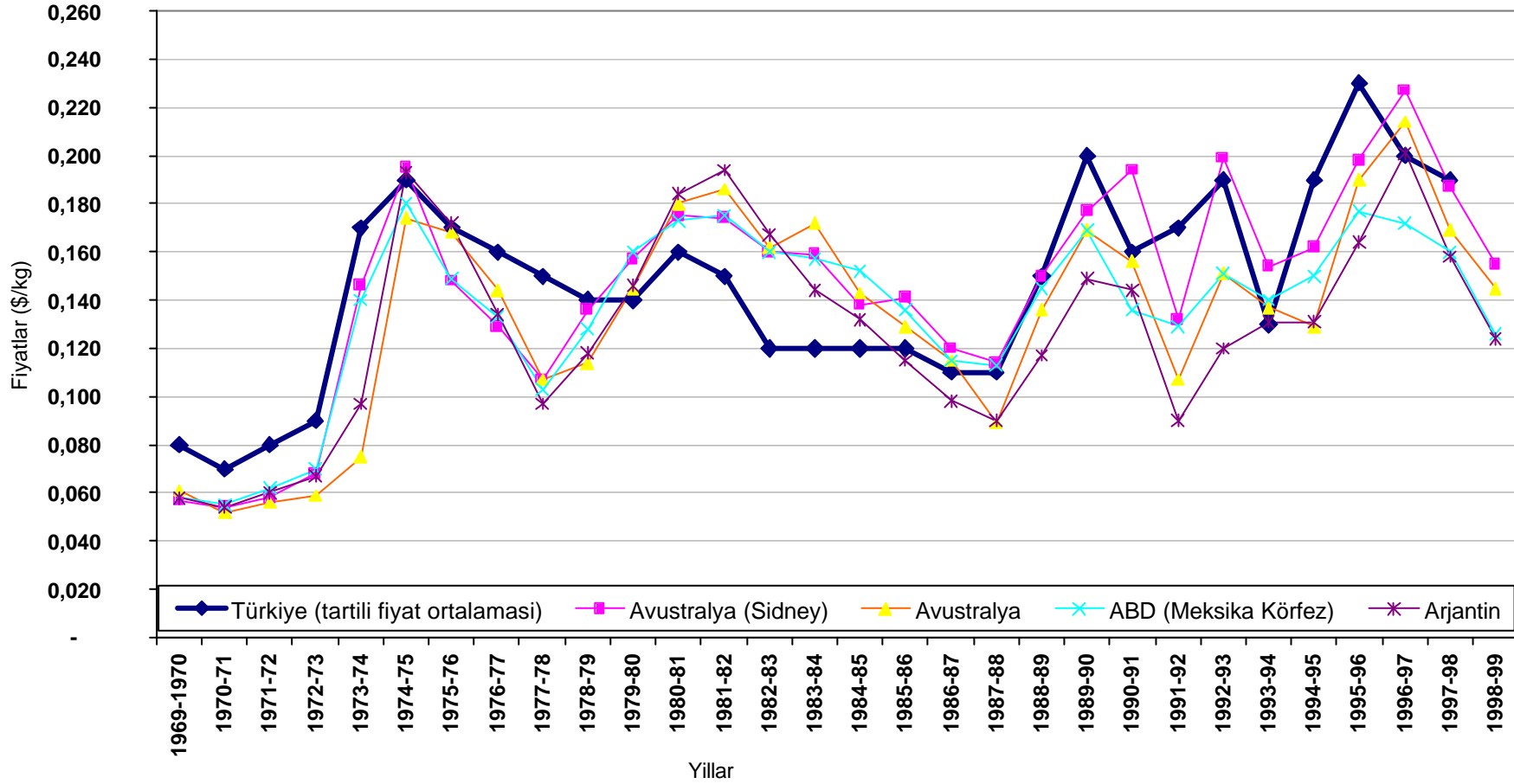
Bugday tartili ortalama fiyatları 1969 yilindaki 0,08 \$/kg degerinden 1971 yilinda düşerek, 0,07 \$/kg olmustur. 1971'den sonra hizla artan fiyatlar 1975 yilinda 0,190 ile tepe noktası verdikten sonra 1979 yilina kadar düzgün bir oranla düşmüş ve 0,140 \$/kg degeri almistir. 1980 yilina küçük bir düşüş gösteren fiyatlar, 1981 yilindaki artis ile de 0,16 \$/kg degere ulasmistir.

1981 yilindan sonra 1983 yilinda 0,12 \$/kg'a düşen fiyatlar, 4 yıl boyunca aynı seviyede kalmis, 1986 ve 1987'de bir miktar düştükten sonra yükselerek, 1990 yilinda 0,2 \$/kg'a ulasmistir. Fiyatlar 1990 yilindan 1991 yilindaki 0,16 \$/kg degere düşmüştür. 1991 yilindan sonra yükselerek, 1993 yilindaki tepe noktasına ulasmistir. Bu yıl 0,19 \$/kg olan fiyatlar 1994 yilinda hizla düşmüş ve 0,13 \$/kg degerini almistir. 1994 yilindan sonra yeniden yükselen fiyatlar 1996'da 0,230 \$/kg degerini alarak Türkiye bugday fiyatları için en yüksek degerlikli tepe noktasını vermistir. Fiyatlar, bu yildan sonra düşerek 1998 yilina geldiginde aldiginde degeri 0,190 \$/kg'dir.

Ancak Sekil 4.7 ve Sekil 4.8 incelendiginde, özellikle 1994 yilindan önceki yıllar için Türkiye fiyatlarının dünya fiyatlarını bir yıl geriden takip ettigi izlenimi dogmustur.

Sekil 4.8 Bugday Türkiye Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/KG)

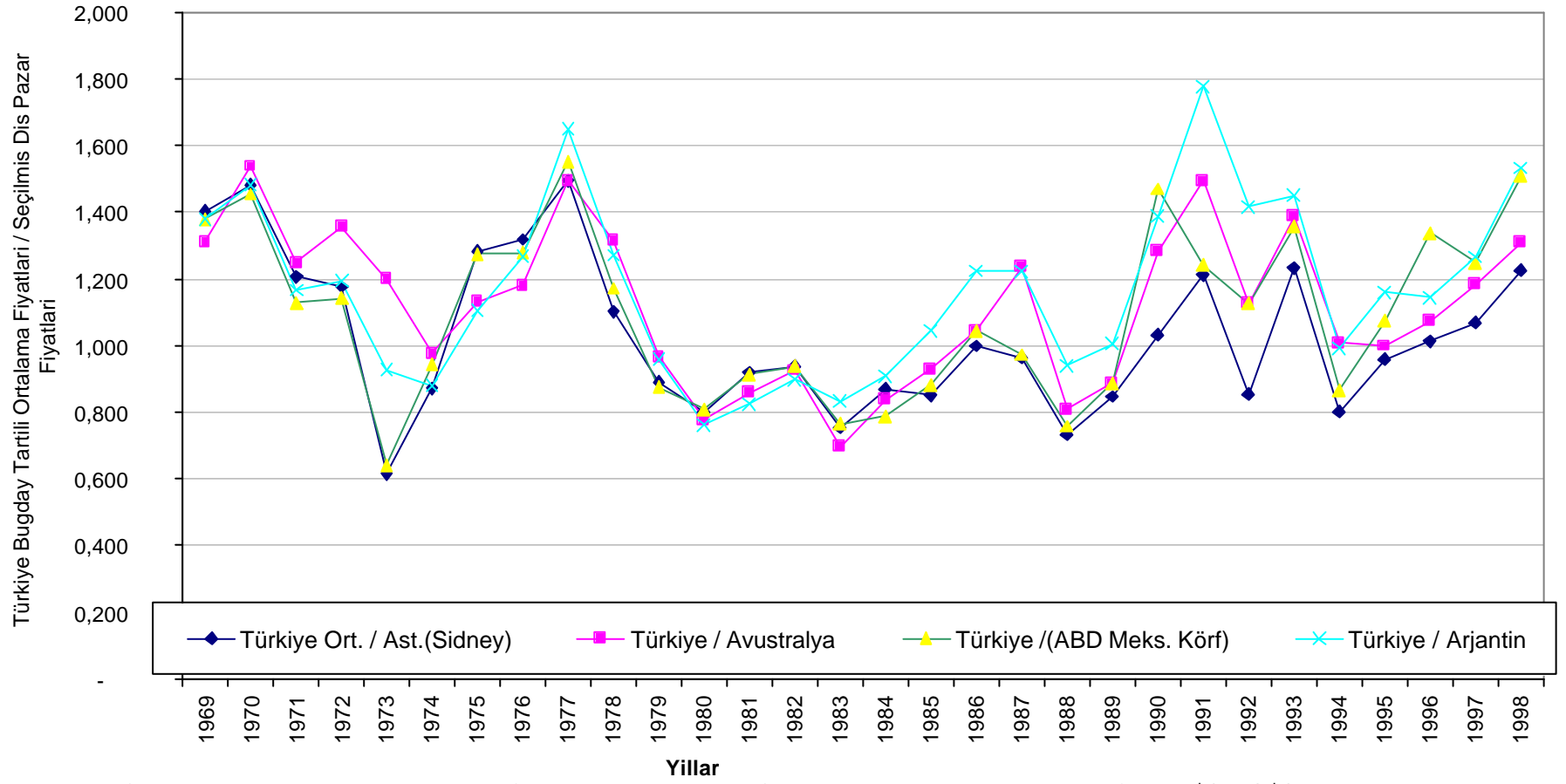

Sekil 4.9 Türkiye Buğday Tartili Ortalama Fyatları ve Bir Önceki Yil Dis Pazar Fyatları (\$/kg)

Bu durumu incelemek üzere 1969 yili seçilmiş dünya pazar fiyatları, 1970 yili Türkiye tartili ortalama fiyatları ile esleştirilmiş, dönem içindeki diğer yıllar için de aynı işlem yapılarak seri tamamlanmıştır. Şekil 4.9 bu şekilde hesaplamalarla elde edilen verileri göstermektedir. Ancak bu çizim genel bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda bir yılın dünya fiyatları ile bir sonraki yılın Türkiye buğday fiyatları arasında daha anlamlı bir ilişkinin olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir değerlendirme; Türkiye buğday tartili fiyat ortalamalarının sadece bir pazar değil de, seçilmiş tüm dış pazar fiyatlarına oranlanması ile elde edilen grafik üzerinde yapılmıştır. Bu oranları gösteren Şekil 4.10 incelendiğinde 1970, 1977, 1991 ve 1998 yıllarında tepe değerler görülmektedir. 1969 yılında 1,3 ve 1,4 aralığındaki oranlar 1970 yılında tüm pazarlar için 1,5 civarındadır. 1973 yılında oranlarda düşme gözlenmekte Türkiye/A.Sidney 0,616 ve Türkiye/ABD 0,643'tür. 1977 yılında yükselme gösteren oranlar, Türkiye/Arjantin 1,649 ve Türkiye/Avustralya 1,495 'tir. 1990 yılında 1,471 ile en yüksek oran ABD pazarı olmakla beraber, 1991 yılında Türkiye/Arjantin 1,778, Türkiye /Avustralya 1,495, Türkiye/ABD- Sidney pazarı fiyat oranları yaklaşık 1,2'dir. 1998'de Türkiye/Arjantin ve Türkiye/ABD oranları 1,5 civarındadır. Diğer iki pazar fiyatları 1,3 ve 1,23 olmuştur. 1979-1989 dönemi dünya fiyatlarına yaklaşılan bir dönem olmuştur. 1986'daki Arjantin ve 1987'deki Arjantin ve Avustralya fiyatları oranı dışında bu dönem boyunca hemen tüm yıllarda , tüm pazarlarda 1'den düşüktür.

1990-93 döneminde iniş çikisli olan oranlar 1-1,4 aralığında olup, Türk/Arjantin 1991 yılında şekildeki tüm eğrilerinin tepe noktasıdır. Tüm oranlar 1994 yılında 1'den düşük seviyelerdedir. Bu yıl için oranlar, Türk/Sidney 0,802, Türk/ABD 0,867, Türk/Arjantin 0,992 ve Türk/Avustralya 1,008'dir. Bu yıldaki oranların düşük olması 1994 yılında Türkiye'de yaşanan yüksek oranlı devalüasyondan kaynaklandığı söylenebilir. Takip eden yıllarda 1 ve üzerinde değerler elde edilmiştir. Aynı çalışma destekleme alım fiyatları ve diğer seçilmiş dünya pazar fiyatları ile yapılmıştır. Şekil 4.11 incelendiğinde 1971-1990 döneminde, 1971 yılında 0,066 ile dünya fiyatlarına yaklaşık eşit degerdedir.

Şekil 4.10 Türkiye Bugday Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg)/(\$/kg)

Bu dönem boyunca 1976 ve 1977 'deki degerler disinda genelde dünya fiyatlarından düşük veya ortalamasına yakın degerlerdedir. 1990 yılında diger üç pazara göre yüksek, Avustralya Sidney fiyatı olan 0,194 \$/kg'a hemen esit (0,193 \$/kg) bir degerdedir. 1980 yılında seçilmiş pazarlar içinde en düşük deger 0,173 \$/kg ile ABD iken, Türkiye 0,135 \$/kg'dir. 1979 yılında da Türkiye, 0,134 \$/kg destekleme alım fiyatıyla, en düşük dis pazar fiyatı olan Avustralya (0,145 \$/kg)'dan daha düşük seviyededir.

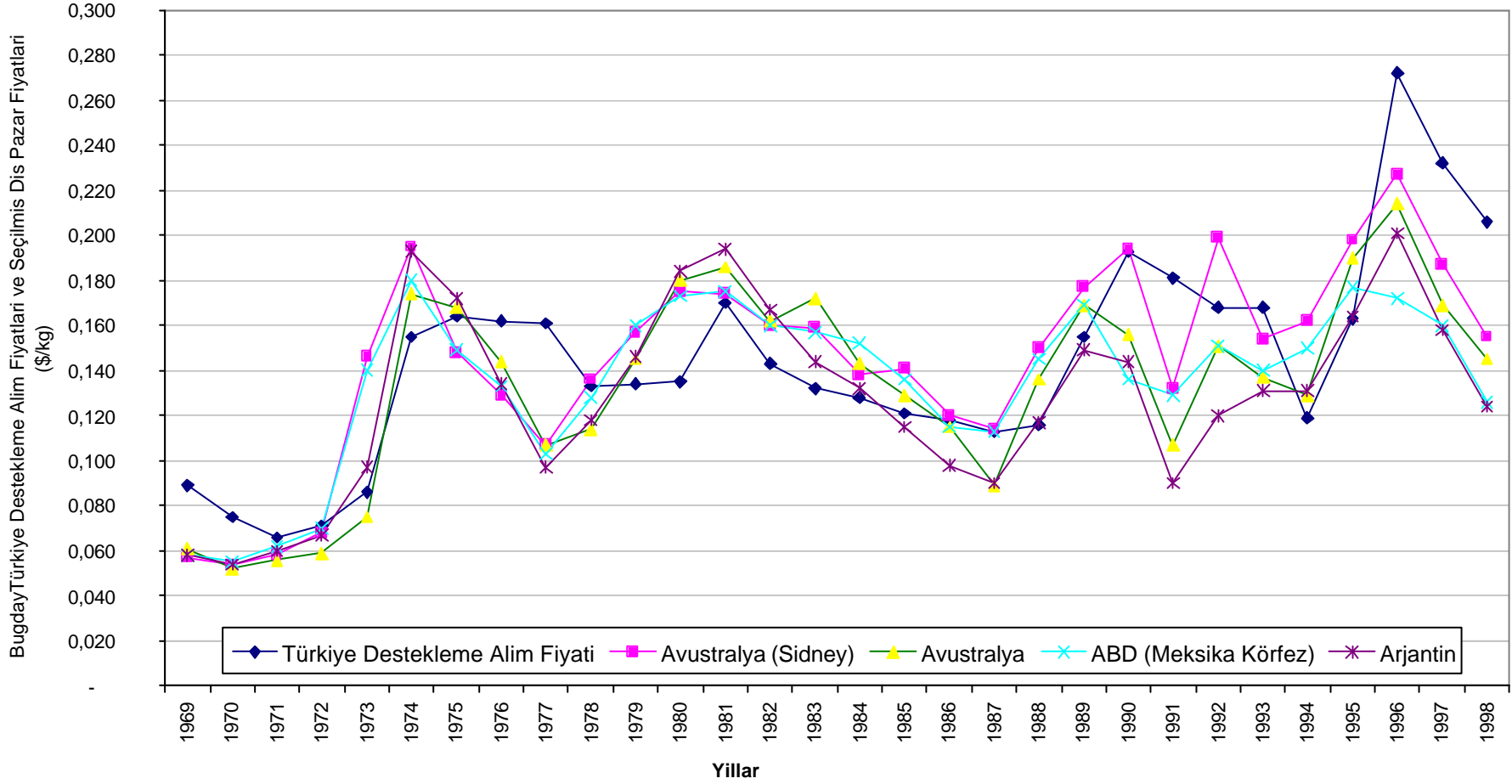
Bu fiyatlarda özellikle 1980 yılı fiyatında 24 Ocak kararlarının etkisini görmek mümkündür. Seçilmiş dis pazar fiyatları 1977'den başlayarak 1981 yılına doğru sürekli bir artış göstermektedir. Buna karşılık, Türkiye'de 1977'den 1978 yılına düşme yaşanmıştır. Üç yıl boyunca fiyatlar aynı seviyede kalmıştır, 1980 den 1981'e destekleme alımlarında bir artış görülmüş ise de 0,170'lik degeri ile seçilmiş tüm pazar fiyatlarının altındadır.

1990 yılındaki yüksek degerinden sonra 1990-93 döneminde bir düşme eğilimi varsa da diger pazarlardan daha yüksek fiyatlar oluşmuştur. Gerçek önemli düşüş 1994 yılında olmuştur ve fiyat tüm seçilmiş pazarlardan daha düşüktür. Burada daha önceden belirttiğimiz gibi 1994 yılı devalüasyonunun etkisi olduğunu söyleyebiliriz. 1990 sonrası tüm pazarlarda inis çıkışlar görülmektedir. 1996'da Türkiye destekleme fiyatları tüm pazarlarda yüksektir. Bu degerler 30 yıllık dönemin en yüksek degeridir. 1997'den itibaren diger pazarlardan yüksek olmakla birlikte onlara paralel bir düşüş görülmektedir.

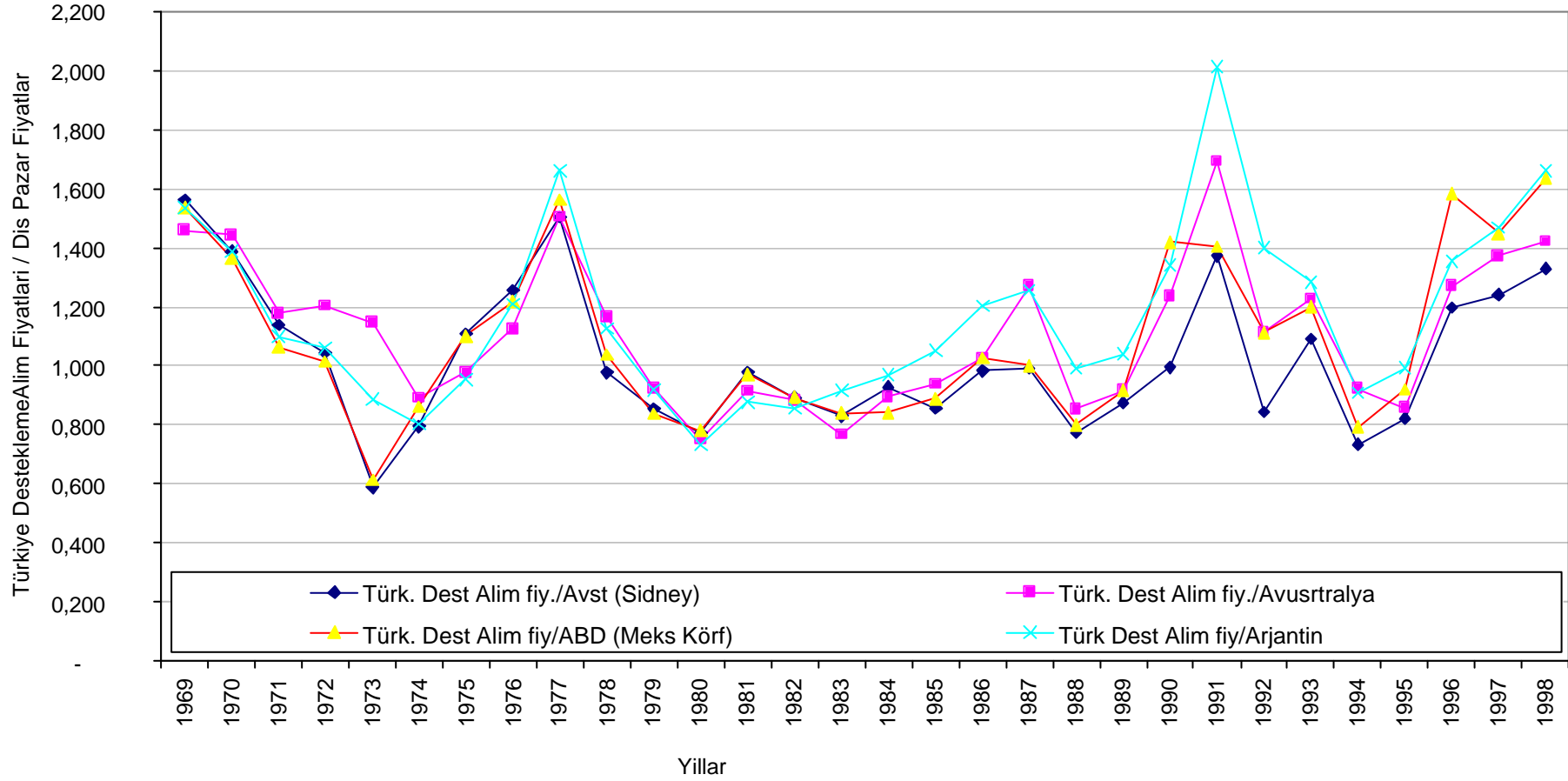
Destekleme alım fiyatlarının dünya fiyatlarına oranlaması ile elde ettiğimiz Sekil 4.12 incelendiğinde;1969-1977 dönemi,1977-1991 dönemi,1991-1998 dönemi olarak 3 kısma ayrılmaktadır. 1969-1970'te 1,5 civarındaki oran 1971-1976 yıllarında 0,8-1,2 civarındadır. Bu dönem boyunca 1973 yılı farklı pazarlar için hem düşüş hem de yüksek deger vermektedir. 1973 yılında A. Sidney ve ABD fiyatları yaklaşık 0,6 iken Arjantin 0,6 , Avustralya 1,14'tür.

1977 yılı 30 yıllık dönemin 1991'den sonraki en yüksek tepe noktasıdır. Bu yıl için Arjantin 1,660 , ABD 1,563 ,Avustralya pazarları 1,5'tir. 1978-1989 dönemi 12 yıl boyunca dis pazarlarda daha düşük fiyatlarla olduğu görülmektedir.

Sekil 4.11 Bugday Türkiye Destekleme Alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

Sekil 4.12 Türkiye Bugday Destekleme Alım Fiyatlarınınin Seçilmiş dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

1990'da 0,991-1,419 aralığında ortalama fiyatlar 1991 yılında, 1,371-2,011 aralığına ulaşmıştır. 1992'de 1990 yılı oranlarına yaklaşan değerler, 1993-1996 arasında; 0,735-1,353'tür. 1996 yılı ABD fiyatları değerlendirme dışı bırakılmıştır. 1997-1998 yılı Arjantin ve ABD pazarlarının paralel yükselme gösterdiği görülmektedir. Diğer iki pazar oranları 1998 yılı için Avustralya fiyatları 1,329 ve 1,421'dir.

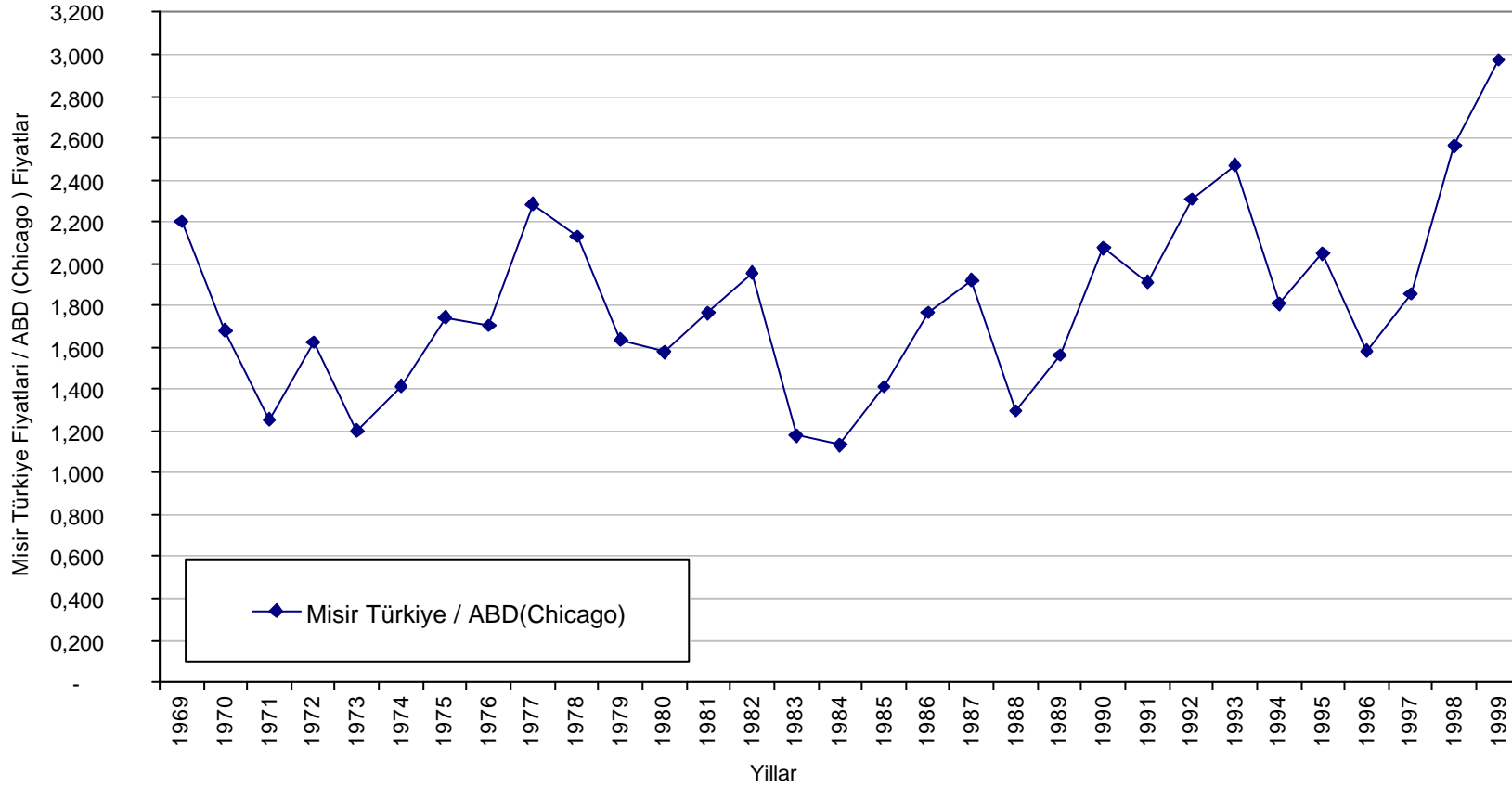
4.3.2 Misirda Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Türkiye mısır fiyatlarını dünya mısır fiyatları ile karşılaştırırken buğdayda olduğu gibi öncelikle D.I.E. "çiftçinin eline geçen fiyatlar" ile IMF Year Book Fiyatlar'dan alınan seçilmiş borsa fiyatları karşılaştırılmıştır. Türkiye mısır fiyatları, ABD-Chicago borsa fiyatlarına bölünerek, her yıl için bulunan oranlar Şekil 4.13'te gösterilmiştir.

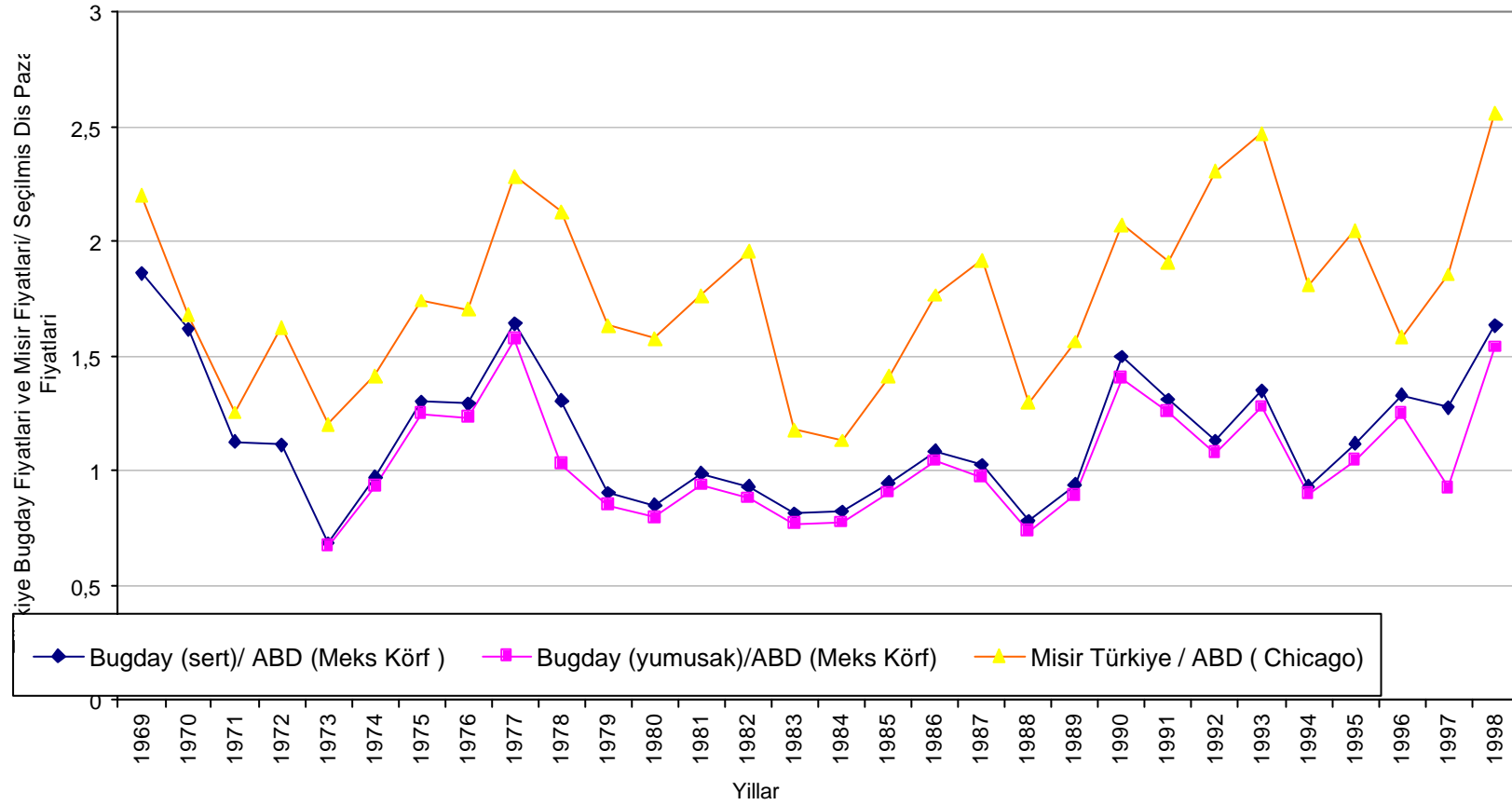
Otuz yıllık dönem boyunca Türkiye'de mısır fiyatlarının seçilmiş dış pazar fiyatlarından daha yüksek olduğu görülmektedir. Dönem boyunca 1'e en yakın değerler, en düşük eğri değerleri olup, 1983 ve 1984 yıllarına aittir. Sırası ile bu yıllarda 1,178 ve 1,134 oranları görülmektedir. 1971 yılındaki 1,255, 1973 yılındaki 1,202, 1985 yılındaki 1,412 ve 1988 yılındaki 1,297 değerleri dışındaki tüm yıllarda bu oranlar 1,5'ten daha yüksektir. 1969 yılı, 1977-78 yılları, 1990 yılı, 1992-93 yılları ve 1998-99 yılları fiyat oranlarının, 2'den yüksek olduğu yıllardır.

İnceleme dilimimizin başlangıcını oluşturan 1969 yılı tepe noktası veren bir yıl olup, oran değeri 2,2'dir 1970-71 yıllarında düşme göstererek 1971 yılında 1,255 olmuştur. 1972 yılında 1,625'e yükselip, 1973 yılında 1,202'e düşmüştür. 1973-77 arasında yükselme yaşanmıştır. 1975 yılı 1,743 ve dönemin ikinci tepe noktasını veren 1977 yılında 2,284 değerine ulaşmıştır. 1977-1980'e düşüş yaşanmıştır. 1980 yılı oranı 1,578'dir. 1980'den 1982 yılına çıkış, 1982'den 1983'e ani bir düşüş görülmektedir.

1983 yılından 1984 yılına küçük bir düşmeden sonra 1984-87 yılları arasında yeniden yükselme söz konusudur. 1987 yılı değeri 1,919, 1988'deki ani düşme değeri 1,297'dir. 1982'den 1983'e düşüşteki oran yüzde 39,8 iken, 1987'den 1988 yılına düşme yüzde 32,4 olmuştur. 1988 yılından 1990 yılına bir yükselme görülmektedir. 1990 yılında 2,074, 1991 yılı değeri 1,912'dir. 1991 yılından 1993 yılına yine bir çıkış ve tepe noktasına ulaşmıştır.

Sekil 4.13 Misir Türkiye Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

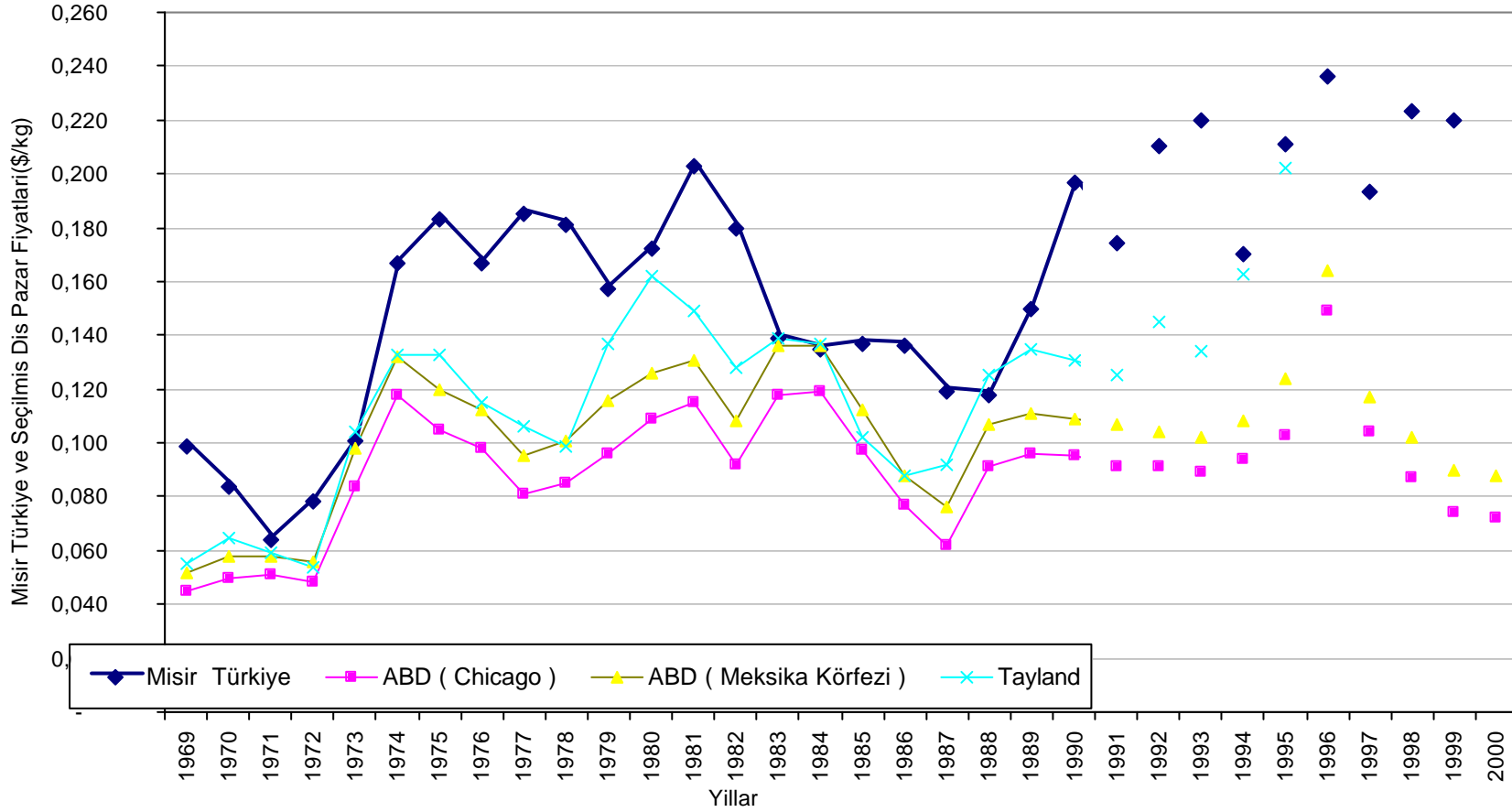
Sekil 4.14 Türkiye Bugday ve Misir Fiyatlarinin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Orani (\$/kg)/(\$/kg)

1993 yılı degeri 2,472'dir. 1994 yilina 1,809 deger ile yüzde 26,8'lik bir düşme görölmektedir. 1,6 civarındaki 1996 yilindan itibaren misir fiyat oranlari hizla yükselmiş ve 1998 yilinda 2,568 degerine ulasmıştır. Sekil 4.13 grafik egrisinin Sekil 4.6 bugday egrisine benzerligi dikkatimizi çekmiştir. Bu nedenle, Türkiye bugday fiyatlarının seçilmiş dis pazar fiyatlarına oranlari ve Türkiye misir fiyatının seçilmiş dis pazar fiyatlarına oranini aynı anda görmek amacıyla Sekil 4.14 olusturulmuştur.

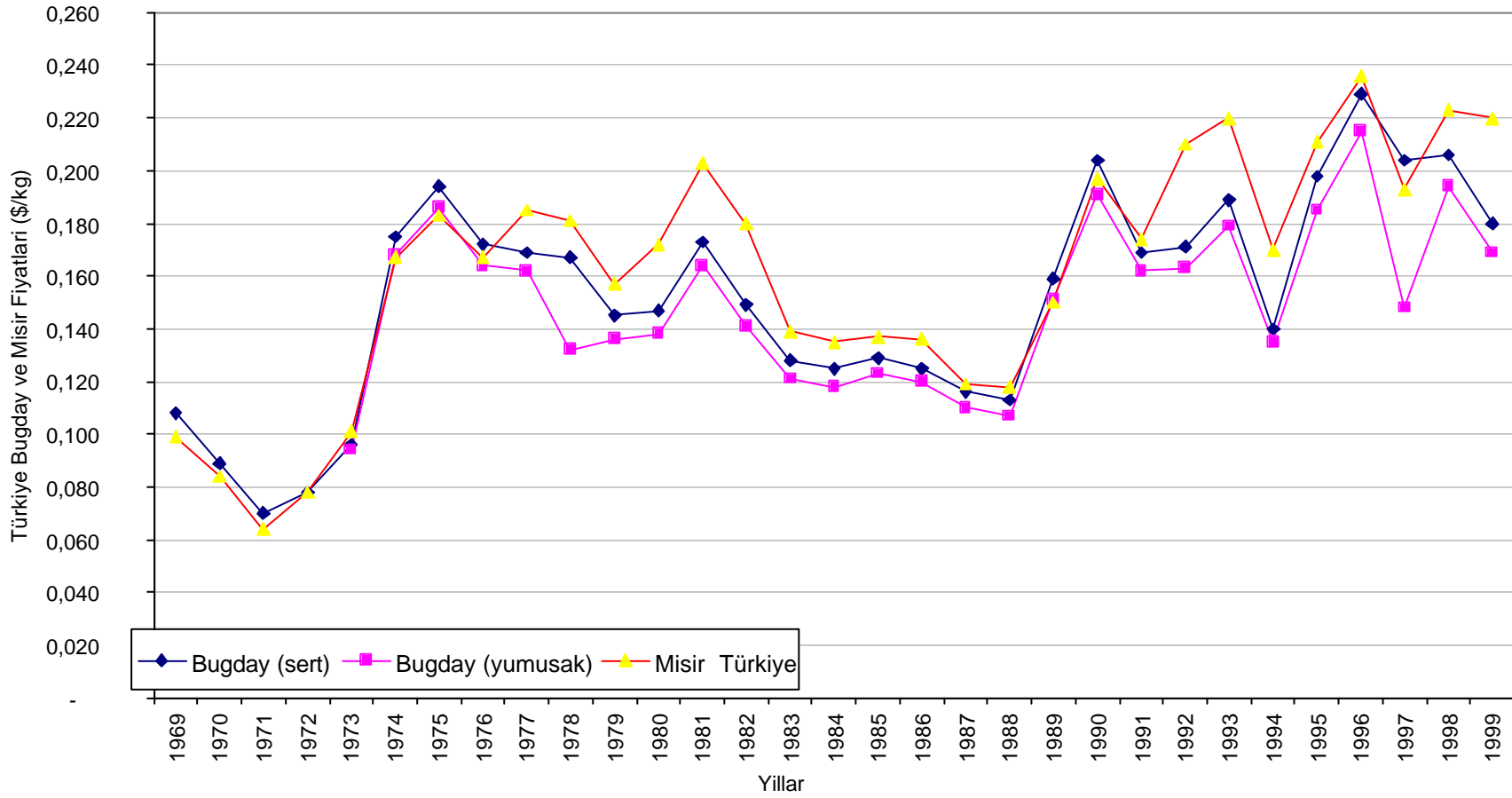
Her iki oran egrilerinde de 1969 yilinin tepe noktası, 1971 ve 73 yıllarında düşüş, 1973-75 ve 1975-77 dönemi iki asamalı aynı benzerlikteki artış ve 1977'deki tepe noktası görölmektedir. 1977 yilindan 1978 ,1979 ve 1980 yıllarına aynı benzerlikte düşüş ve 1980 yilindan 1981 yilina yükselme görölmektedir. 1982 yılı misir egrisinde yükselme gösterirken, bugday egrilerinde düşme göstermiş, ancak iki ürün egrisinde de 1982 yilindan 1983 ve az miktarda 1984 yilina düşme, 1984'ten 1986 yilina yükselme görölmektedir. 1987 yilinda yine misir egrisinde yükselme ve bugday egrilerinde düşme görölmekte ise de, 1987'den 1988'e iki tipte de düşme, 1988'den 1990 yilina yükselme ve 1990'dan 1991'e düşme görölmektedir. 1993 yilinda bir önceki yıla göre yine yükselme gözlenmekte ve 1994 yilina her iki ürün oranlarında da bir önceki yıla göre düşme söz konusudur. 1994-95 , 1997-98 yıllarında artış kaydedilmiştir.

Misir fiyatlarını seçilmiş dis pazar fiyatları ile karşılaştırırken kullandığımız bir değerlendirme de yine Türkiye fiyatları ile seçilmiş dis pazar fiyatlarının doğrudan yıllar içinde değişimini gösteren Sekil 4.15'in incelenmesi şeklinde olmuştur. Sekil 4.15 incelendiğinde seçilen üç dis pazar fiyatı içinde ABD Chicago borsasının en düşük, Tayland borsasının da en yüksek olduğu görölmektedir. Bu nedenle Türkiye fiyatları özellikle bu iki pazar fiyatı ile karşılaştırılmıştır.

1969 yilinda yilın en düşük degeri ABD Chicago fiyatı 0,045 \$/kg, en yüksek seçilmiş dis pazar fiyatı olan Tayland 0,055 \$/kg iken Türkiye misir fiyatı 0,099 \$/kg'dir. ABD pazarları 1972 yilina kadar nispeten düz bir eğri göstermektedir. Türkiye fiyatları 1971 yilina kadar düşme göstermiştir. 1971 yılı tüm pazar fiyatlarının birbirine yaklaştığı bir yıldır. Türkiye 0,064 \$/kg, Tayland 0,059 \$/kg, ABD Körfez 0,059 \$ /kg ve ABD Chicago 0,051 \$/kg'dir. Seçilmiş üç dis pazarında 1971'den 1972 yilina küçük bir düşme göstermiş, Türkiye'de ise fiyat 0,078 degeri ile yükselme göstermiştir.

Şekil 4.15 Misir Türkiye Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

Şekil 4.16 Türkiye Bugday ve Misir Fiyatları (\$/kg)

Seçilmiş üç dış pazarda 1972'den 1974'e , Türkiye fiyatında ise 1971'den 1975 yılına kadar artış yaşanmıştır. 1974 yılında Chicago pazarı 0,118 \$/kg, Tayland 0,113 \$ /kg, Tayland 0,133 \$/kg ve Türkiye 0,183 \$/kg'dir.

1977 yılında 0,081 \$/kg değeri ile Chicago dönemin en düşük fiyatlarındandır. Türkiye fiyatı 0,185 \$/kg'dir ve dış pazar fiyatları ile Türkiye fiyatları arasında oluşan farkın en yüksek olduğu yıllardan biridir. 1974-82 dönemi mısırdaki en yüksek fiyatların olduğu bir dönemdir. Amerika pazarlarında 1977-81, Tayland pazarında 1978-80 döneminde artış görülmektedir. Türkiye pazarında ise 1974-82 iniş çıkışlı bir dönem olup, 1979-81 'de artış yaşanmıştır.

1982 yılından 1983 yılına diğer pazarlarda artış gösteren fiyatlar Türkiye'de inişe geçmiştir.1983-86 fiyatları Türkiye'de aynı seviyede seyrederken,1986'dan 1987'ye yaklaşık 0,02 \$/kg 'lik bir düşme vardır. 1987 yılında Chicago 0,062 \$/kg, Türkiye 0,119\$/kg'dir. Chicago fiyatları artarak 1988 yılında 0,091 \$/kg'i bulmuştur. Tayland 1987'de 0,092 \$/kg ve 1988 yılında 0,125 \$/kg'dir. Bu yıldan sonra 1995 yılına kadar sekiz yıl Amerika pazarı çok az değişkenlik göstermiş ve 1996 yılındaki 0,149 \$/kg'lik tepe değerinden sonra düşüş göstermiş 1998 yılında 0,089 \$/kg değer almıştır.

Tayland borsası 1988 yılından 1991 yılına kadar nispeten düzgün, bundan sonra iniş çıkış ve 1993'teki 0,134 \$/kg değerinden hızlı artışlarla 1995 yılında 0,202 \$/kg değerine ulaşmıştır. Bu yıldan sonra Tayland verisi temin edilememiştir.

Türkiye fiyatlarında 1988 yılından 1991 yılına düşüş,1991-93 yılına yükselme görülmektedir. 1993 yılında 0,222 \$/kg değerden sonra 1994 yılında 0,170 \$/kg'a düşmüştür. 1994'dan 1996 yılına artarak devam etmiş ve 1998 yılında 0,223 \$/kg olmuştur.

Sekil 4.15'te elde edilmiş olan Türkiye mısır fiyatları eğrisinin , yine Türkiye buğday fiyat eğrisine benzerliği gözlemlendiğinden her iki fiyat eğrisini gösteren Sekil 4.16'da elde edilmiştir. Eğrilerin eşzamanlılığı ve eşdeğerliliği dikkat çekicidir.Sekil 4.16'da, 1969 yılında buğday (sert) fiyatı 0,108 \$/kg iken, mısır çok küçük bir farkla 0,099 \$/kg değerindedir. Buğday ve mısır fiyatı arasındaki bu küçük fiyat farkını muhafaza ederek ,1971 yılına kadar 3 yıl aynı paralel eğim ile düşme göstermiştir.

1972 yılında esitlenen buğday mısır fiyatları, 1971-76 aralığında da yine çok küçük fiyat farkları ile fakat aynı inis çıkış sürecini yaşamıştır. 1976 yılından sonra artan mısır fiyatları 1987 yılına kadar buğdaydan yüksek, ancak aynı değişim trendinde yol almıştır. 1987-1991 yılında birbirine hemen eşit değerlerde yaklaşan fiyatlar, 1992 yılındaki mısır artışı ile farklılaşmıştır. Bu yıldan 1999 yılına kadar yine aynı eğri karakteri ile, ancak daha yüksek değerler olarak devam etmiştir.

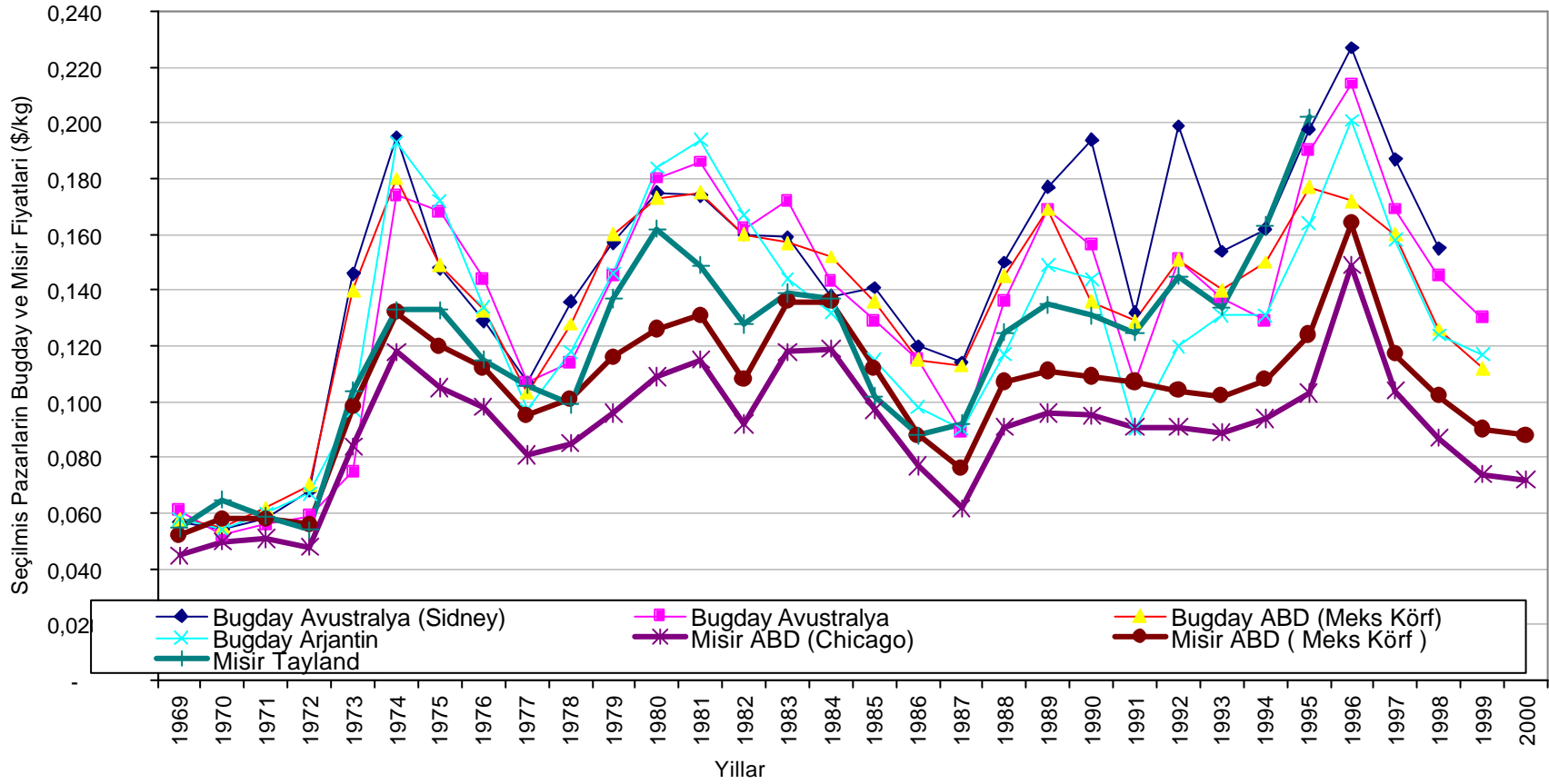
Türkiye buğday ve mısır fiyat eğrilerindeki bu benzerlik, seçilen dış pazarlarda da buğday ve mısır fiyatları arasında bir paralellik olabileceğini akla getirmektedir. Böyle bir bağlantı olup olmadığını görebilmek üzere seçilmiş dış pazarlarda buğday ve mısır fiyatlarını gösteren Şekil 4.17'de elde edilmiştir. Şeklin daha kolay izlenebilmesi için mısır fiyatları daha kalın eğrilerle gösterilmiştir.

Şekil 4.17'in incelenmesi ile mısır fiyatları biraz daha düşük olmakla beraber 1969 yılından 1972 yılına kadar birbirine yakın değerlerde seyrettiği, 1973 yılından itibaren ise mısır fiyatlarının, buğday fiyatlarından daha düşük olduğu görülmektedir. Bazı yıllar, özellikle düşük buğday fiyatları ile yüksek mısır fiyatları arasında bir çakışma görülebilmekte ise de, bu durum grafiğin genel yapısını değiştirecek boyutta görünmemektedir. Bu grafikte ilgi çekici bir durum 1988 yılına kadar benzer diyebileceğimiz inis çıkış yapısına sahip olan fiyat eğrileri, özellikle 1988 yılından sonra farklılıklar göstermektedir. 1988 yılından sonra buğday fiyat eğrileri çok dalgalı bir seyir izlerken, özellikle 1988-94 döneminde; bilhassa Amerika mısır fiyat eğrileri çok az değişken bir yapı göstermektedir.

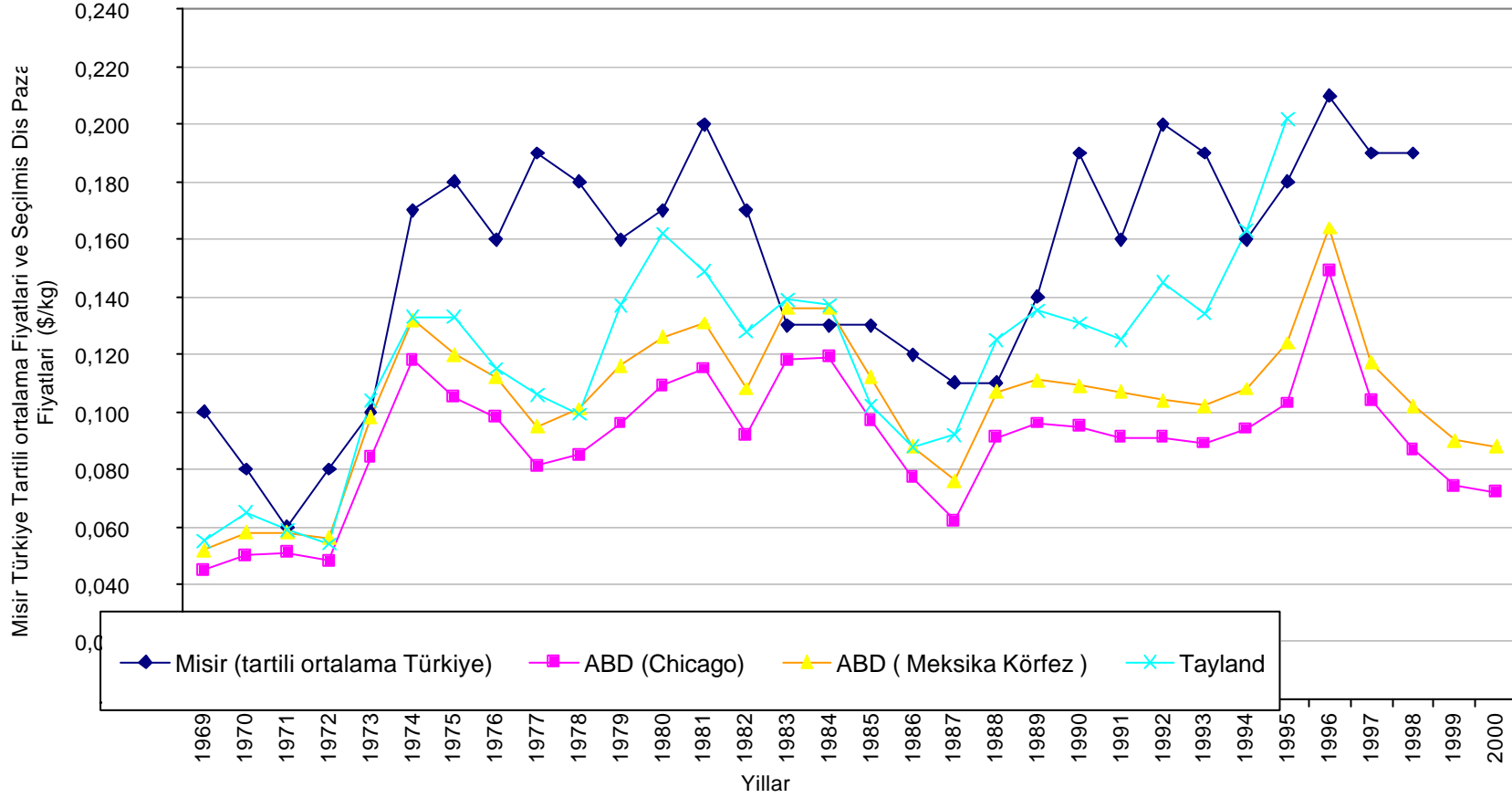
1994 yılından itibaren yükselme gösteren eğriler, ABD buğdayı dışında 1996 yılında tepe noktası vermekte ve bu yıldan sonra tüm eğriler inis yaşamaktadır.

Şekil 4.16 ve Şekil 4.17 arasındaki bizce en önemli fark; dış pazarlarda mısır fiyatları buğday fiyatlarından çok daha düşük değerlerde iken Türkiye'de mısır fiyatlarının az da olsa buğday fiyatlarından daha yüksek olmasıdır. Görülen en önemli benzerlik ise fiyat değişim eğrileri inis çıkış yapısındaki paralelliktir.

Mısır ile ilgili bir diğer çalışma, Türkiye mısır tartili ortalama fiyatları ile yapılmıştır. Mısır tartili ortalama fiyatları ve seçilmiş üç dış pazar fiyatları, Şekil 4.18'de, Türkiye mısır tartili ortalama

Sekil 4.17 Seçilmiş Dis Pazarların Bugday ve Misir Fiyatları (\$/kg)

Sekil 4.18 Türkiye Misir Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

fiyatlarının seçilmiş dis pazar fiyatlarına oranı Sekil 4.19’da gösterilmiştir. Sekil 4.18, Sekil 4.15’e benzerliği nedeni ile ayrıca açıklanmamıştır.

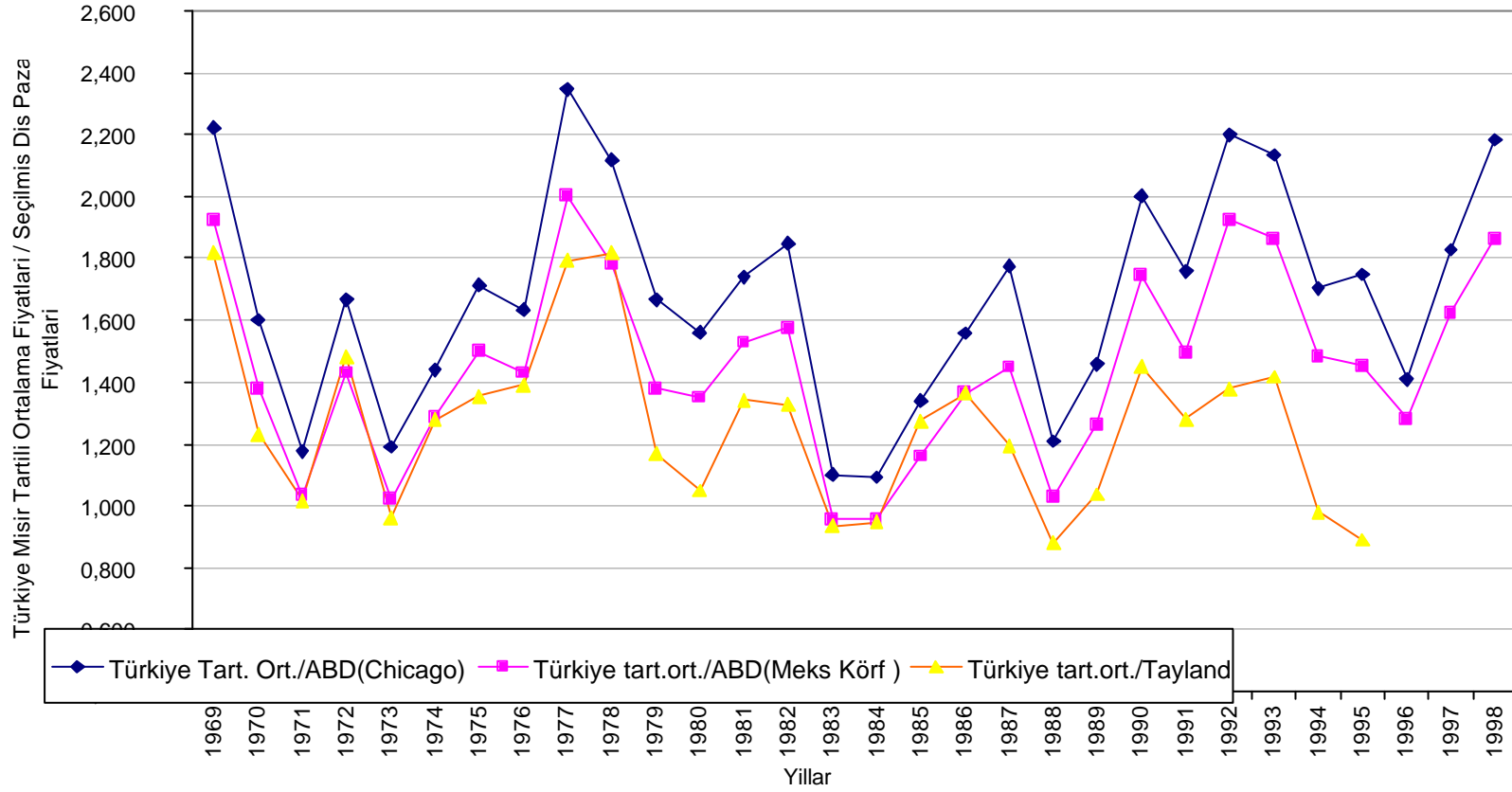
Türkiye misir fiyatları ve tartili ortalama fiyatları birbirin en çok yakın değerlerde olduğundan Sekil 4.19’da yer alan Türkiye tartili ortalama/ABD Chicago eğrisi, Sekil 4.13 ile hemen hemen eşit benzerlik göstermektedir. Sekil 4.19’daki Türkiye tartili ortalama/ABD eğrisi ise, sayısal değeri daha düşük , ancak Chicago eğrisi ile tamamen eşdeğer yapı göstermektedir. Türkiye tartili ortalama fiyatlarının, Tayland fiyatlarına oranlanması ile elde edilen eğri, diğer iki eğri ile benzerlik göstermekle beraber değerleri en düşük olan eğrilerdir.

Bu egride 1969 yılındaki 1,818, 1977-78 ‘deki 1,792-1,818 tepe değerleri dışında, diğer yıllar yaklaşık 1,4 ile 0,9 aralığında yer almaktadır. Bu egrinin en düşük değerleri 1988 yılında 0,880 ve 1995 yılında 0,891’dir. Bu değer, Tayland fiyatının son verisi olduğundan egrinin de son değeridir.

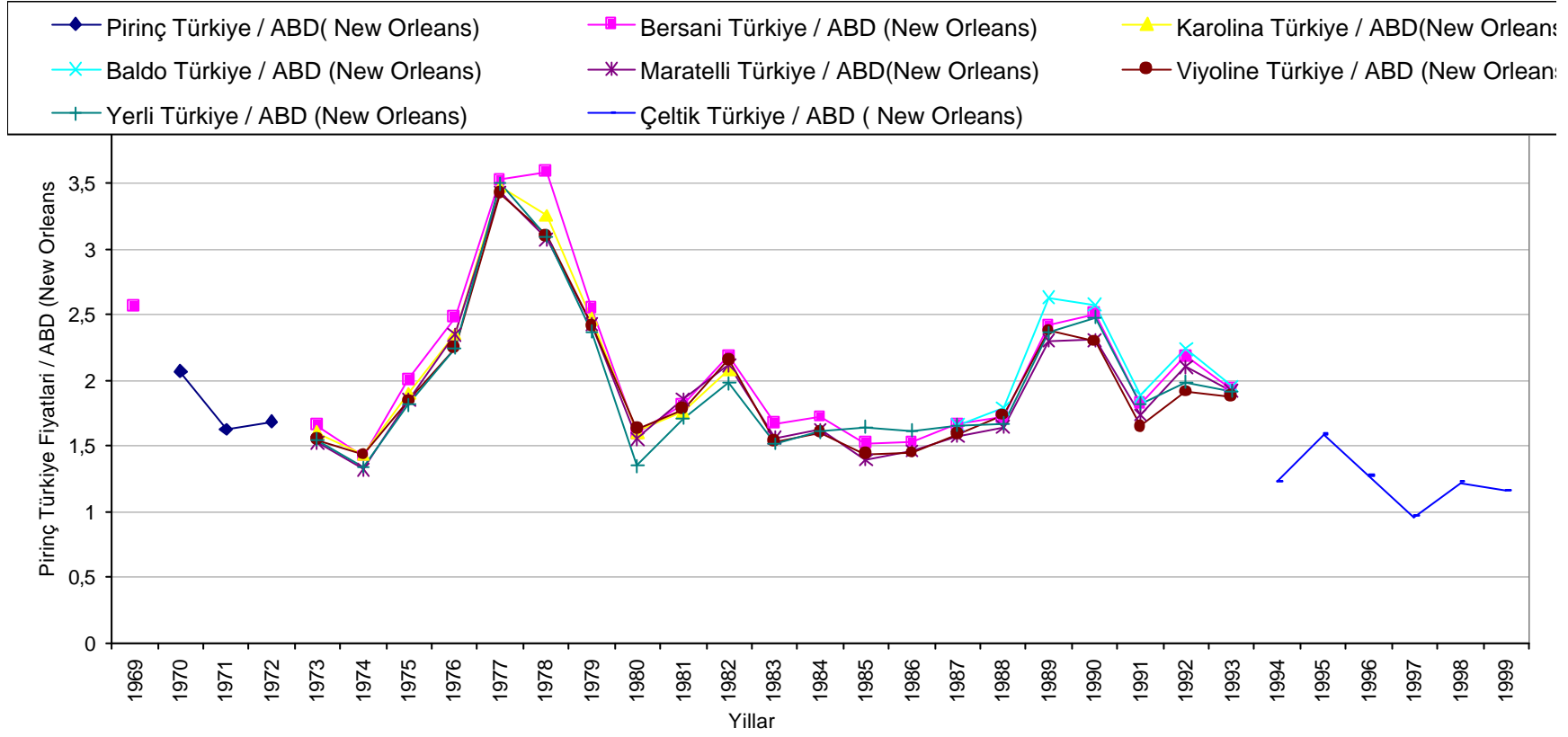
4.3.3 Pirinçte Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Türkiye’de pirinç fiyatlarının seçilmiş dis pazar fiyatları ile karşılaştırılmasında, buğday ve mısırdaki olduğu gibi; ilk olarak Türkiye pirinç fiyatlarının seçilen dis pazar fiyatlarına bölünmesi ile hesaplanan değerler ile grafik eğrisi oluşturulmuştur. Bu işlemlerin yapılmasında önemli bir sorun yaşanmış, otuz yıllık dönemde tüm yılları kapsayan sürekli fiyat verilerine ulaşılamamıştır. D.I.E. İstatistik Yıllıklarında “çiftçinin eline Geçen Fiyatlar” farklı yıllar için farklı pirinç çeşitlerinin fiyatlarını vermektedir.

1970-71 ve 1972 yıllarında sadece pirinç fiyatları yer almaktadır. 1973-1993 yılları arasında bersani, maratelli, viyolina ve yerli tip pirinç çeşitleri fiyatları sürekli olarak yer almaktadır. 1987 yılından sonra çeşitler arasında baldo pirinç de girmiştir. Karolina tipi pirinç fiyatları ise 1973-82 yılları arasında yer almaktadır. 1994 yılından sonra ise pirinç fiyatları çeşitlere göre ayrılmayıp çeltik fiyatları verilmiştir. Pirinç tipleri farklı olmakla beraber fiyat değişimleri yıllar içinde paralellik göstermekte ve birbirine yakın değerler almaktadır. Buna rağmen her pirinç çeşidi seçilmiş dis pazar ABD (New Orleans) fiyatlarına bölünerek elde edilen oranlar ile Sekil 4.20 elde edilmiştir.

Şekil 4.19 Türkiye Misir Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg)/ (\$/kg)

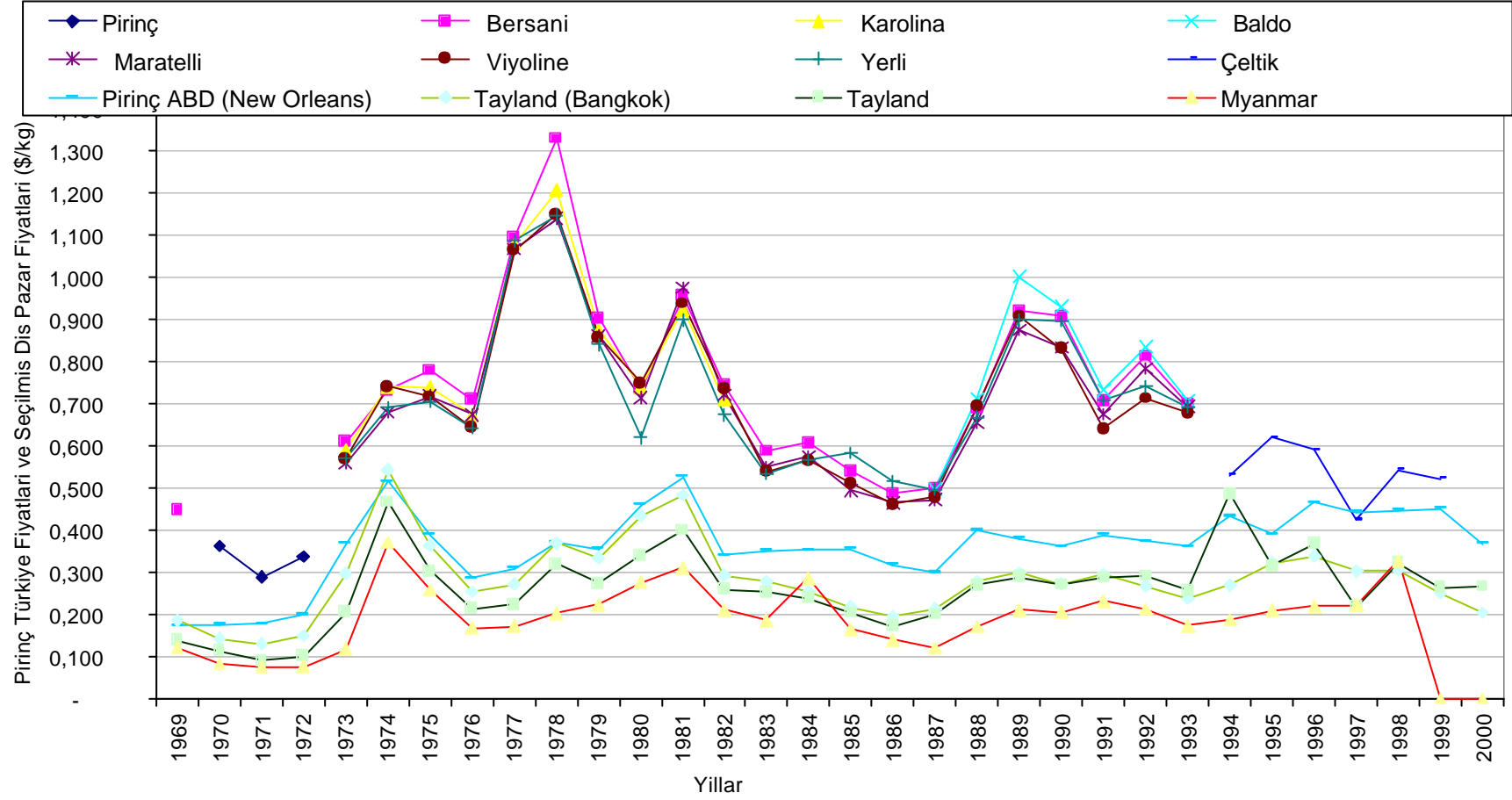

Sekil 4.20 Piriñ Türkiye Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

Sekil 4.20 incelendiğinde 1973-80, 1981-88 ve 1988-93 olarak üç grup görülmektedir. Türkiye'nin bes ürün çeşidinin ABD New Orleans pazarı fiyatlarına oranlanan değerler bazı yıllar çakismakta, bazı yıllar da birbirine çok yakın değerler almaktadır. 1973 yılında 1,52 ve 1,66 arasında değer alan oranlar 1974 yılına düşüslle girmis, 1,338 ve 1,435 değerlerine düşmüştür. 1974 yılından 1977 yılına kadar – özellikle 1976'dan 1977'e - yaklaşık 2,5 kati artan fiyat oranları 1977 yılında 3,5 değerine ulaşmıştır. 1977 yılında 3,526 ile grafiğin en yüksek değerini alan barsani piriñ/ABD oranı, 1978 yılında 3,589 değerindedir. Diğer piriñ çeşitleri 1977'den, bersani 1978 yılından 1980 yılına kadar düşüs göstermiş ve 1,630-1,555 değerlerine düşmüştür. 1980 yılında en düşük fiyat oranı yerli piriñ/ABD olup, değeri 1,346'dır. Bu yıldan 1982 yılına artışı ve 1983 yılına düşüs görülmektedir. 1982 yılı 2,2 ve 1983 yılı 1,52-1,67 civarındadır.

1983-1988 arasında 1,5-1,65 seviyelerindedir. 1989 ve 1990 yıllarında 2,3 ve 2,5 değerlerine ulaşmıştır. 1990 yılından 1991 yılına 1,7 civarında olan oranlar son iki yıl artıp düşerek 1994 yılında 1,9 değerine gelmiştir. 1994 yılından sonra çeltik fiyatları için oranlar verilmiştir. Bes yıl boyunca 1-3 aralığında kalmıştır. 1,585'lik değeri ile 1995 yılı bu seviyenin dışında kalmaktadır. Türkiye'deki piriñ çeşitleri ve seçilmiş dış pazar fiyatları Sekil 4.21'de gösterilmiştir. Türkiye piriñ fiyatları birbirine oldukça yakın veya esdeğerdır. Grafikte Türkiye fiyatlarının dünya fiyatlarından belirgin şekilde yüksek olduğu görülmektedir. Dış pazarların otuz yıl boyunca aldığı en yüksek değerler sadece 1974 ve 1981 yılları için 0,542 \$/kg ve 0,525 \$/kg iken, Türkiye piriñlerinin sadece iki tipi 1986 ve 1987 yıllarında 0,460 \$/kg ve 0,471 \$/kg'dır. Diğer yıllar 0,5 \$/kg'in oldukça üstündedir. Seçilmiş dış pazarlardan ABD en yüksek, Myanmar en düşük değerlerdedir. Tayland fiyatları bu iki dış pazar arasında değerler almaktadır. Seçilmiş dış pazar fiyatları 1972-82 aralığında iki tepe noktası vermektedir. Bunlar, 1974 yılında ABD 0,515 \$/kg, Tayland (Bankok) 0,542 \$/kg, Tayland 0,466 \$/kg ve Myanmar 0,370 \$/kg'dır. 1981 yılında ise sırası ile 0,525 \$/kg, 0,483 \$/kg, 0,399 \$/kg ve 0,311 \$/kg'dır. ABD (New Orleans) pazarı 1969-72 döneminde 0,2 \$/ kg'in altındadır. 1982 yılından sonra 1994 yılına kadar, 1986'daki 0,312 \$/kg ve 1987'deki 0,3 \$/kg değerleri hariç, ABD pazarı 0,34 \$/kg ile 4 \$/kg aralığında, 1994 yılından sonra ise 4,5 \$/kg değerler almaktadır. 1997'den 1998 yılına bir miktar düşerek, 0,367 \$/kg olmuştur.

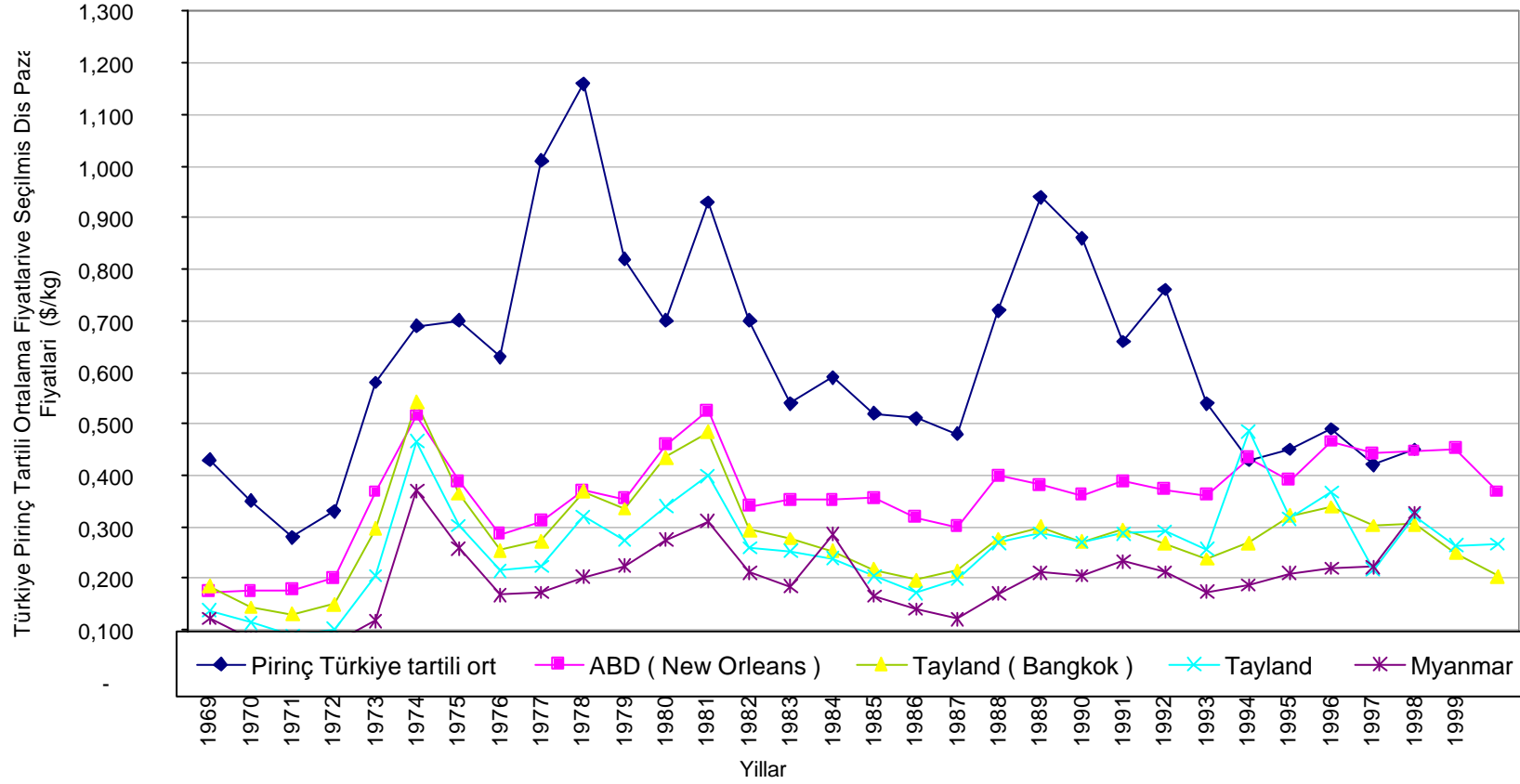
Sekil 4.21 Piriç Türkiye Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

Tayland (Bongkok) pazarı ABD pazarı ile oldukça paralel bir fiyat eğrisi vermektedir. 1981 yılına kadar değer olarak ABD pazarına yakın, 1982'den sonra Tayland pazarına yakındır. Tayland pazarı ise 1993 yılına kadar bu iki pazar ile aynı yapı gösterirken, 1993 yılından sonra dalgalı bir yapıya girmiştir. 1972 yılı öncesi fiyatlar 0,1 \$/kg- 0,15 \$/kg civarında olup, 1982-93 on iki yıllık dönem her iki Tayland pazarı için birbirine yakın fiyatlardan oluşmaktadır. Bu dönem fiyatlar 0,2 \$/kg –0,3 \$/kg aralığında dir. 1972-82 yılları yukarıda anlatılan tepe noktalar dışında aynı aralıkta yer almaktadır. 1993 sonrası Bangkok aynı aralığı biraz yükselerek sürdürürken, Tayland pazarı yıldan yıla iniş çıkışlarla 1998 yılında 0,266 \$ /kg 'lık fiyatı almıştır.

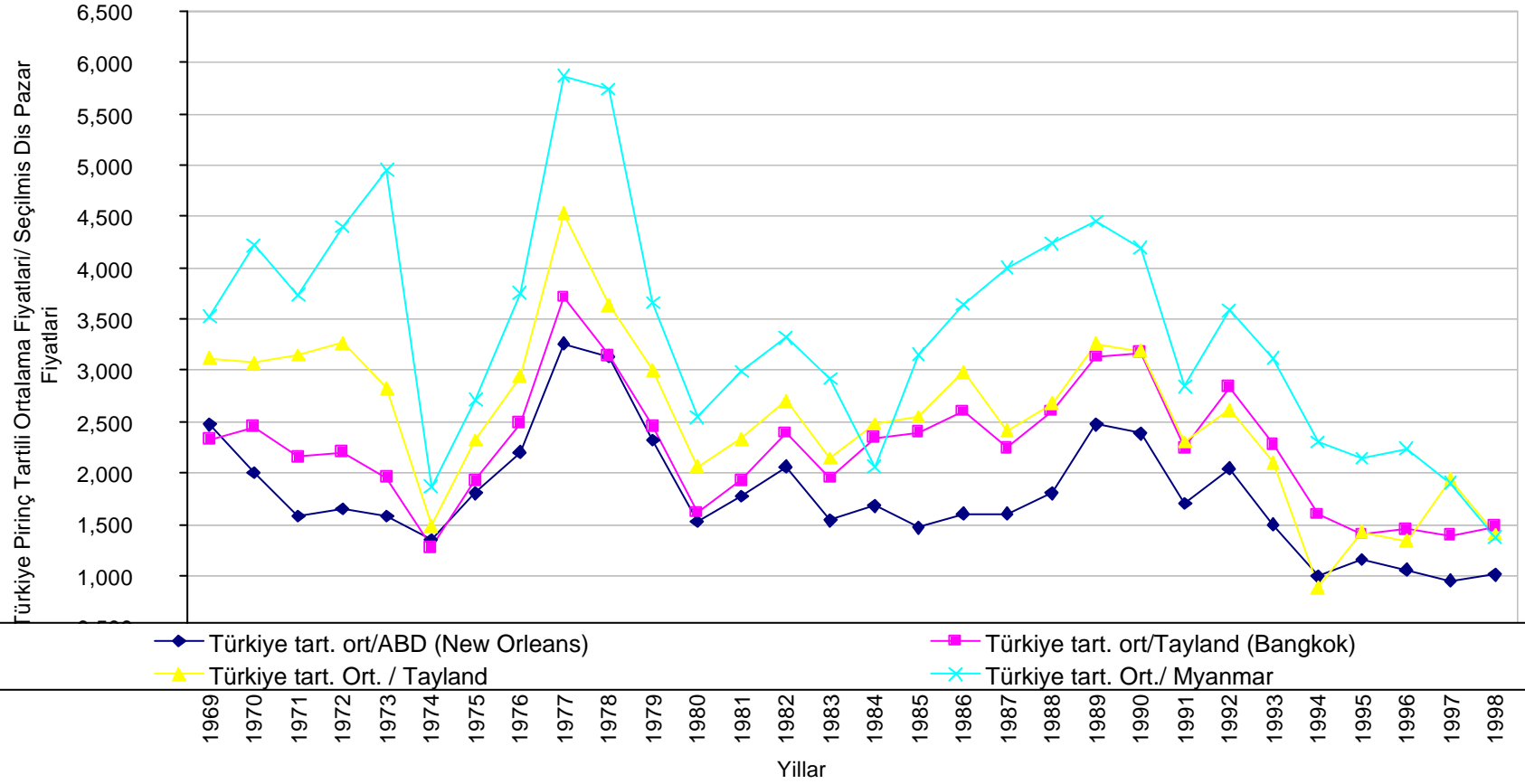
Myanmar pazarı da benzer yapıyı göstermektedir. 1972 yılı öncesi 0,08 \$/kg seviyelerindeki fiyatlar, 1994 yılı 0,370 \$/kg'lık ve 1981 yılındaki 0,311 \$/kg ve 1984 yılındaki 0,286 değerleri dışında 0,2 seviyelerindedir. 1987 yılında ise 0,12 \$/kg ile 1972 yılı sonrasının en düşük fiyatına ulaşmıştır. Türkiye'de pirinç fiyatlarını tek bir çeşit olarak ifade etmek için yine tartılı ortalama fiyatları kullanılmıştır. Pirinç tartılı fiyatları ve dış pazar fiyatları Şekil 4.22'de gösterilmiştir. Elde edilen tartılı fiyat eğrisi Şekil 4.21'deki pirinç eğrisinden çok farklı bir değişkenlik göstermemektedir.

Pirinç ile ilgili son değerlendirme Şekil 4.23 ile yapılmıştır. Türkiye pirinç tartılı fiyat ortalaması seçilmiş dış pazar pirinç fiyatlarına bölünmüştür. ABD pazarı ile yapılan oran eğrisi en düşük değerleri almakta, Myanmar oranları ise en yüksek değerleri almaktadır. Myanmar dışındaki üç dış pazar oran eğrisi dört döneme ayrılabilir. 1969-74, 1975-80, 1980-93 ve 1994-98 dönemleridir. Türkiye pirinç fiyatlarını ABD pazarına oranladığımız eğri, 1969 ve 1970 yıllarını dışarıda bırakırsak 1971-74 dört yıl boyunca 1,5 civarındadır. 1975 yılında başlayan çöküş; 1977 yılında 3,258 değeri ile tepe noktasına ulaşmış, buradan inmeye başlamış ve 1980 yılında 1,525'lik alt değere ulaşmıştır. 1980-1993 döneminde 1989 ve 1990 yılları (2,474 ve 2,382) dışında 1,5'e daha yakın olmak üzere 1,5- 2 arasındadır.

Pirinç tartılı ortalama fiyatlarının Tayland Bangkok fiyatlarına oranlanması ile elde edilen eğri grafiğin ikinci düşük değerlikli eğrisidir. 1969-73 yıllarında 2-2,5 aralığında olan değerler, 1974 yılındaki 1,273 değerinden hızla yükselerek 1977 yılında 3,713 tepe noktasına ulaşmış, bu yıldan

Sekil 4.22 Türkiye Pirinç Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

Sekil 4.23 Türkiye Piriç Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg)/ (\$/kg)

düsüs, sonra düserek 1,613 degerlikli 1980 yilina gelmistir. 1981-93 yilina kadar, 1989, 1990 ve 1992 yillari disinda 2-2,5 araligindadir. 1994-98 bes yil boyunca 1,5 civarindadir.

Tayland fiyatları ile aynı şekilde oluşturulan eğri ise 1969-73 yılları arasında 3 civarındadır. Her üç pazar için yapılan oran eğrileri 1974 yılında son derece yakınlaşmaktadır. Tayland pazarı oranı 1,481'dir. Bu yıldan itibaren diğer eğrilerle aynı karakteri göstermekte, 1977 yılında tepe değeri vermektedir. 4,059'luk bu değerden sonra 1980 yılına kadar iniş göstermektedir.

1980 yılında oran, 2,059'dur. 1993 yılına kadar Bangkok piyasası ile benzer yapı görülmekle beraber, 1986 yılında 2,982'lik değeri ile 2,602'lik Bangkok değerinden uzaklaşmaktadır. 1995 yılında da belirgin bir düşüş ile 0,887 ile grafiğin en düşük değerini vermektedir.

Pirinç tartili ortalama fiyatlarının Myanmar borsa fiyatlarına oranlanması ile bulunan sonuçları gösteren grafik eğrisi ise oldukça dalgalıdır. 1969-73 dönemindeki 3,5-5 iniş çikisli yapıdan, 3 katından büyük düşüşle 1974 yılına gelmiştir. Değerler, 1973 yılı için 4,957, 1974 yılında 1,865'tir. 1974 yılından 1977 yılına yaşanan çikisla 5,872 değerine ulaşmıştır.

1980 yılına kadar tekrar değerler düşmüştür. Değeri 2,545'tir ve 1982'den 1984 yılına yine düşüş, 1980 yılından 1984 yılına 3,318 değerlik ile çikmis, buradan 1984 yılında oran değerleri 1990 ve 1991 yılına düşme göstermiştir. 1991 yılı değeri 2,845'tir. 1992 yılında 3,6 seviyelerine çikis ve 1994 yılına inişler yaşanmıştır. 1995-1998 yılı 2,5 ve 1,9 aralığında değerler almıştır.

4.3.4 Sekerde Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karsilastirilmesi

Türkiye'deki seker fiyatlarını dis pazar fiyatları ile karsilastirirken; öncelikle, Türkiye'deki fiyatlar seçilmiş dis pazar fiyatlarını bölünmüştür. Türkiye seker fiyatları D.I.E. Istatistiklerinde illere göre perakende fiyat olarak verilmektedir. Bu nedenle Türkiye Seker Fabrikaları A.S. 'den alınan fiyatlar kullanılmıştır. Bir yıl içindeki fiyat artış tarihleri ve artan fiyat değerini içeren bu verilerden yıllık seker fiyat ortalamaları bulunmuştur. Veriler 1974 – 1998 yıllarını kapsamaktadır. Yıllık

seker fiyatlarını hesaplarken , aralık ayında yapılan fiyat artışları bir sonraki yıla kaydırılarak , diğer artışların aritmetik ortalaması alınmış ve mümkün olduğunca tam sayıya yuvarlatılmıştır. Ve o yılın ortalama dolar kuruna çevrilmiştir. Bu yolla Şekil 4.24 elde edilmiştir.

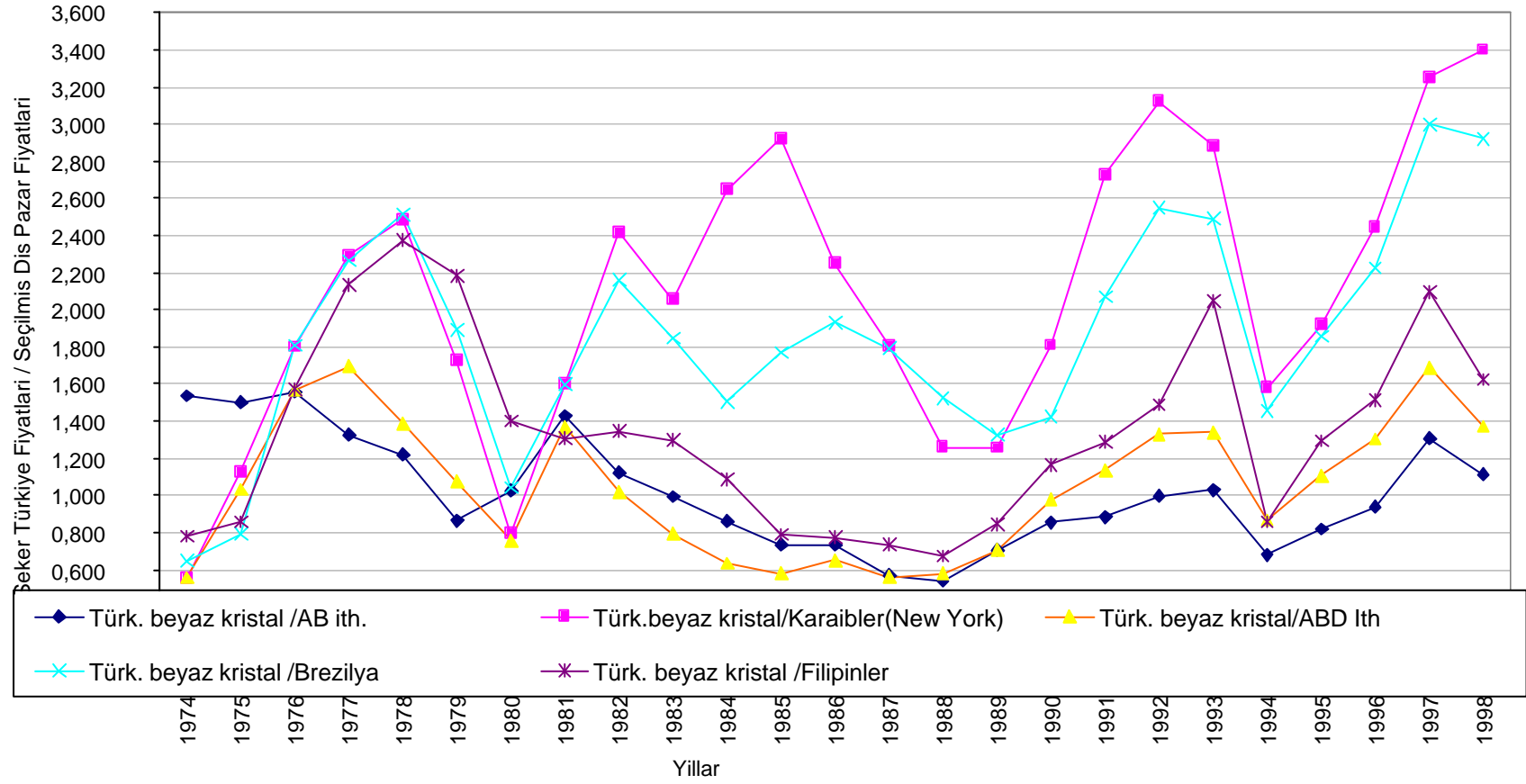
Şekil 4.24 incelendiğinde 1972 yılından 1980 yılına kadar, Türkiye fiyatlarının, Brezilya, Karibler (NewYork) ve Filipin fiyatlarına oranlandığı eğrilerin benzer olduğu görülmektedir. Aynı dönem için AB ve ABD fiyatlarına oranlanan eğriler de birbirine benzemektedir. 1980 yılından itibaren Brezilya ve Karibbean (NewYork) pazarları benzer yapıda iken, AB ithalat fiyatları, ABD ithalat fiyatları ve Filipin fiyatlarına bölünerek elde edilen grafik eğrileri benzer karakteri taşımaktadır.

Türkiye fiyatlarının Brezilya, Filipinler, ABD, Karibbean pazar fiyatlarına oranlandığı eğrilerin 0,7 civarındaki 1974 yılı değerinden yükselerek, 1978 yılında 2,5 seviyelerine yaklaşan tepe noktası vererek düşmeye başlamıştır. 1980 yılında alt değerler vererek sırasıyla 1, 1,4 ve 0,756 değerlerini almışlardır. Filipin eğrisi bir sonraki yıla düşüş gösterirken Brezilya ve Karibbean yükselerek 1982 yılında 2,159 ve 2,416'lık üst noktaya ulaşmıştır.

Karibbean borsası bu yıldan , 1983 yılında 2 civarına düştükten sonra yükselerek 1985 yılında 2,921 değerlikli tepe noktası vermektedir. Buradan 1988 ve 1989 yıllarına 1,3'lük değerle düşen oran, yeniden yükselmiş göstererek 1992 yılındaki 3,12 değerine ulaşmıştır. 1994 yılında ise 1,6'ya düşmektedir. 1997 yılında 3,398 değeri ile grafiğin en yüksek değerlikli tepe noktasını vermiştir.

Türkiye fiyatlarının Brezilya fiyatlarına oranlandığı eğri ise 1982 yılındaki değerinden düşerek 1984 yılında 1,5, bu yıldan 1986 yılına çıkış göstererek 1,93 değerine ulaşmıştır. 1989-90 yıllarında yeniden düşen oranlar yaklaşık 1,3 ve 1,4'tür. Eğri yeniden yükselmiş geçmiş ve 1992 yılında 2,547 değerlikli tepe noktası vermiştir. 1992 yılından sonra düşerek 1994 yılında 1,457 değerini almıştır. Bu yıldan sonra yeniden yükselen oranlar 1997-98 yıllarında 3 ve 2,9 değerlikli tepe noktalarıdır.

Türkiye fiyatlarının Filipin fiyatlarına oranlandığı eğri 1980 yılından sonra da düşüşler göstererek, 1980-84 yıllarında 1-1,5 aralığında, 1985-89 döneminde 0,7-0,8

Şekil 4.24 Seker Türkiye Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

civarında değerler almıştır. 1988 yılında eğrinin alt değeri olan 0,673 değerindedir. Bu yıldan sonra yükselen oranlar 1993 yılında 2,048 ve 1994 yılında 0,86'dir. 1994 yılındaki bu alt değerden 1997 yılına yükseliş göstermiş ve 2,098 değerine ulaşmıştır. 1998 yılında 1,624'e düşmüştür.

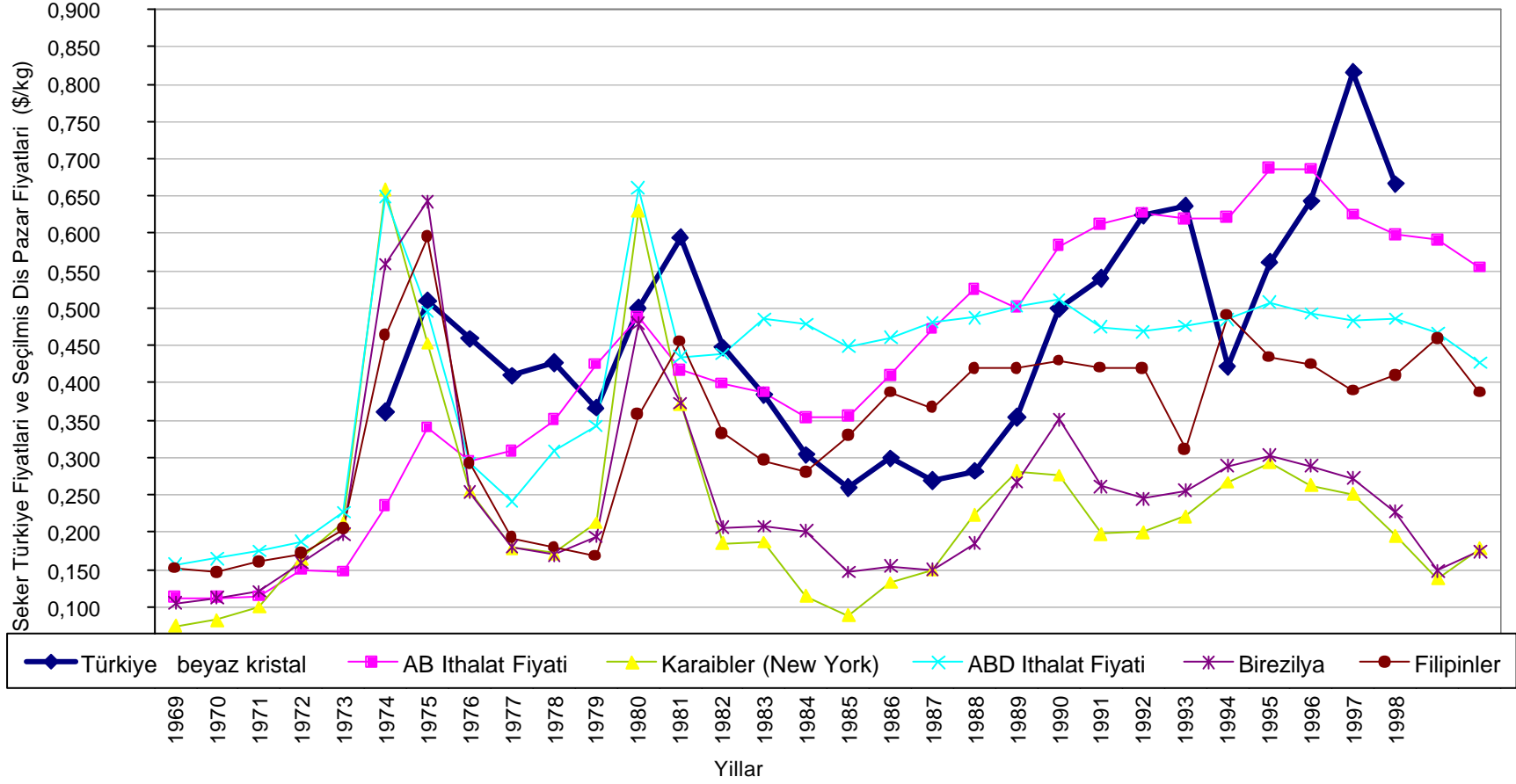
Türkiye fiyatlarının ABD İthalat fiyatlarına oranlandığı eğri ilk tepe noktasını 1977 yılında 1,694 değeri ile vermiştir. 1980 yılına düşerek gelmiş ve 0,756 değerini almıştır. 1981 yılında 1,368 oranına yükselen eğri 1984 yılına kadar düşerek gelmiş ve 0,635 değerlikli oran 1989 yılına kadar yaklaşık seviyede kalmıştır. Alt nokta 1987 yılında 0,559'dur. 1989 yılından 1993 yılına kadar artışla gelindiğinde 1,33'lük oran, 1994'de 0,868'e düşmüştür. 1997 yılına kadar yeniden yükselen değerler 1,69 ve 1998 yılında 1,37'dir.

1974-76 yıllarında yaklaşık 1,5 oranındaki Türkiye/ABD İthalat fiyat eğrisi, 1979 yılında düşüş göstermiş ve 0,864 olmuştur. İki yıl boyunca yükselerek 1981 yılında 1,43 değerine ulaşmıştır. Bu yıldan sonra birbirine yakın düşüşlerle 1988 yılına geldiğinde değeri 0,537'dir. Bu yıldan yine birbirine yakın yükselişlerle 1992-93 yıllarındaki 1 değerine ulaşmış, 1994 yılındaki düşüşte oran değeri 0,678 olmuştur. 1997 yılına çıkış ve 1998 yılına inisteki değerler 1,3 ve 1,11'dir.

Türkiye seker fiyatları ve seçilmiş dış pazar fiyatları Şekil 4.25'te gösterilmiştir. Seker fiyatlarının çok değişken bir yapıda olduğu görülmektedir. Eğriler, 1980'li yılların başlarına kadar benzer karakter göstermekte iken, bu yıllardan itibaren farklı özellikler gösteren eğriler 1990'lu yılların başından itibaren daha da farklılaşmıştır.

Türkiye seker fiyatlarının 1980-90 döneminde, seçilmiş dış pazar fiyatları değerleri arasında yer aldığı görülmektedir. Seçilmiş dış pazar fiyatları 1969-71 boyunca 1 \$/kg -1,5 \$/kg, 1972-73 yıllarında 1,5 \$/kg-2 \$/kg değeri almakta iken, 1973 yılından itibaren yükselişe geçerek 1974 yılında ABD fiyatı 0,649 \$/kg, Caribbean 0,659 \$/kg değerleri ile tepe noktası vermiş, Brezilya, Filipinler, Türkiye ve AB fiyatları 1975 yılında tepe noktası vererek sıra ile 0,643 \$/kg, 0,595 \$/kg, 0,510 \$/kg ve 0,340 \$/kg değerlerine ulaşmışlardır. Bu yıllardan itibaren hızla düşen fiyatlar 1977-79 yıllarında ABD, Filipinler ve Brezilya için 0,7 \$/kg-0,9 \$/kg aralığındadır. Türkiye 1979 yılında 0,37 \$/kg'dir. 1977 yılından sonra çıkış gösteren ABD fiyatları bu yıl için 0,34 \$/kg, 1976 'dan sonra çıkış gösteren AB fiyatları ise 0,425 \$/kg'dir.

Sekil 4.25 Seker Türkiye İyatlari ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlari (\$/kg)

1980 yılında ABD, Caribbean, AB ve Brezilya tepe noktalarına ulaşmış ve sıra ile 0,66 \$/kg ,0,63 \$/kg, 0,49 \$/kg ve 0,48 \$/kg iken Türkiye ve Filipinler 1981 yılında tepe noktaları vererek 0,595 \$/kg ve 0,455 \$/kg değeri almıştır. Tepe noktalarından sonra inise geçen eğriler bu dönemden sonra daha düzenli iniş çıkışlar göstermektedir. ABD fiyatları 1981-98 yılları boyunca 0,45 \$/kg-0,5 \$/kg aralığındadır. AB fiyatları 1981-86 döneminde 0,35 \$/kg-0,41 \$/kg aralığındadır. 1986 yılından 1990 yılına kadar çıkış gösteren fiyatlar 1990-98 döneminde 0,6 \$/kg-0,65 \$/kg civarındadır. 1995-96 yılları bu aralığın dışında olup, 0,7 \$/kg'a yakındır.

Filipin fiyatları 1981 yılından 1994 yılındaki 0,28 \$/kg 'a düştükten sonra yükselise geçmiştir. 1988-98 yıllarında 0,4 \$/kg-0,43 \$/kg aralığında seyretmiştir.

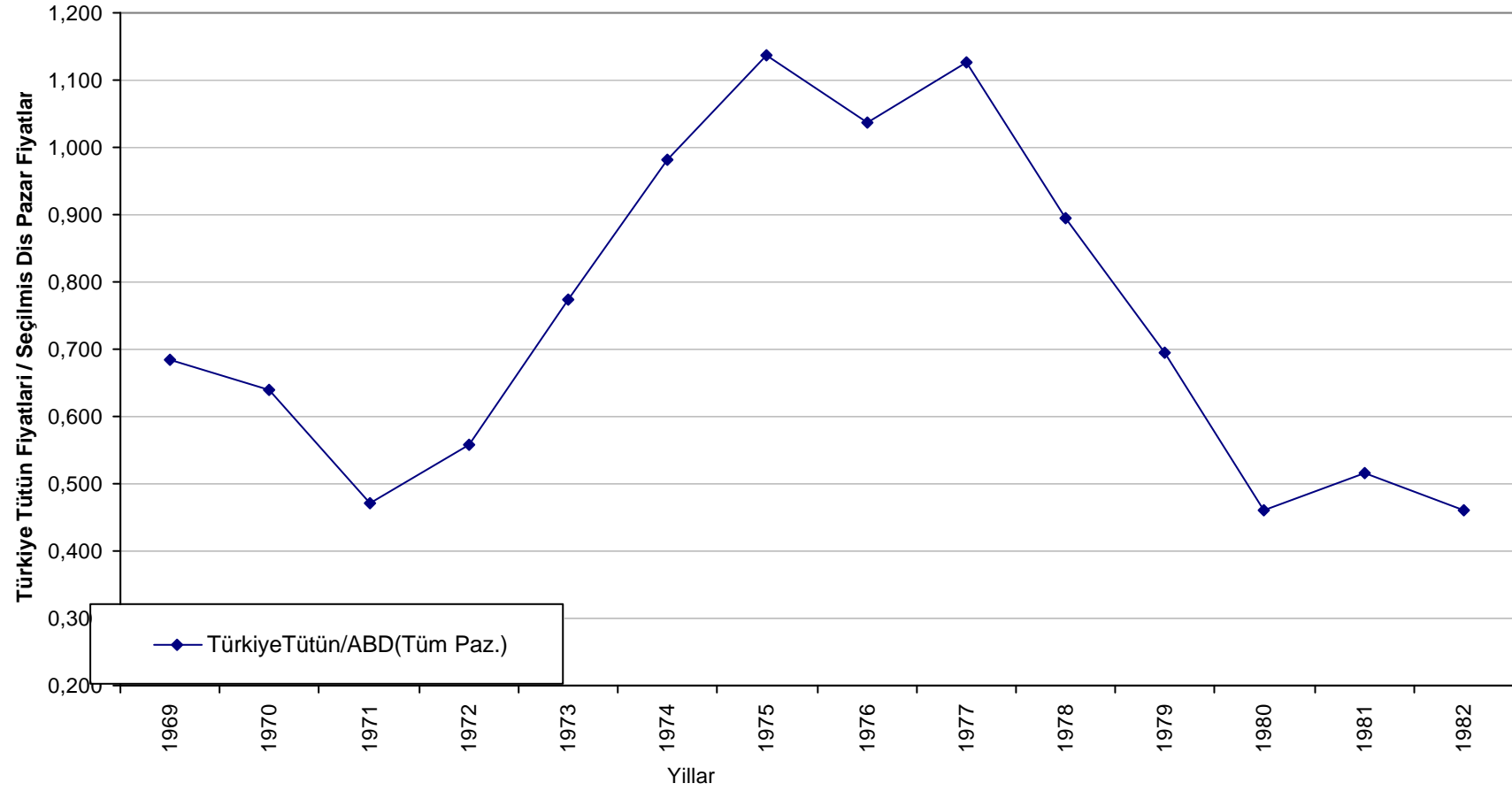
Brezilya fiyatları 1982-84 yıllarında 0,2 \$/kg, 1985-87 yıllarında 0,15 \$/kg'dir. 1989-98 döneminde -1990 yılı hariç (0,35 \$/kg)- 0,25 \$/kg-0,3 \$/kg arasındadır.

Caribbean pazarı ise Brezilya egrisine yakın olup, 1982-83'te 0,18 \$/kg olan fiyatlar, düşerek 1985 yılındaki 0,089 \$/kg ile en alt değeri vermektedir. Bu yıldan sonra 1989-90 yıllarında 0,28 \$/kg'a çıkmış, buradan 1991 yılındaki 0,198 \$/kg'lik fiyata inerek üç yıl boyunca 0,2 \$/kg aralığında, sonraki dört yıl 0,25-0,3 \$/kg aralığında değeri almıştır. 1998 yılı değeri 0,196 \$/kg'dir.

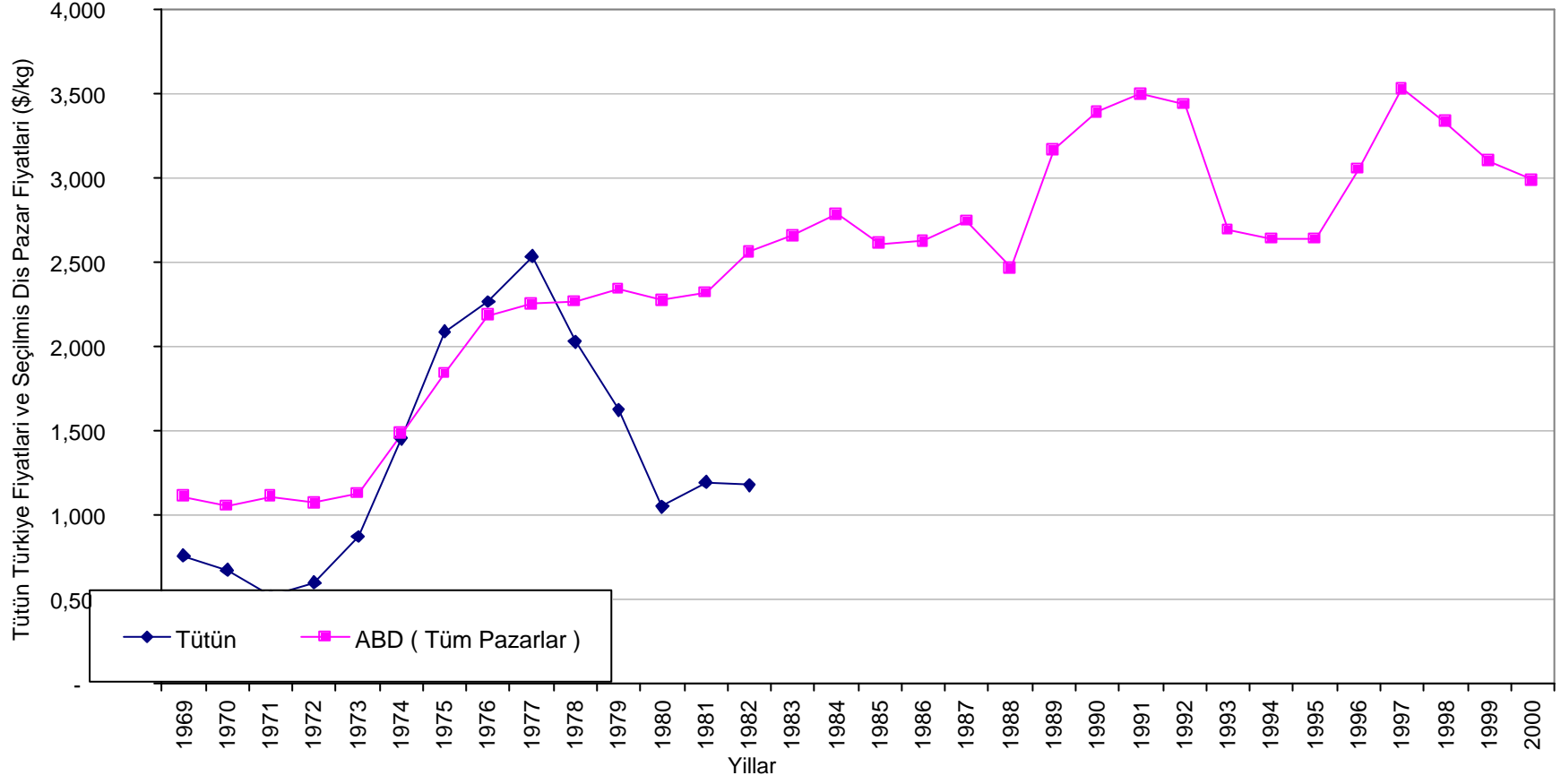
1981 yılından sonra düşme gösteren Türkiye fiyatları ise, 1985 yılında en alt değeri olan 0,26 \$/kg'a düşmüştür. 1984-88 döneminde 0,25 \$/kg-0,3 \$/kg aralığında olup, Caribbean ve Brezilya pazarları dışındaki pazarlardan düşüktür. 1988 yılından 1990, oradan 1993 yılındaki tepe noktasına gelindiğinde fiyatlar sıra ile 0,499 \$/kg ve 0,637 \$/kg'dir. 1993 yılından 1994 yılındaki 0,421 \$/kg'a düşmüştür. Bu yıldan çıkış göstererek, 1997 yılında 0,816 \$/kg'a ulaşmıştır. Bu fiyat grafiğinin tüm eğrileri için en yüksek değerdir. 1998 yılındaki 0,666 \$/kg serinin son değeridir.

4.3.5 Tütünde Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Tütün fiyatları karşılaştırılmasında da öncelikle D.I.E. İstatistik yıllıkları incelenmiştir. Ancak İstatistik yıllıklarında tütün fiyatları 1982 yılına kadar verilmemiştir., bu yıldan sonraki yıllar için tütün fiyatları yer almamaktadır. Dis pazar seçimi için ABD'nin tüm pazar fiyatlarını kapsayan değerler kullanılmıştır.

Sekil 4.26 Türkiye Tütün Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

Sekil 4.27 Tütün Türkiye Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

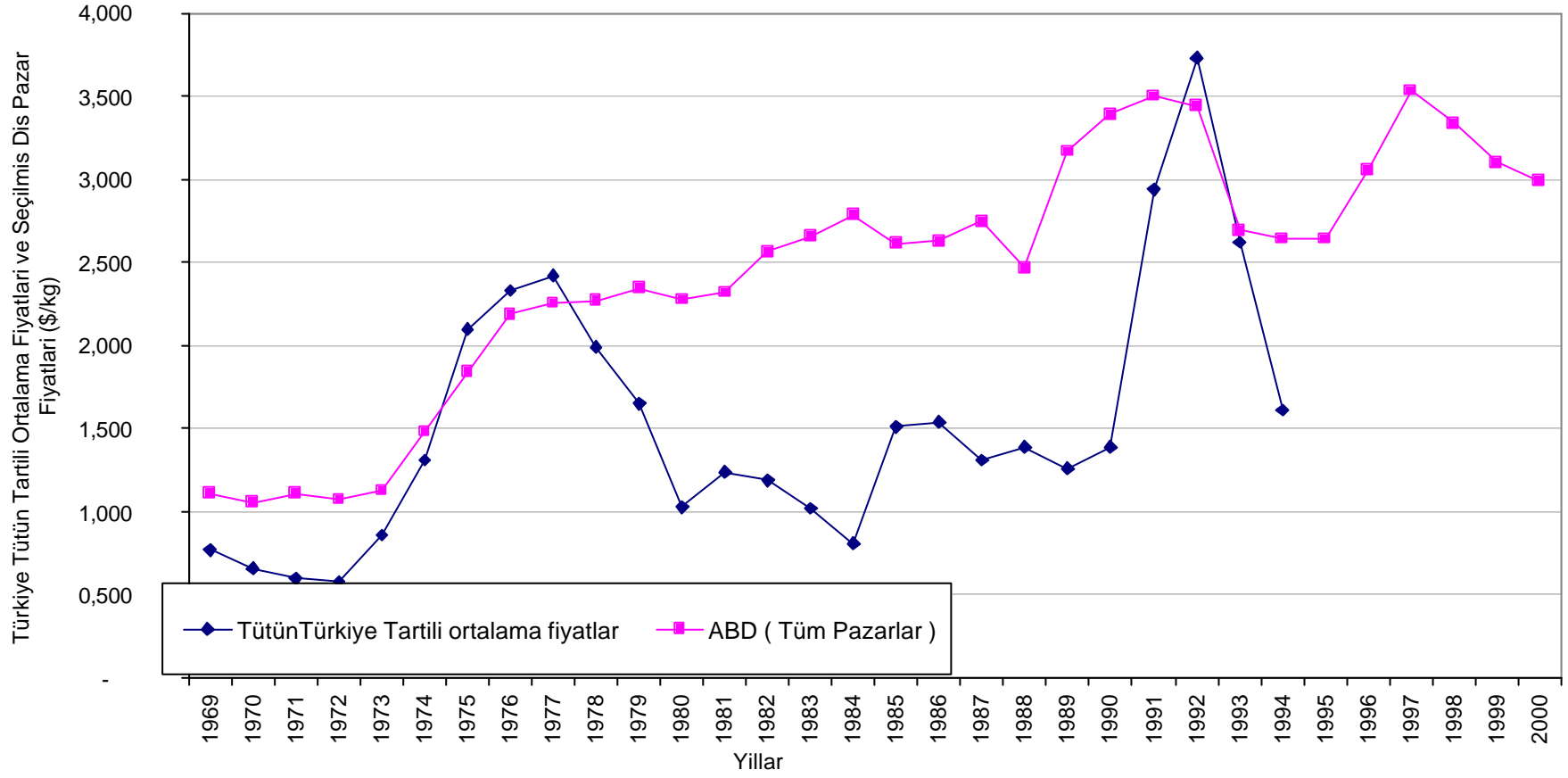
Türkiye tütün fiyatları , seçilmiş dış pazar fiyatlarına oranlandığında, 1969-1972 dört yıl boyunca 0,5-0,7 aralığında değerler almaktadır. 1973 yılında 0,8 seviyelerine yaklaşan oran, 1975-1977 dönemindeki 1,04-1,14 değerlerinden hızla inerek 1980 yılında 0,461 değerini almaktadır. 1981 yılında 0,516'ya yükselmiş ancak 1981 yılında tekrar 0,416 oranına düşmüştür. Bu değerler Şekil 4.26'da görülmektedir. Türkiye tütün fiyatları ve seçilmiş dış pazar fiyatları ise Şekil 4.27 'de gösterilmiştir.

Şekil 4.27 incelendiğinde, Türkiye tütün fiyatlarının 1969-73 dönemi boyunca beş yıl ABD pazarından düşük olup, 0,6 \$/kg civarlarında iken, ABD pazarının 1,1 \$/kg civarlarında olduğu görülmektedir. 1973 yılından sonra her iki pazar da yükselmiş, 1974 yılında 1,5 \$/kg civarındaki fiyat ile birbirine oldukça yakınlaşmıştır. 1977 yılında 2,539 \$/kg ile tepe noktası veren Türk tütünü inise geçerek 1980 yılında 1,049 \$/kg olmuştur. Bundan sonraki iki yıl fiyatlar yaklaşık 1,2 \$/kg' dir.

ABD pazarı ise 1973 yılından 1976 yılına kadar hızlı bir artışla 2,187 \$/kg değerine ulaşmıştır. 1976-1981 yıllarında 2,3 \$/kg, 1982-1988 döneminde 2,5-2,8 \$/kg aralığı içinde, 1989-1992'de ise 3,2-3,5 aralığı içinde yer almıştır. 1993-1995 üç yıl 2,65 \$/kg civarında iken, 1996 yılındaki 3,057 \$/kg 'lik fiyattan 1997 yılında 3,532 \$/kg 'a yükselmiş, 1998 yılında 3,336 \$/kg 'a düşmüştür.

Türkiye tütün tartılı fiyat ortalamaları ve seçilmiş dış pazar fiyatı Şekil 4.28'de gösterilmiştir.

Şekil 4.28'deki seçilmiş dış pazar , bilindiği gibi Şekil 4.27'deki ile aynıdır. Türkiye tütün tartılı ortalama fiyatları 1969-1973 yıllarında değerlerinde küçük değişiklikler olmakla beraber Şekil 4.27'deki gibidir. 1972 yılındaki 0,584 \$/kg' dan yıldı yıla artışlarla 2,330 \$/kg fiyatı ile 1976 yılına, 2,420 \$/kg fiyatı ile 1977 yılına ulaşmıştır. 1977 yılından sonra hemen hemen esdeğer oranlarla düşerek 1980 yılındaki 1,030 \$/kg değerini görmüştür. 1980 yılından yüzde 20 fiyat artışı ile 1982 yılına, 1982 yılından yaklaşık esdeğer oranlarda düşüşlerle 1984 yılındaki 0,810 \$/kg'lik alt seviyeye düşmüştür. 1984 yılı 1974-1994 döneminin en düşük değerdeki fiyatını vermektedir.

Şekil 4.28 Türkiye tütün tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

1984 yilindan 1985 ve 1986 yilina gelindiginde 1,510 \$/kg ve 1,540 \$/kg fiyatına yükselmiş bu yıllardan sonra iniş çıkışlarla 1990 yilinda 1,3904 \$/kg degerini bulmustur. 1990 yilindan 1991 yilina 2 katından fazla artısla 2,490 \$/kg'a, buradan 1992 yilina da 3,730 \$/kg' lik egrinin en üst degerlikli tepe noktasina ulasmistir. 1992 yilindan çikisa benzer bir hizla düşerek 1994 yilinda 1,610 \$/kg fiyata düşmüştür. Tartili fiyatlar için veriler bu yıl ile sonlanmaktadır.

1977 yilindan itibaren Türkiye fiyatları, seçilmiş dış pazar fiyatlarından oldukça düşüktür. Fiyatlar arasındaki fark bazı yıllarda birbirinin 2-3 kati farka ulasmaktadır. İki grafik eğrisi arasında 1977'den 1980 yilina kadar hizla bir aralık meydana gelmekte ve bu mesafe 1980 yilina

kadar bir miktar artışlar ve azalmalar göstermekle beraber belli seviyelerde kalırken, 1990 yilindan 1992 yilina gelindiginde aralık hizla kapanmıştır. 1992 yilinda Türkiye fiyatı bir miktar daha yüksek iken, 1993 yilinda çakisacak kadar yakinlasmaktadır.

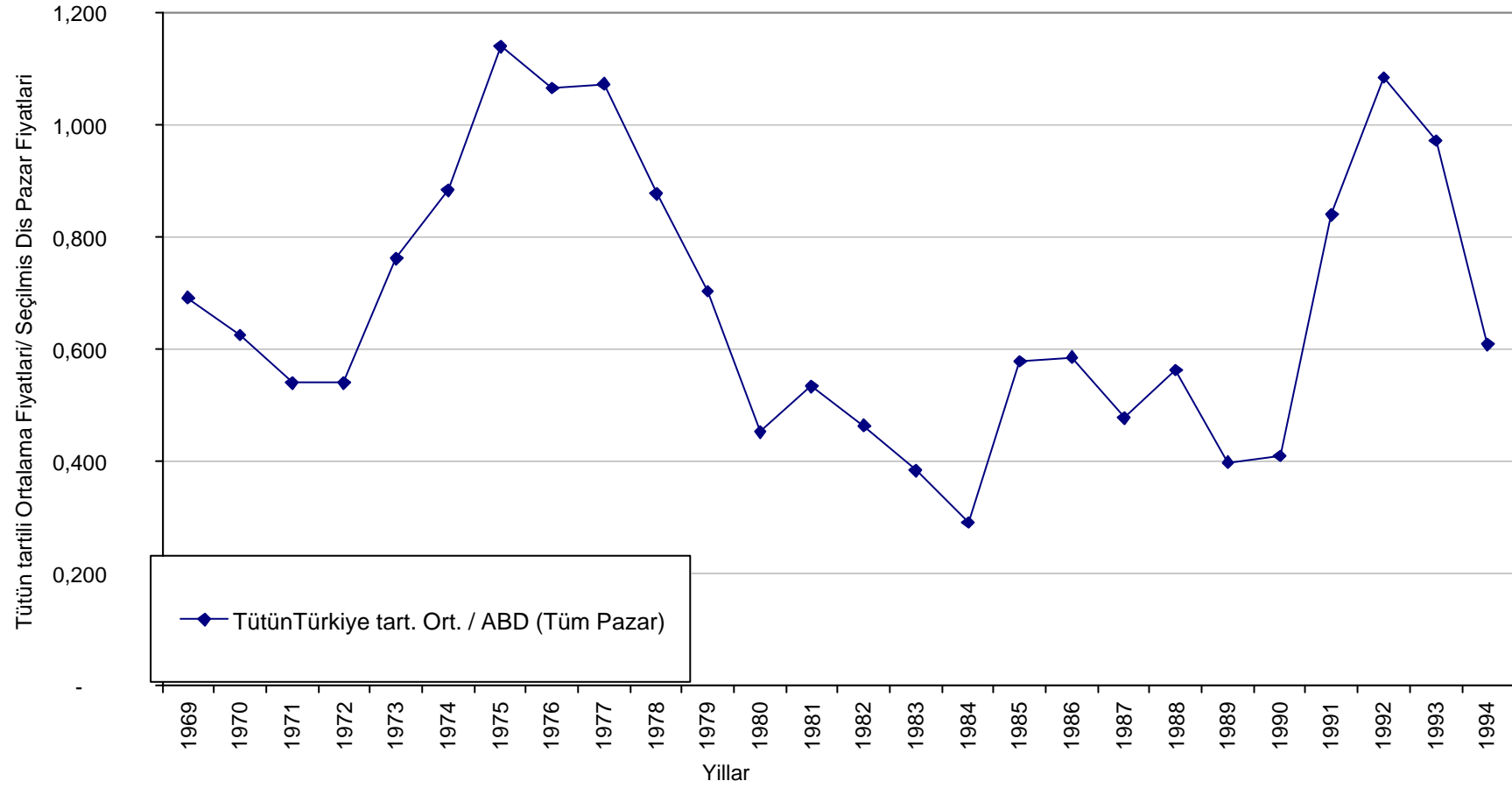
1993 yilindan 1994 yilina Türkiye fiyatı hizla düşerek fiyat farkı yeniden açılmıştır.

Türkiye tartili ortalama fiyatlarının seçilmiş dış pazar fiyatlarına bölünmesi ile elde edilen degerlerden Sekil 4.29 elde edilmiştir.

Sekil 4.29 incelendiginde oranların 1980 yilina kadar 0,6-1,2 aralığında iken, 1980-1990 yılları arasında 0,4-0,6 aralığında olduğu görülmektedir. 1990 yilindan sonra ise tekrar 0,6-1,1 aralığına çıkmıştır.

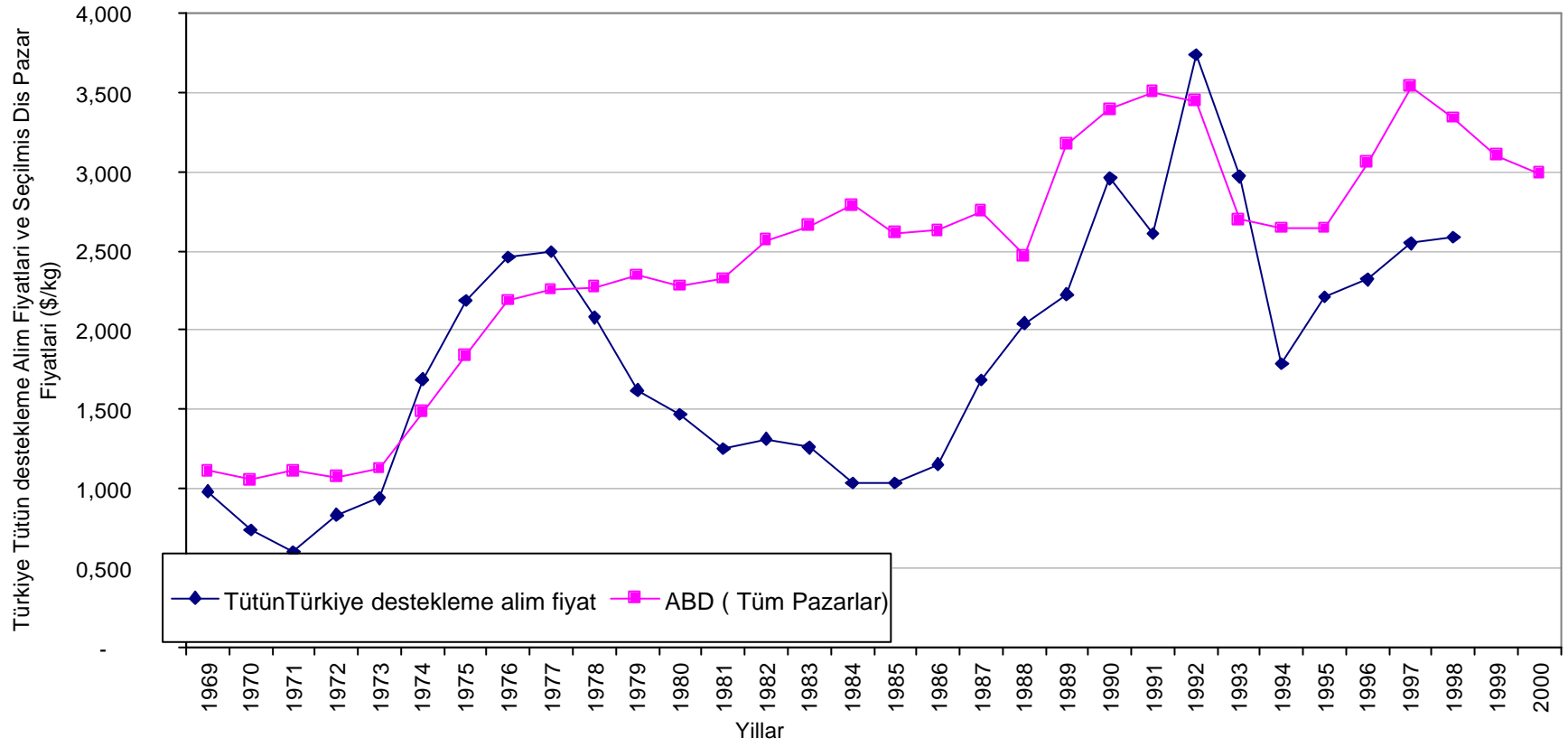
1972 yilinda 0,54 olan oran yükselerek 1975 yilinda 1,140, 1977'de 1,074 olmuştur. 1977 yilindan sonra hizla düşen eğri, 1980 yilinda 0,453 degerini almıştır. 1981 yilinda 0,534 iken, düşüşlerle 1984 yilindaki 0,291 grafiğin en alt noktasına düşmüştür. 1985 yilinda 0,578 olan oran, 4 yıl 0,5-0,6 aralığında deger alırken, 1989 ve 1990 yıllarında yaklaşık 0,4'tür. 1990 yilindan 1992 yilina çıkışta 1,084 degerine ulasmıştır. Bu deger grafiğin ikinci en yüksek degerlikli tepe noktasıdır. Grafik, 1992 yilindan 1994 yilina bu düşüşle gelmiş ve 0,609 degerini almıştır.

Türkiye destekleme alım fiyatları ve seçilmiş dış pazar fiyatları Sekil 4.30'da gösterilmiştir. Seçilmiş dış pazar Sekil 4.27 ve Sekil 4.28'deki gibi olup, Sekil 4.26

Sekil 4.29 Tütün Türkiye Tartili Ortalama Fiyatlarının Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg)/(\$/kg)

Sekil 4.30 Türkiye Tütün Destekleme alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

açıklanırken ele alınmıştır. Tütün destekleme alim fiyatları ise tütün tartili fiyat ortalama fiyatlarından farklılıklar göstermektedir.

Tütün destekleme alim fiyatları 1976 ve 1977 yıllarındaki 2,461 \$/kg ve 2,494 \$/kg'lik fiyattaki tepe değerlerden, 1979 yılında 1,620 \$/kg'lik bir değere düşmüştür. Bu yıllardaki fiyatlar, tartili fiyat ortalama fiyatlarından büyük farklılıklar göstermemektedir. Ancak 1980 yılından itibaren 1992 yılına kadar grafik eğrilerinde yapısal farklılıklar görülmektedir. Destekleme alim fiyatları yıldan yıla daha az değişkenlikler göstererek bu süreci tamamlamıştır. İçin 1,030 \$/kg olup, destekleme alim fiyatından yaklaşık 1,5 kat küçüktür. 1981 yılında 1, Destekleme alim fiyatları 1980 yılında 1,469 \$/kg değerindedir.

Tartili ortalama fiyatları aynı yıl 253 \$/kg değer civarında üç yıl boyunca küçük artış ve düşüşler gösterdikten sonra, 1984 yılında 1,064 \$/kg ve 1985 yılında 1,037 \$/kg fiyatlarına düşmüştür. Bu yıllar, 1974-98 döneminin en düşük fiyatlı yıllardır. Aynı yıllar, özellikle 1984 yılı, ABD pazarındaki 1984-85 yıllarındaki 2,786 ve 2,612 \$/kg olan fiyatlarından en fazla fark olunan yıllardır.

1986 yılındaki 1,155 /kg fiyatından, çıkış göstererek 1989 yılındaki 2,223 \$/kg ve 1990 yılındaki 2,956 \$/kg fiyatlara ulaşmıştır. 1990 yılı eğrinin ikinci yüksek değerine sahip tepe noktasını vermektedir. Tartili fiyatlar, bu yıllar için 1,290 \$/kg ve 1,390 \$/kg'dir. 1990 yılından 1991 yılına düşüş gerçekleşmiştir, değeri 2,940 \$/kg'dir. Tartili ortalama fiyatlarda ise 1990 yılından 1991 yılına hızlı bir çıkış vardır. Ve 1991 yılı fiyatı 2,940 \$/kg'dir.

Destekleme alim fiyatları 1991 yılından 1992 yılına yüzde 43,23'lük artış ile yükselmiş ve 3,734 \$/kg fiyatı ile 30 yıllık dönemin en yüksek değerine ulaşmıştır. 1992 yılı, tartili ortalama fiyatlarında en yüksek değere ulaşmıştır. Her iki grafikte de 1992 yılından 1994 yılına hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Destekleme alim fiyatları, 1994 yılında 1,787 \$/kg'dir ve 1988-98 yıllarındaki, 11 yıllık dönemin en düşük fiyatıdır.

1994 yılından 1995 yılına 2,209 \$/kg'a yükselmiş, artışlar bu yıldan sonra da devam ederek, 1998 yılında 2,584 \$/kg değere ulaşmıştır. Bu yıldaki ABD pazar fiyatı 3,336 olup, aradaki fark yüzde 29'dur.

Destekleme alim fiyatları ve ABD pazar fiyatı grafik eğrileri arasında, 1978 yılından başlayarak, birbirinden uzaklaşan, 1982-86 döneminde en yüksek açıklığı bulan ve 1986'dan sonra açıklığın azalarak 1992 yılında kapandığı bir bölge oluşmaktadır. 1984 yılı, bu açıklığın yani, fiyat farkının en yüksek olduğu yıldır. Tartili ortalama fiyatı ile çizilen grafikte ise 1978 yılı ile başlayan ve 1992 yılında kapanan bu bölge, 1982-85 döneminde ve 1989-90 yıllarında iki dönemden oluşan bir açıklık yasarken, 1985-88 döneminde bir miktar daha daralmaktadır.

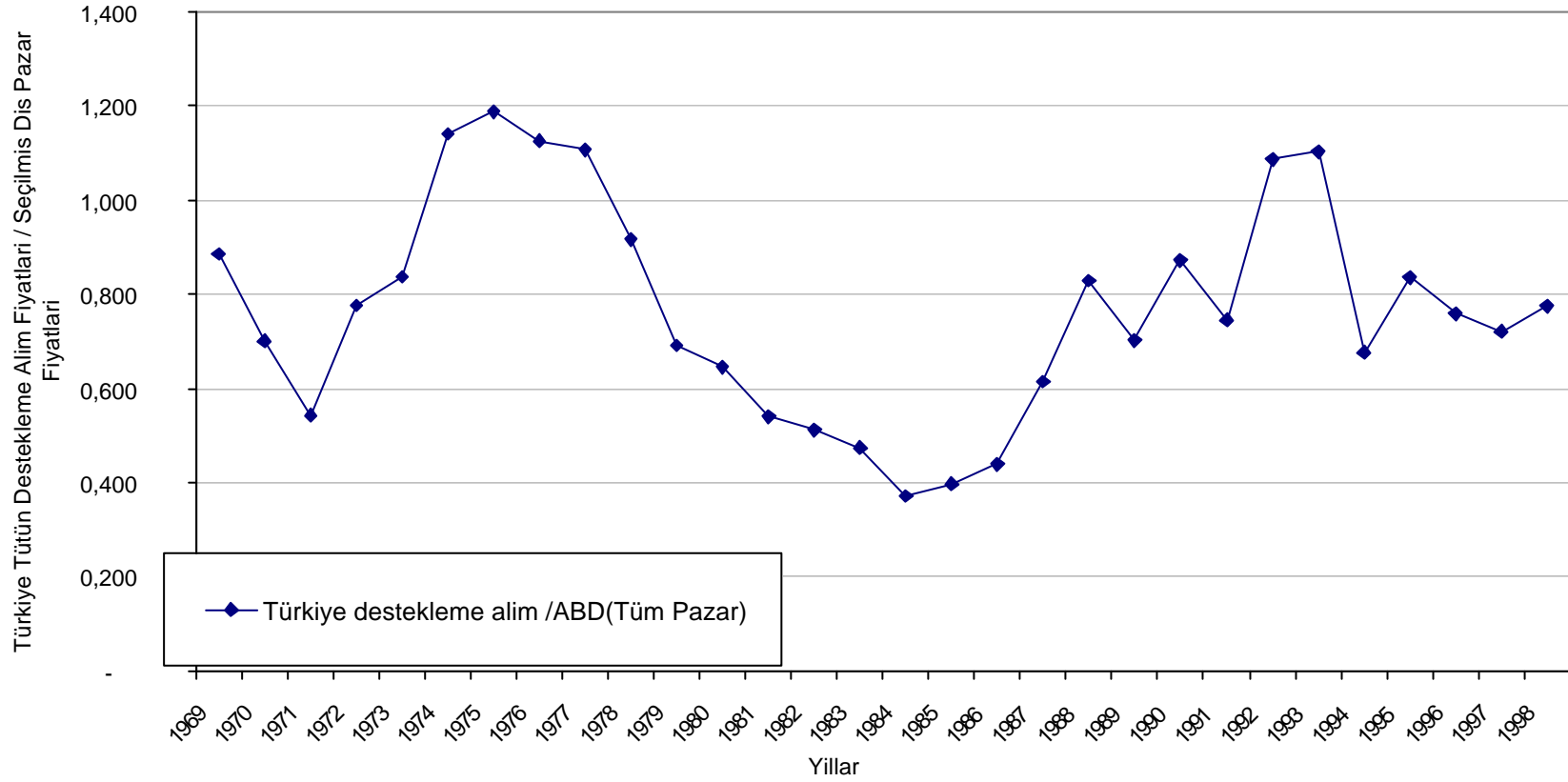
Türkiye tütün destekleme alim fiyatlarının, ABD pazar fiyatlarına oranlanması ile elde edilen değerler ile Şekil 4.31 elde edilmiştir. Bu grafikte 6 yıl dışında değerler 1'den ve 0,9'dan düşüktür. 1969 yılında 0,885 ile başlayan değerler 1971 yılında 0,543'e düşmüştür. Bu değer, 1971-82 yıllarının en düşük değeridir. 1972 yılındaki 0,777 oranından, 1974 ve 1975 yıllarında,

1,140 ve 1,188 değerlerine yükselmiştir, 1977 yılında 1,106 olan değer, 1980 yılında 0,645 ve 1984 yılında 0,372 değere düşmüştür.

1984 yılı otuz yıllık dönemin en düşük değeridir. 1984 yılından başlayan çıkışlar, 1988 yılında 0,828 değerine ulaşmıştır. Dört yıl boyunca iniş çıkışlar gösteren eğri, 1991 yılındaki 0,745 değerinden, 1992-93 'teki 1,085 ve 1,102 değerlerine yükselmiştir. Bu yıllar tepe değerleri vermektedir. 1993 yılından 1994 yılına hızlı bir düşüş vardır ve oran 0,676'dır. Bu yıldan bir sonraki yıla 0,836 değere yükselen oranlar küçük düşüşler ve son yıldaki artış ile 1998 yılında 0,775 değerine ulaşmıştır. Bu değer eğrinin son verisidir.

4.3.6 Pamukta Türkiye ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarının Karşılaştırılması

Pamuk fiyatları karşılaştırılmasında da ilk adım Türkiye fiyatlarının seçilmiş dış pazar fiyatlarına bölünmesi ile hesaplanan değerler ile elde edilen grafiğin incelenmesi olmuştur. Türkiye için fiyatlar yine D.I.E. İstatistik Yıllığı çiftçinin eline geçen fiyatlardan temin edilmiştir. Pamuk fiyatlarında da otuz yıl boyunca sürekli veri elde edilememiştir. 1969—82 yıllarında saf, tohum ve kütü pamuk olarak çeşitlendirilirken; 1985-1998 yılları arasında Çukurova standart I, Ege standart I ve Ege Standart II olarak tiplere ayrılmıştır. 1983 ve 1984 yıllarında ise herhangi bir pamuk fiyat verisi bulunmamaktadır.

Sekil 4.31 Türkiye Tütün Destekleme Alım Fiyatlarınınin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına orani (\$/kg)/(\$/kg)

Incelememizde, pamuk çeşitleri arasında bir tercih yapılmaksızın, tüm pamuk çeşitleri seçilmiş dış pazar fiyatına ayrı ayrı bölünmüştür. Seçilen dış pazar Amerika 10 borsa ortalamasını veren değer olmuştur. Anlatımlarımızda ABD veya Amerika pazarı olarak ifade edilmiştir.

Elde edilen Şekil 4.32 incelendiğinde; kütlü pamuk ile Çukurova std I ve Ege std I ve II pamuk fiyatlarının ABD pazarına oranlandığı eğrilerin 0,4 ile 0,6 değer aralığında yer aldıkları görülmektedir. 1969 yılında kütlü pamuk 0,622, 1974-75 yıllarında sıra ile 0,663 ve 0,730'dur. 1992 ve 1993 yılında Ege std II eğrisi 0,745 ve 0,687'dir. Diğer yılların tamamı 0,6 oranından düşüktür. Pamuk tohum fiyatlarının ABD pazarına oranlandığı eğri hemen hemen doğrusal bir yapı ile 0,2 civarındadır. 1975 yılında 0,288 olup, bunun dışında 0,2'den büyük değerler sadece 1969 -70 yıllarındadır, değerleri 0,241 ve 0,232'dir.

Saf pamuk fiyatlarının ABD pazarına oranlandığı eğri ise 1975 yılında 1,691 değeri ile tepe noktası vermektedir. 1980 yılı ise 0,897 değeri ile eğrinin en düşük değeridir. 14 yıllık dönem içinde saf pamuk/ABD pazar fiyat eğrisi 1,7 ve 0,9 aralığında iniş çıkışlar göstermektedir.

Pamuk fiyatları Şekil 4.33'te gösterilmektedir. En yüksek fiyatların Misir pamuk fiyatları olduğu, Türkiye pamuk fiyatlarının, saf pamuk fiyatları dışında dış pazarlardan düşük olduğu görülmektedir. Pamuk fiyat eğrilerinin, tahıl ürünlerinden çok farklı olarak doğrusal yapıda olduğu, sadece Misir pamuk fiyat eğrisinin nispeten dalgalı olduğu görülmektedir. Pamuk fiyat eğrilerinin 1972 yılına kadar 0,3 \$/kg'in altında yer alan kütlü pamuk fiyatları 1974-82 döneminde 0,5 \$/kg civarındadır. Pamuk tohum fiyatları 0,2 \$/kg, Çukurova ve Ege pamukları yaklaşık 0,7 \$/kg'dir. Saf pamuk fiyatları 1972 yılına kadar 0,5 \$/kg civarında, 1975 yılında 1 \$/kg ve 1974 yılında 1,5 \$/kg seviyesine gelerek 1982 yılına kadar bu seviyenin altında seyretmektedir.

Dış pazar fiyatlarından ABD (on pazar) fiyat eğrisi 1974 yılına kadar 0,5 \$/kg civarında, 1973 yılından sonra 1 \$/kg civarındadır. Liverpool pazarı ise 1972 yılına kadar 0,7 \$/kg, buradan 1978 yılına kadar yaklaşık 1,5 \$/kg'dir. 1982 yılından sonra

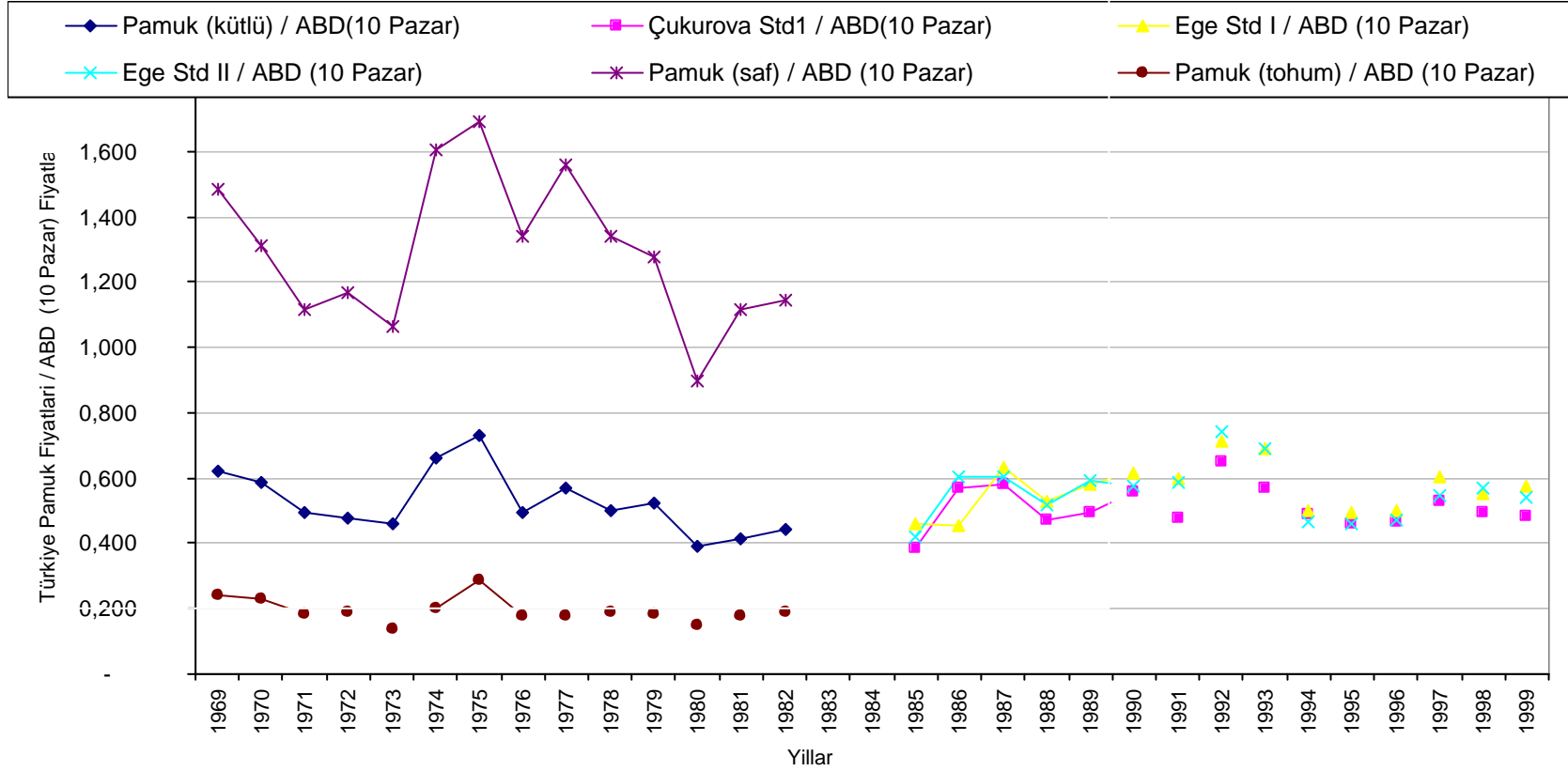
1.5-2 \$/kg aralığında yer almaktadır. En ilginç eğriler Misir pamuk fiyatları eğrileri olup, 1989 yılında 13.603 \$/kg ile tepe değeri vermektedir. 1969-72 yıllarında 1.5 \$/kg 'in altında, 1974-78 yıllarında 2,5 \$/kg ile 3,5 \$/kg arasında iniş çıkışlar yaşamış 1978 –1983 yıllarında 2,5 \$/kg seviyelerinde doğrusal bir yapı göstermiştir. 1983'teki 2,437 \$/kg değerinden 1987 yılına 3,825 \$/kg değerine artıktan sonra 1988 yılında 6,064 \$/kg'dır. 1990 yılında 11,386 \$/kg ve 1991 yılında 5,642 değerinden sonra, 1994 ve 1995 yıllarında 2,311\$/kg ve 2,429 \$/kg'dır. Fiyatlar, 1996 yılında 4,148 \$/kg olmuştur.

Türkiye pamuk fiyatlarını tek bir eğri ile ifade edebilmek için D.I.E. Tarımsal Göstergeler (1923-1988)'den pamuk tartili ortalama fiyatları alınmıştır. D.I.E. tartili ortalama fiyat verileri, kütlü pamuk fiyatları için verilmiştir. Türkiye fiyatları için tartili ortalamalar ile seçilmiş dış pazar fiyatları Şekil 4.34'te gösterilmiştir.

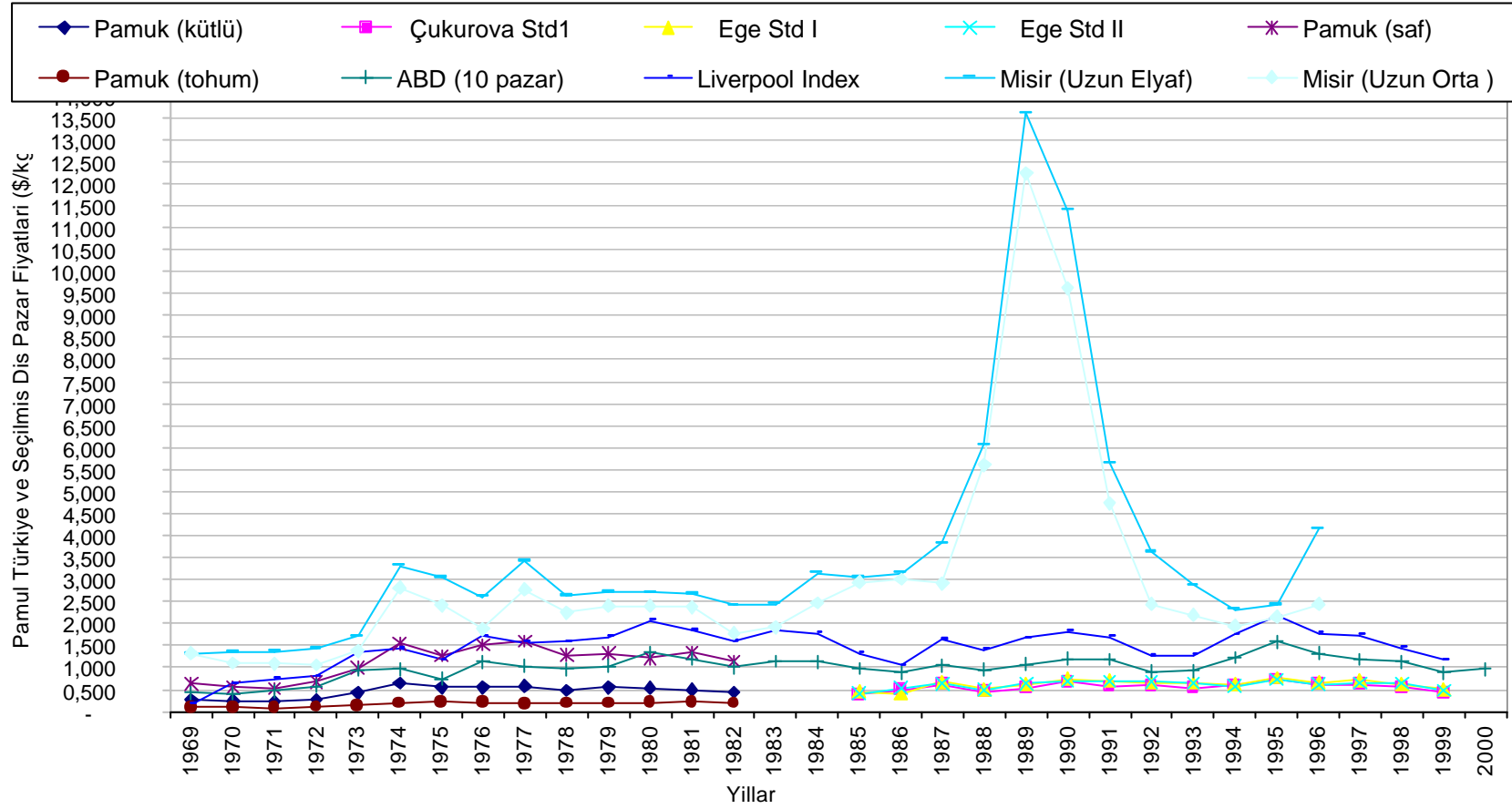
Seçilmiş dış pazar fiyatları Şekil 4.33'te açıklandığı gibidir. Kütlü pamuk tartili fiyatları 1972 yılına kadar 0,4 \$/kg'dan küçüktür. 1973 yılında 0,420 \$/kg olan fiyatlar, 1974 yılında 0,610

\$/kg'dır. 1975-78 yıllarında 0,5 \$/kg civarında ve 1978-86 yıllarında 0,43 \$/kg- 0,55 \$/kg aralığında 1987 yılından sonra 0,6 \$/kg ve 0,75 \$/kg değerler almaktadır.

Pamuk tartili fiyatının dış pazar fiyatlarına oranı Şekil 4.35'te görülmektedir. Türkiye pamuk tartili ortalama fiyatlarının ABD fiyatlarına bölünmesi ile elde edilen eğri grafiğin en yüksek değerlerine sahip olup, 0,4-0,6 aralığında yer almaktadır. 0,6'dan büyük değerler 1974-75 yıllarında 0,632 ve 0,730, 1987 yılında 0,615, 1992-93 yıllarında 0,691 ve 0,677'dir. 1976-80 döneminde yıldan yıla küçük iniş çıkışlar, 1980-85 aralığında ise doğrusal bir yapı görülmektedir. 1985-94 dönemi eğrinin en iniş çıkışlı dönemidir. 1994-98 yılları nispeten doğrusal olup, 1998 yılı değeri 0,489'dur.

Sekil 4.32 Pamuk Türkiye Fiyatlarınınin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg) / (\$/kg)

Sekil 4.33 Pamuk Türkiye Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

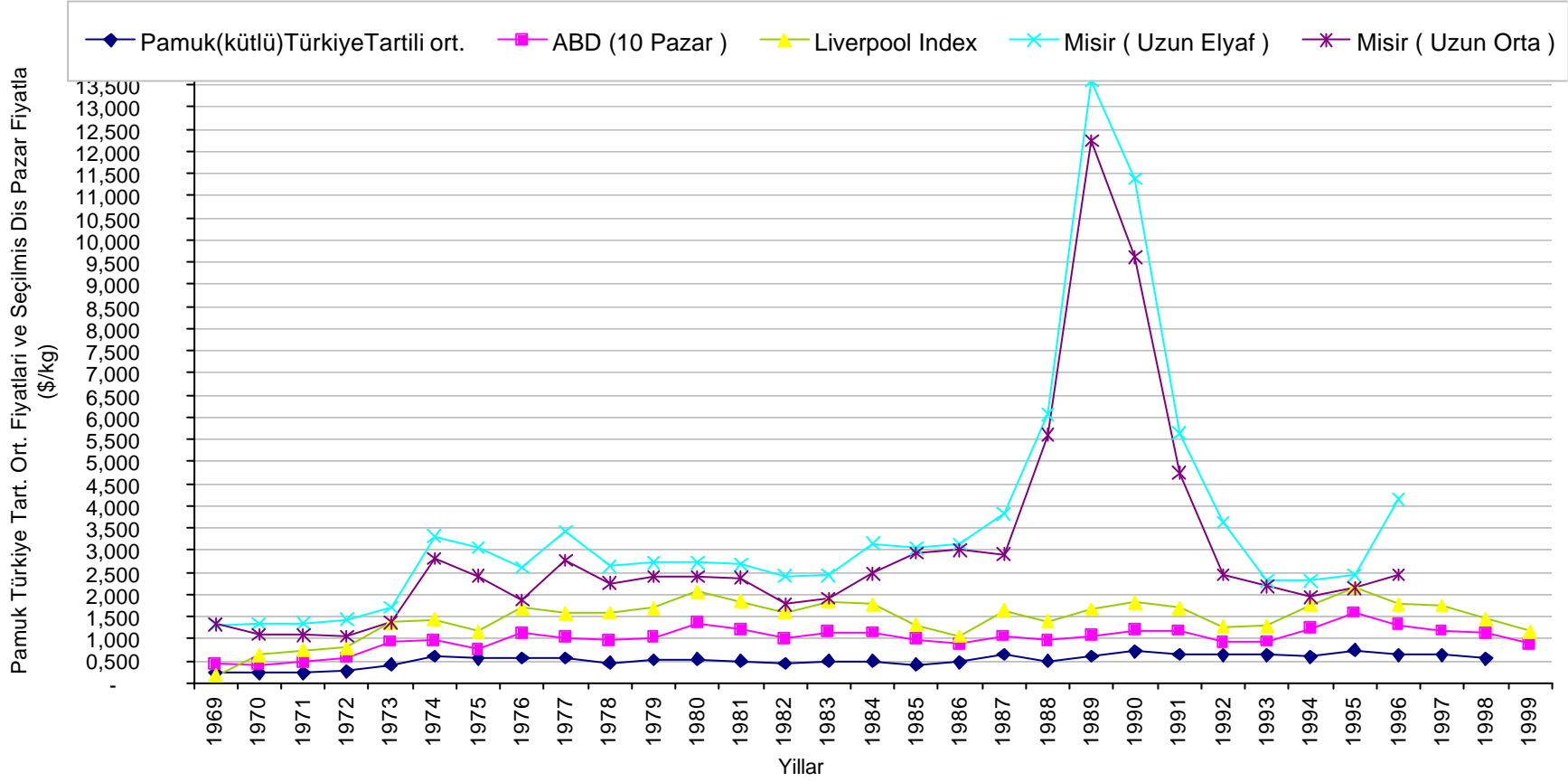
Türkiye pamuk tartili ortalama/Liverpool fiyat egrisi 1974-75 yillarindaki 0,425 ve 0,470 disinda 1970-76 döneminde 0,30-0,35 araliginda, 1977-85 döneminde 0,25-0,30 araliginda, 1986 yilindan sonra 0,350-0,4 araliginda degerler almaktadır.1986 yilindaki 0,445, 1992-93'teki 0,494 ve 0,493 degerleri, egrinin verilen aralik disinda kalan tepe noktalaridir.

Grafigin en düşük oranli egrileri Türkiye pamuk tartili ortalama fiyatlarinin Misir pamuk fiyatlarına bölünerek elde edilen egrileridir. Misir için iki pamuk tipinde n uzun elyaf biraz daha yüksek degerler verdiginden degerlendirmemiz bu egri için yapılmıştır. 1969-84 dönemi 0,2 ve 0,250 araliginda yer alan degerler, 1973-75 yillarında 0,306 ve 0,305 araligin disina çıkarak tepe noktaları vermektedir.

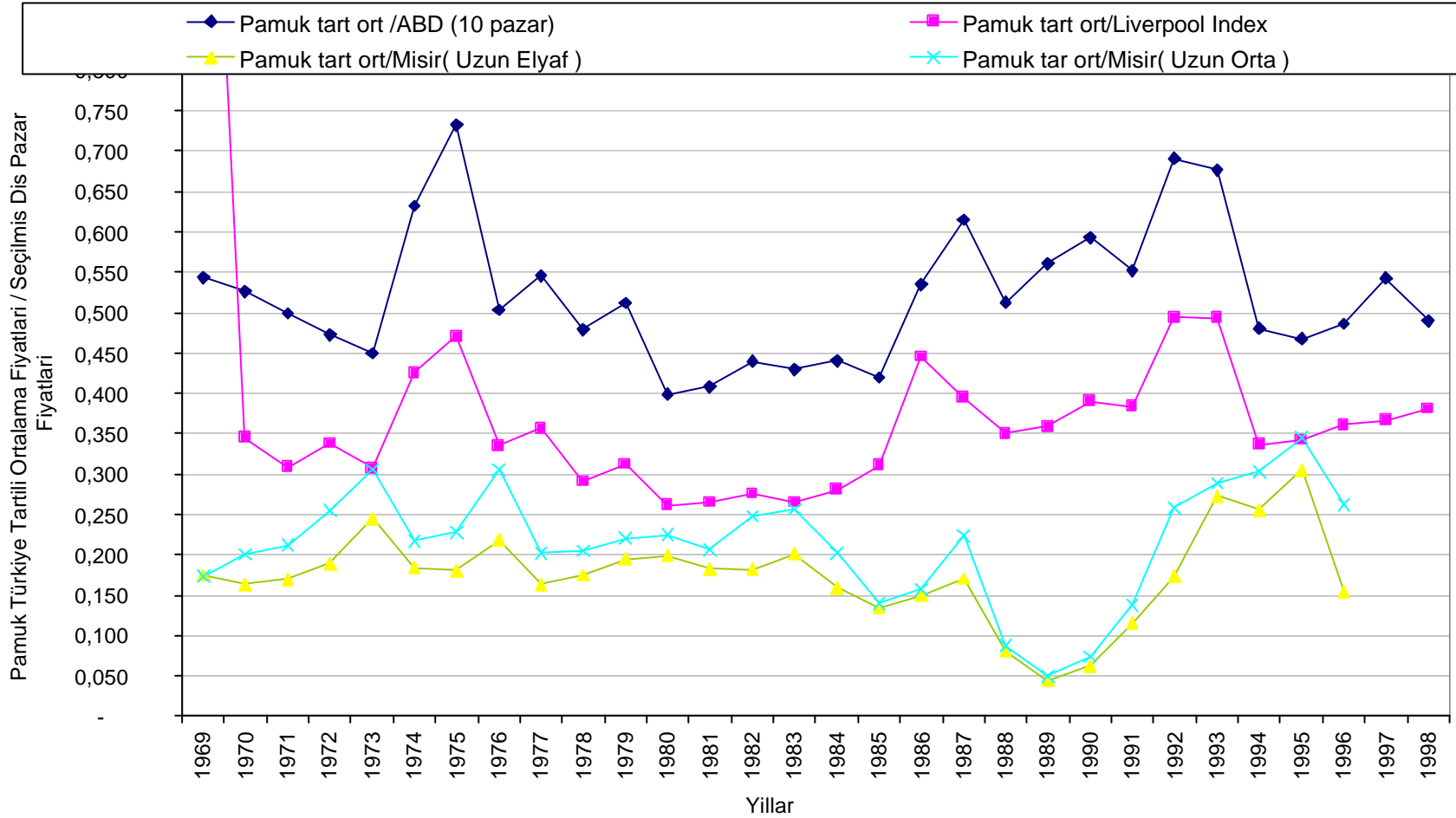
1985 yilindaki 0,140 degerinden, 1987 yilina 0,223 deger ile çıkis, bu yildan 1988 ve 89 yillarına 0,087 ve 0,049 degerlerine düşmüştür. 1987'den 1992 yilina 0,258 'ye ulasmıştır. Bu yildan sonra küçük artislarla 1995 yilina, bu yildan da düşerek 0,262 degeri ile 1996 yilina gelmiştir. 1996 yili pazarin son verisidir.

Türkiye pamuk destekleme fiyatlarinin seçilmis dis pazar fiyatlarına oranlanması ile Sekil 4.36 elde edilmıştır. Sekil 4.36, Sekil 4.35 ile benzer yapı göstermektedir. Pamuk destekleme fiyatlarinin ABD pazar fiyatına bölünmesiyle elde edilen degerler ile grafigin en yüksek egrisini vermiştir. Bu egride, 1969-86 döneminde oran, 0,4-0,6 araliginda yer almaktadır. Bu araligin disindaki degerler 1974-75 yillarındaki 0,605 ve 0,744 ile 1979 yilindaki 0,643 tepe noktaları ve 1983 yilindaki egrinin otuz yıllık döneminin de en düşük degeri olan 0,372 noktasidir.

1987 yilindan sonra 1997 yilina kadar 0,7 ve üzerinde deger almaktadır. Bu dönem egrinin en hareketli dönemidir. 1991 yilindaki 0,725 degerinden 1992 yilina 0,959'a yükselmiş, buradan düşerek 1995 yilinda 0,559 degerine düşmüştür. 1995 yilindan 1997 yilina çıktığında 0,777 degerini almıştır. 1997 yilindan 1998 yilina düşerek gelmiştir, degeri 0,617'dir.

Sekil 4.34 Türkiye Pamuk Tartili Ortalama Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

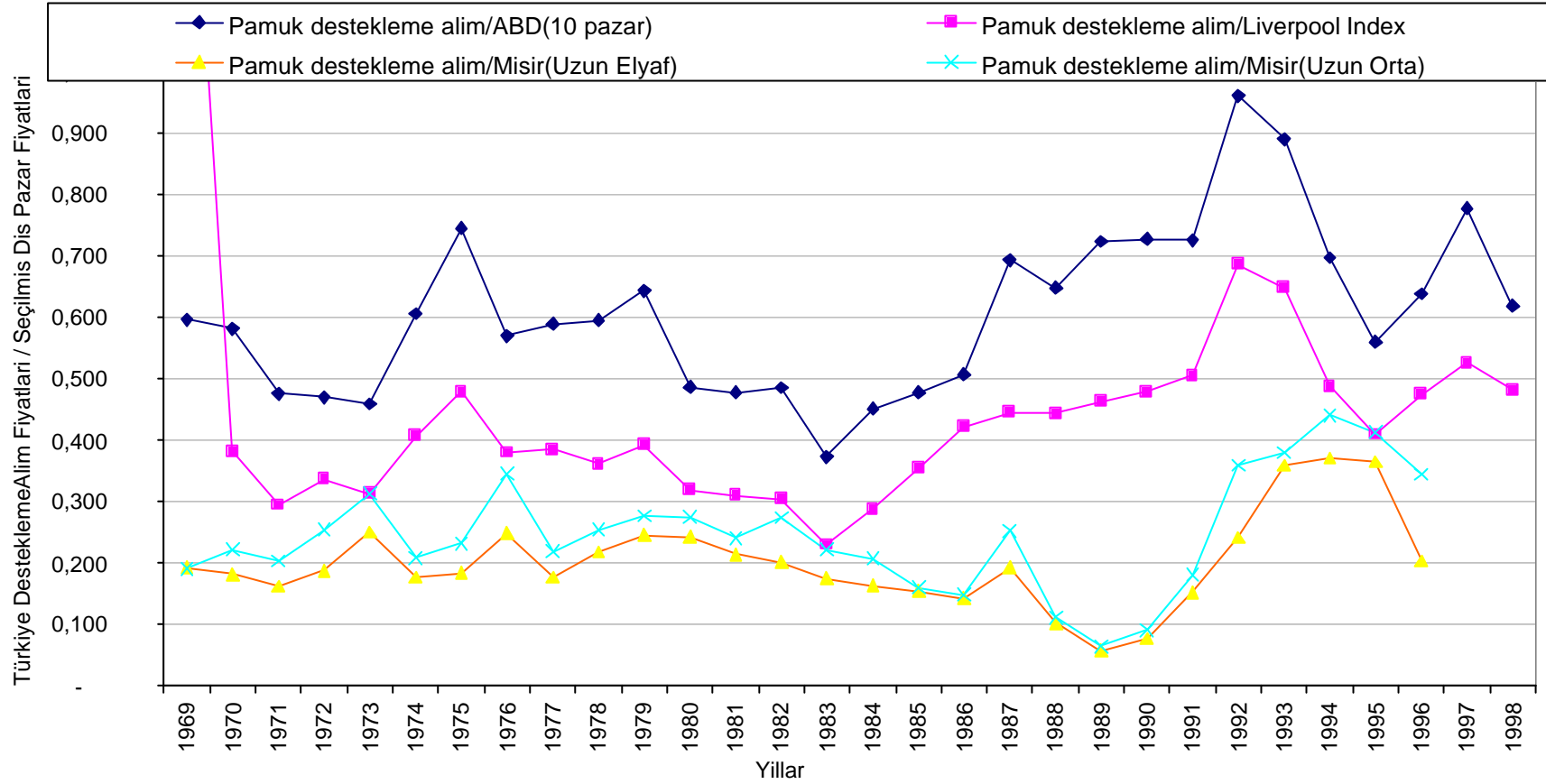
Sekil 4.35 Pamuk Türkiye tartili Ortalama Fiyatlarınınin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Orani (\$/kg) / (\$/kg)

Türkiye pamuk destekleme fiyatlarının Liverpool pazar fiyatlarına oranlandığı eğri de 1970-85 döneminde 0,3-0,4 aralığında değerler almıştır. 1975 yılı; 0,478 değeri ile dönemin en yüksek değeridir ve aralığın dışında kalmaktadır. 1983 yılı da 0,229 değer ile dönemin ve eğrinin en düşük değeri olup, aralık dışında kalmaktadır. 0,421 değeri alan 1985 yılı ile başlayan ve 0,504 değeri alan 1991 yılı boyunca 6 yıl değerleri bu iki değer arasında kalmıştır.

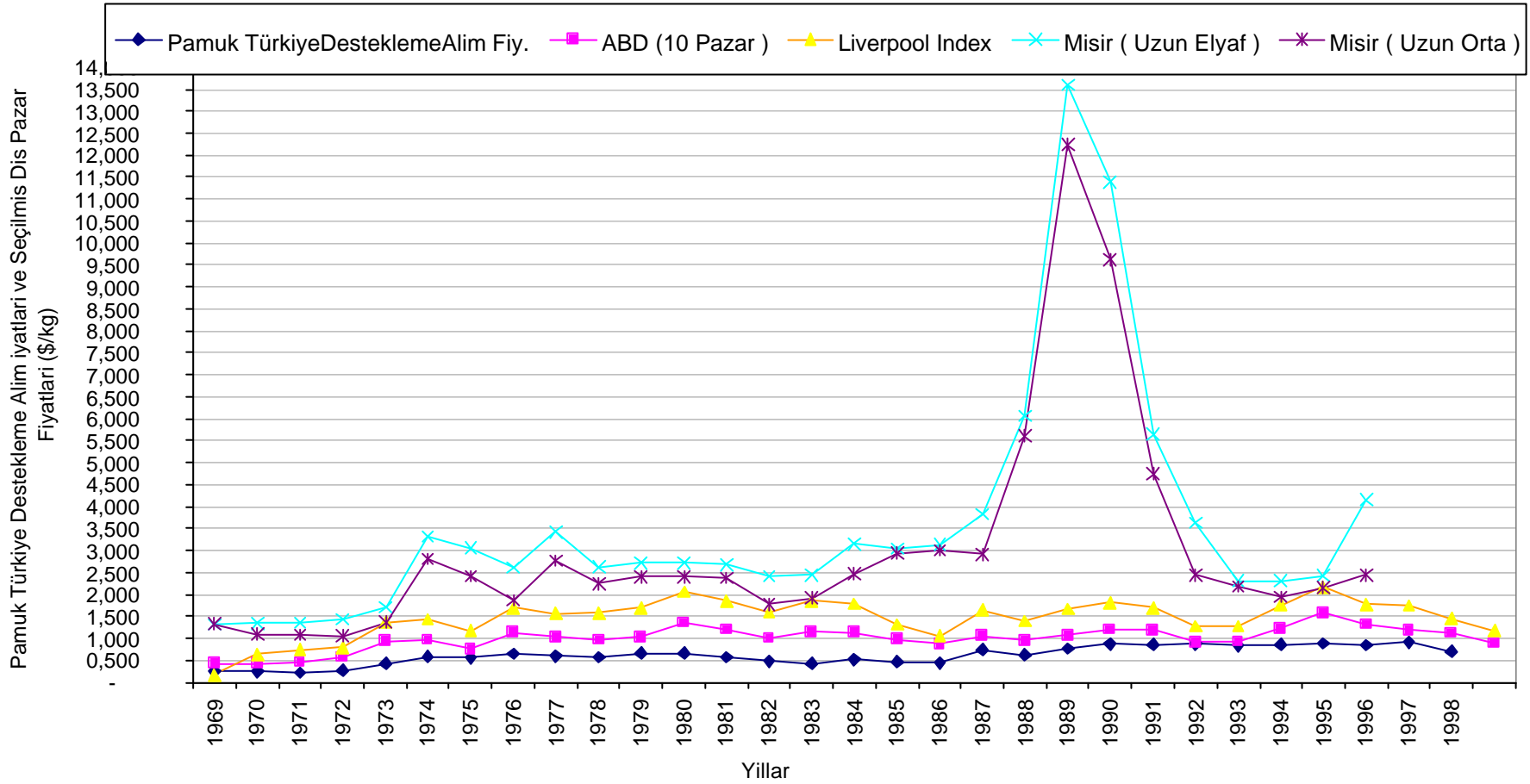
1989 yılından sonra ABD pazarı ile aynı yapıyı göstermekte olan eğri 1991 yılından sonra hareketlilik göstermektedir. 1992 yılı eğrinin en yüksek değerlikli tepe noktasıdır, 0,686 değerini almıştır. 1992 yılından sürekli düşüş göstererek 1995 yılına gelindiğinde aldığı değerlik 0,409 'dur. 1997'de 0,526 ve 1998 yılında 0,481 değerini almıştır.

Türkiye pamuk destekleme fiyatlarının oranlandığı diğer dış pazarlardan daha düşük değeri veren uzun elyaf fiyatlarına oranlandığı eğri de 1969-85 döneminde 0,160-0,245 aralığında değerler almıştır. 1986 yılında 0,142 olan oran.1997'de yükselerek 0,191 değerini, buradan düşüş göstererek 1989 yılında eğrinin en düşük değeri olan 0,057 değerini almıştır. 1989'dan sonra yıldıan yıla yaklaşık artışlarla 1993 yılında 0,358 değerine ulaşmış üç yıl boyunca bu seviyelerde kaldıktan sonra 1996 yılında düşüş göstererek 0,230 olmuştur.

Türkiye pamuk destekleme fiyatları ve seçilmiş dış pazar fiyatları Şekil 4.37'de gösterilmiştir. Türkiye pamuk destekleme fiyatları 1972 yılına kadar 0,3 \$/kg'in altında, 1974-81 döneminde 0,56 \$/kg ve 0,67 \$/kg aralığında,1982-86 döneminde 0,45-0,48 \$/kg aralığında değerler almaktadır. 1987 yılındaki 0,732 \$/kg olan destekleme alım fiyatları artarak 1990 yılında 0,870 \$/kg, bu yıldan sonra da bu seviyede devam etmiştir. 1990 sonrası en yüksek değerler; 1992-93 yılları olup, 0,912 \$/kg ve 0,931 \$/kg'dir. 1997 yılı fiyatı 0,971 \$/kg ve 1998 yılı fiyatı 0,694 \$/kg'dir. 1974-98 yılları boyunca üç yıl dışında fiyatlar 0,5-1 \$/kg aralığında kalmıştır.

Sekil 4.36 Pamuk Türkiye Destekleme Alım Fiyatlarınınin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlarına Oranı (\$/kg)/(\$/kg)

Sekil 4.37 Pamuk Türkiye Destekleme Alım Fiyatları ve Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg)

ONUÇLAR

Her ülke ekonomisi için önemli olan tarım sektörü kendine özgü problemleri ile de ayrı bir özellik taşımaktadır. Tarım sektörünün problemlerinin, bir kısmı tarımsal üretime yapılan desteklerle giderilmeye çalışılmaktadır. Bu amaçla hükümetler tarım üreticilerine ürün düzeyinde ve girdi düzeyinde destekler ve vergi politikaları, dış ticaret politikaları ve genel hizmetler alanında çok farklı isimler altında destekler vermektedirler. Tarımsal destekleme politikalarının uygulanmasında zaman zaman politik amaçlar etken olmakla beraber uygun politikaların tespitinde ekonomik gerçekler ve ülke şartları göz önüne alınmaktadır.

Yillardan beri Türkiye’de tarım ürünleri fiyatlarının dış pazarlardan pahalı olduğu yönünde görüşler dile getirilmektedir. Bu çalışmada, otuz yıllık dönem boyunca , baslıca tarım ürünleri , özellikle stratejik öneme sahip altı ürün için, ürün fiyatları, seçilmiş dış pazar fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada görüldüğü üzere temel olarak, Türkiye ürün fiyatlarının, seçilmiş dış pazar fiyatları na bölünmesi ile hesaplanan değerlerden elde edilen grafikler ve doğrudan Türkiye ürün fiyatları ve o ürün için seçilmiş dış pazar fiyatlarının yıllar içindeki değerlerinden elde edilen grafikler incelenmiştir.

Buna göre pamuk ve tütün fiyatlarının, seçilmiş dış pazar fiyatlarının altında, mısır ve pirinç fiyatlarının, seçilmiş dış pazar fiyatlarının üzerinde yer aldığı görülmektedir. Buğday ve seker fiyatlarının ise dış pazar fiyatlarına göre bazı yıllar düşük , bazı yıllar yüksek olduğu veya bazı pazarlardan daha yüksek iken bazı pazarlardan daha düşük fiyatlar aldığı görülmektedir. Ele aldığımız ürünler içinde, buğday, pamuk, seker pancarı ve tütün, 1969-98 yılları boyunca destekleme alımı yapılan ürünlerdir. Mısır 1986 yılından sonra destekleme alımlarına tabi iken, çeltik 1969-73 arası ve 1991 yılından sonra destekleme alımı yapılan ürünlerdir.

Grafikler incelendiğinde, 1969-73, 1974-82, 1983-89 ve 1990 yılı sonrası olarak ayırabileceğimiz dört kısım göze çarpmaktadır. Tüm ürünler için 1969-72 döneminde

grafigin en düşük fiyatları yer almaktadır. Bu durum seçilmiş dış pazarlar için de aynıdır. 1973'lerde başlayan fiyat artışları 1975-78 döneminde tepe değerlere ulaşmaktadır. Bugday, pamuk ve seker 1975'te, mısır ve tütün 1977'de, pirinç 1978 yılında tepe noktaları vermektedir. 1979 ve 1980 yıllarında düşen fiyatlar 1981 yılında bazı ürünler için tepe noktası verecek şekilde yükselmektedir.

1974-75 yılları bugday , mısır, pirinç, seker ve pamuk için de dış pazarlarda tepe noktaları vermektedir. Tütünde 1977 yılı tepe noktası verirken, pamuk hariç, diğer ürünlerde önemli düşüş yılıdır, bugday ve mısır için ise alt değeri vermektedir. Seker ve pirinç için alt değere çok yakındır. 1980 ve 1981 yılları da tütün dışında diğer ürünler için tepe değeri veren yıllardır. Bugday, mısır ve pirinç için 1981 yılı tepe değeri vermektedir.

1983-89 dönemi Türkiye fiyatları için daha az değişken yapıdadır ve grafiğin 1973 sonrası alt değerini verecek şekilde düşük düzeydedir. Bes üründe 1987 ve 1988 yılları , tütünde ise 1989 yılı, 1974-98 döneminin alt değerini vermektedir. Pirinç, 1987 yılında dip noktası verirken 1989'da tepe vermekte, sekerde ise çıkış görülmektedir.

1990 yılında, Türkiye fiyatları tüm ürünlerde çıkış göstermektedir. 1991 yılı bugday, mısır ve pirinç için düşme yılıdır. Bu yılda tütün ve sekerde yükseliş görülmektedir. Buna karşılık 1994 yılı tüm ürünler için önemli bir düşüş yılıdır. Bu yıldan sonra 1996 ve 1997 yılları tepe noktası veren hızlı bir çıkış ve 1998 yılında iniş vardır.

1983-89 dönemi, bugday ve mısır için dış pazarların Türkiye'ye benzer yapıda olduğu, alt değerler verdiği ve dönem sonunda yükselişe geçtiği görülmektedir. 1996 yılı tepe noktası verirken, mısır fiyatları 1990 öncesine yakın, bugday fiyatları ise dalgalı ve yüksek değerler almaktadır.

1983 sonrası dış pazar pamuk fiyatlarında, sadece mısır pazarı 1987-92 döneminde büyük yükseliş göstererek yaklaşık 1990'da 4.3 kati artarak tepe değeri vermiştir. Diğer pazarlar düşük değişimler göstermişlerdir. Pirinç fiyatları 1983 'le başlayan dönemde dip değerler vermekle birlikte 1982 yılından sonra değişken olmayan bir yapıdadır ve düşük değerler almıştır. Seker fiyatları 1983-90 'li yıllar Brezilya ve Caribbean fiyatları Türkiye'den düşük ancak benzer yapıda iken sonraları değişmiş

ve 1995'ten sonra düsmüştür. Tüm pazar fiyatları 1995 yılından sonra düşüşe geçmiştir. 1984'ten sonra en fazla yükseliş EU egrisindedir ve en yüksek fiyatlı pazardır. Tütün ise , 1981-95 yıllarında 1989-92 dönemi hariç yakın degerdedir. Ve Türkiye pazarından yüksektir. 1997 yılından sonra fiyatları düsmüştür.

1970'lerdeki yükseliste, uluslararası para sistemindeki değişme, doların altın karşılığının ortadan kalkması ve önemli ölçüde değer kaybına uğraması önemli bir etkidir. Bunun yanında Türkiye'de seçim dönemleri, tarımsal üründe kitlik, belirli genişleme dönemlerinin arkasından gelen krizler ve bu krizlerin beraberinde getirdiği yüksek devalüasyonlar da fiyat düzeyini önemli ölçüde etkilemiştir.

Ancak buğday ve mısır fiyatlarını birlikte gösteren grafiklerin ortaya koyduğu büyük paralellik, kullanılan verilerin uzun dönemde kendi içinde tutarlı olduğunu göstermektedir. Zaman zaman seçilmiş dış pazar fiyatlarıyla olan farklar artsa bile bu ürünlerin fiyatları, dış pazarlardaki değişmelere de az çok benzer bir hareket içindedir.

Bu çalışma pamuk, tütün buğday ve hatta sekerde bazı dönemlerde uluslararası piyasalarda rekabet üstünlüğüne sahip olduğunu, pirinç ve mısırdaki ise iç piyasadaki fiyatların dünyada rekabete imkan vermeyecek derecede yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Burada, göz önünde tutulacak en önemli husus ise genel anlamda iç fiyat düzeyinin yüksek olması ve dünya ile rekabetin güçlüğünün ülkede bölgelere göre verimliliği dikkate alınarak yeniden değerlendirilmesi gereğidir. Bilindiği gibi bir çok üründe tarımsal bölgeler arasındaki verimlilik farkı 2.5-3.5 kat değişebilmektedir. İç fiyatlar, marjinal topraklardaki ürün maliyetine göre oluşmayıp biraz daha yüksek verimli bölge ürününe göre oluşursa, daha düşük düzeyde gerçekleşecek, Türkiye dünya pazarlarında kolayca rekabet gücüne kavuşabilecektir.

KAYNAKLAR

- [1] **Erkan, O.**, 2000. Türk Tarımında Uygulanan Politikalar, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 22-32.
- [2] **Orhan, O.**, 1999. Türkiye’de Tarımsal Destekleme ve Taban Fiyat Politikası, ITO Yay., İstanbul.
- [3] **Ülgüray, D.**, 2000. Türk Tarım Politikaları ile ilgili Reform Önerileri, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak
- [4] **Uzunoglu, S., Alkin, K., Gürslesel, F., Civelek, U.**, 2001. Tarım Kesiminde Yeniden Yapılanma, ITO, 2001, Yayın No. 2000-52.
- [5] **Kasnakoglu, H., Çakmak, E., Akder, H.**, 1999. Tarım Politikalarında Yeni Denge Arayışları ve Türkiye, TÜSIAD, İstanbul.
- [6] **Tarımsal Yapı 2000**, 2002. DIE Matbaası, Ankara, yayın no. 2614.
- [7] **Kepenek, Y. ve Yentürk, N.**, 1996. Türkiye Ekonomisi, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- [8] **Türkiye İstatistik Yilligi 1997**, 1998. DIE Ankara
- [9] **Türkiye İstatistik Yilligi 1999**, 2000. DIE Ankara
- [10] **Tekinel, O., Kanber, R., Çetin, M.**, 2000. Su Kaynaklarını Geliştirme ve Kullanma , *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 231-259.
- [11] **Çevik, B., Kirda, C., Sayin, S.**, 2000. Sulama Araç, Yöntem ve Organizasyonu, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 959-984
- [2] **Rapor, Zirai ve İktisadi Rapor**, 1986 1987 , 1999. TSZOB Yay.
- [13] **Bitkisel Üretim Özel İhtisas Komis. Rap.** Tahıl ve Baklagil Alt Komis. Rap., 8. Bes Yıllık K.P., 2001. DPT Ank. Yayın no. 2644
- [14] **Sehirali, S., Gençtan, T., Avcı, M., Zencirli, N., Uçkesen, B.**, 2000. Türkiye Tahıl ve Yemelik Tane Baklagil Üretiminin Bugünkü ve Gelecekteki Boyutları, *Türkiye Ziraat Mühendisliği V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21
- [15] **Tarımsal Göstergeler (1923-1998)** , 2001. DIE Matbaası, Ank. yayın no. 2407
- [16] **İstatistik Göstergeler (1923-1998)** , 2001. DIE Matbaası, Ankara, yayın no.2252

- [17] **Avcioglu, R., Açikgöz,E., Soya, H., Açikgöz,E., Tan, A.,** 2000. Yem Bitkileri Üretimi, *Türkiye Ziraat Mühendisligi V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 567-585.
- [18] **Arslan, N., Yilmaz, G., Akinerdem, F., Özgüven, M., Kirici, S., Arioglu,H., Gümüşcü, A., Telci,I.,** 2000. Nisasta, Seker, Tütün ve Tıbbi-Aromatik Bitkilerin Tüketim Projeksiyonlari ve Üretim Hedefleri, *Türkiye Ziraat Mühendisligi V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 453-483
- [19] **Gıda San. Özel İhtisas Komis. Rap.** Seker San. Alt Komis. Rap., 8. Bes Yillik K.P., DPT Ank. 2001, Yayin no. 2633
- [20] **Commodity Market Review 1998 – 99**, FAO of United Nations 2000. Rome, ISBN 92-5-104448-1
- [21] **Tütün ve Tütün Mam. San. Özel İhtisas Komis. Rap.,** 8. Bes Yillik K.P., 2001. DPT Ank. Yayin no. 2520
- [22] **Gürel,A., Akdemir, H., Emiroglu, S., Kadioglu, H., Karadayi, B.,** 2000. Türkiye Lif Bitkileri, *Türkiye Ziraat Mühendisligi V. Teknik Kongresi*, Milli Kütüphane, Ankara, 17-21 Ocak, s. 525-566.
- [23] **Tekstil ve Giyim San. Özel İhtisas Komis. Rap.,** 8. Bes Yillik K.P., DPT Ank. 2001, Yayin no. 2549
- [24] **Tarimsal Yapi ve Üretim 1989,** 1992. DIE Matbaasi, Ankara, Yayin no. 1505
- [25] **Tarimsal Yapi ve Üretim 1989,** 1992. DIE Matbaasi, Ankara, Yayin no. 1727
- [26] **Türkiye İstatistik Yilligi 1975,** 1976. DIE Matbaasi Ankara, yayin no. 750
- [27] **Türkiye İstatistik Yilligi 1981,** 100.yil özel sayisi, 1981, DIE Matba. Ank., yayin no. 960
- [28] **Türkiye İstatistik Yilligi 1987,** 1988. DIE Ank. yayin no. 1250
- [29] **Türkiye İstatistik Yilligi 1989,** 1990. DIE Ank. yayin no. 1405
- [30] **Türkiye İstatistik Yilligi 1994,** 1995. DIE Ank. yayin no. 1720
- [31] **Türkiye İstatistik Yilligi 2000,** 2001. DIE Ank. yayin no. 2466
- [32] **Sönmez, N.,**Kisisel Görüşme, 2002. TSFAS Genel Müdürlüğü
- [33] **International Financial Statistics Year Book** 1998, 1999 .I.M.F., Roma
- [34] **FAO Trade Yearbook Vol.52 – 1998,** FAO Statistics Series No. 151, Rome, 1999, ISBN 92-5-004342-0

Tablo A.1 Seçilmiş Ürünler İçin Türkiye Fiyatları (TL/ kg) [26,27,28,29,30,31,32]

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980
Bugday (sert)	1,0	1,0	1,1	1,1	1,3	2,4	2,8	2,7	3,0	4,0	5,5	11,1
Bugday (yumusak)					1,3	2,3	2,7	2,6	2,9	3,2	5,1	10,5
Misir	0,9	1,0	1,0	1,1	1,4	2,3	2,6	2,7	3,3	4,4	5,9	13,1
Pamuk (kütü)	2,4	2,8	3,4	3,8	6,0	8,8	7,8	8,9	10,4	11,6	20,4	40,3
Pamuk (Çukurova Std.1)												
Pamuk (Ege Std 1)												
Pamuk (Ege Std 11)												
Pamuk (saf)	5,6	6,2	7,7	9,4	13,9	21,2	18,2	24,2	28,5	31,0	49,6	92,4
Pamuk (tohum)	0,9	1,1	1,3	1,5	1,8	2,7	3,1	3,2	3,2	4,4	7,1	15,6
Pirinç	4,0	4,1	4,3	4,7	8,5	9,8						
Pirinç Bersani					8,5	10,0	11,1	11,3	19,5	32,0	33,9	5,7
Pirinç Karolina					8,3	10,1	10,5	10,7	19,2	29,0	32,8	6,2
Pirinç Baldo												
Pirinç Maratelli					7,8	9,3	10,3	10,7	19,0	27,4	32,3	54,3
Pirinç Viyoline					8,0	10,1	10,2	10,2	18,9	27,7	32,2	6,9
Pirinç Yerli					8,0	9,4	10,1	10,2	19,3	27,6	31,6	6,9
Pirinç Çeltik												
Seker Pancari	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,5	0,6	0,6	0,7	1,1	,6
Tütün	6,9	7,6	7,8	8,4	12,2	19,9	29,9	36,1	45,2	49,0	61,2	9,7
Bugday (ÇEF Tartili Ort.)	1,0	1,0	1,0	1,1	1,3	2,3	2,7	2,7	2,9	3,6	5,2	11,0
Misir (ÇEF Tartili Ortalama)	0,9	1,0	0,9	1,1	1,5	2,4	2,5	2,6	3,3	4,4	5,9	13,0
Pamuk kütü (ÇEF Tartili Ort.)	2,1	2,6	3,5	3,7	5,9	8,4	7,9	9,1	10,0	11,0	20,0	41,0
Pirinç (ÇEF Tartili Ortalama)	3,9	4,2	4,2	4,6	8,1	9,5	10,0	10,0	18,0	28,0	31,0	53,0
Tütün (ÇEF Tartili Ortalama)	7,0	7,8	9,0	8,1	12,0	18,0	30,0	37,0	43,0	48,0	62,0	78,0
Seker beyaz toz						5,0	7,3	7,3	7,3	10,3	13,8	38,0
Bugday (Dest. Alim Fiyati)	0,8	0,9	1,0	1,0	1,2	2,1	2,3	2,6	2,9	3,2	5,0	10,2
Pamuk* kütü (Dest.Alim Fiy.)	2,3	2,8	3,3	3,8	6,0	8,0	8,0	10,3	10,8	13,8	25,0	50,0
Tütün (Dest. Alim Fiyati)	8,9	8,4	9,0	11,7	13,2	23,2	31,1	39,1	44,4	50,1	60,9	111,7

Tablo A.1 Seçilmiş Ürünler İçin Türkiye Fiyatları (TL/kg) (devam)

	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Bugday (sert)	19,1	24,0	28,7	45,6	67,0	84,0	99,0	160,0	338,0	533,0
Bugday (yumusak)	18,0	22,7	27,1	43,1	64,0	80,0	94,0	152,0	320,0	497,0
Misir	22,4	29,0	31,0	49,1	71,0	91,0	102,0	167,0	318,0	515,0
Pamuk (kütü)	55,1	70,9								
Pamuk (Çukurova Std.1)					195,0	334,0	525,0	640,0	1.126,0	1.738,0
Pamuk (Ege Std 1)					234,0	267,0	572,0	718,0	1.324,0	1.921,0
Pamuk (Ege Std 11)					214,0	355,0	544,0	700,0	1.340,0	1.793,0
Pamuk (saf)	147,7	184,2								
Pamuk (tohum)	23,9	30,6								
Pirinç										
Pirinç Bersani	105,2	119,8	131,4	221,2	280,0	325,0	427,0	975,0	1.950,0	2,4
Pirinç Karolina	101,6	113,9								
Pirinç Baldo							425,0	1.012,0	2.121,0	2.426,0
Pirinç Maratelli	107,3	115,6	122,8	208,9	256,0	311,0	403,0	930,0	1.853,0	2.170,0
Pirinç Viyoline	103,1	117,9	120,5	205,9	265,0	308,0	408,0	983,0	1.920,0	2.162,0
Pirinç Yerli	98,9	108,2	119,5	206,7	302,0	345,0	425,0	947,0	1.902,0	2.333,0
Pirinç Çeltik										
Seker Pancari	4,0	5,0	6,0	7,7	11,0	15,0	21,0	35,0	65,0	112,0
Tütün	132,0	190,1								
Bugday (ÇEF Tartili Ortalama)	18,0	24,0	27,0	44,0	64,0	81,0	95,0	154,0	328,0	510,0
Misir (ÇEF Tartili Ortalama)	22,0	28,0	28,0	47,0	66,0	81,0	97,0	163,0	300,0	504,0
Pamuk kütü (ÇEF Tartili Ort.)	54,0	70,0	110,0	183,0	214,0	314,0	558,0	695,0	1.265,0	1.857,0
Pirinç (ÇEF Tartili Ortalama)	103,0	112,0	121,0	215,0	270,0	339,0	409,0	1.021,0	1.989,0	2.239,0
Tütün (ÇEF Tartili Ortalama)	137,0	191,0	228,0	297,0	781,0	1.029,0	1.121,0	1.979,0	2.680,0	3.629,0
Seker beyaz toz	65,6	72,0	86,0	111,0	135,0	200,0	230,0	400,0	750,0	1.300,0
Bugday (Dest. Alim Fiyati)	18,8	23,0	29,7	46,8	62,5	79,1	96,8	165,4	327,7	503,4
Pamuk* kütü (Dest. Alim Fiyati)	63,0	78,0	95,0	187,0	242,0	298,0	626,0	880,0	1.639,0	2.268,0
Tütün (Destekleme Alim Fiyati)	138,0	211,3	282,2	377,9	537,6	773,0	1.443,5	2.904,1	4.714,7	7.707,0

Tablo A.1 Seçilmiş Ürünler İçin Türkiye Fiyatları (TL/kg) (devam)

	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Bugday (sert)	703,0	1.179,0	2.073,0	4.153,0	9.028,0	18.595,0	30.826,0	53.645,0
Bugday (yumusak)	674,0	1.125,0	1.970,0	3.996,0	8.445,0	17.475,0	22.425,0	50.376,0
Misir	725,0	1.446,0	2.414,0	5.064,0	9.655,0	19.179,0	29.288,0	58.065,0
Pamuk (kütü)								
Pamuk (Çukurova Std.1)	2.350,0	4.068,0	5.850,0	17.831,0	33.424,0	49.816,0	94.521,0	144.049,0
Pamuk (Ege Std 1)	2.940,0	4.486,0	7.065,0	18.310,0	35.579,0	53.240,0	108.066,0	161.434,0
Pamuk (Ege Std 11)	2.869,0	4.680,0	7.036,0	16.993,0	33.186,0	50.205,0	97.575,0	166.779,0
Pamuk (saf)								
Pamuk (tohum)								
Pirinç								
Pirinç Bersani	2.944,0	5.595,0	7.670,0					
Pirinç Karolina								
Pirinç Baldo	3.048,0	5.738,0	7.744,0					
Pirinç Maratelli	2.812,0	5.384,0	7.605,0					
Pirinç Viyoline	2.664,0	4.905,0	7.442,0					
Pirinç Yerli	2.948,0	5.098,0	7.594,0					
Pirinç Çeltik				150.734,0	28.236,0	47.824,0	64.273,0	141.313,0
Seker Pancari	184,0	291,0	449,0					
Tütün								
Bugday (ÇEF Tartili Ortalama)	681,0	1.148,0	2.041,0	3.962,0	8.746,0	18.309,0	30.826,0	50.692,0
Misir (ÇEF Tartili Ortalama)	686,0	1.379,0	2.100,0	4.651,0	8.397,0	17.100,0	29.288,0	48.183,0
Pamuk kütü (ÇEF Tartili Ort.)	2.692,0	4.360,0	6.869,0	17.436,0	33.884,0	51.526,0	97.547,0	144.104,0
Pirinç (ÇEF Tartili Ortalama)	2.748,0	5.208,0	5.932,0	12.893,0	20.382,0	39.856,0	64.273,0	115.953,0
Tütün (ÇEF Tartili Ortalama)	12.287,0	25.663,0	28.827,0	47.918,0				
Seker beyaz toz	2.250,0	4.300,0	7.000,0	12.500,0	25.700,0	52.163,0	123.500,0	173.250,0
Bugday (Dest. Alim Fiyati)	754,0	1.156,0	1.843,0	3.531,5	7.433,0	22.093,0	35.141,0	53.564,0
Pamuk* kütü (Dest. Alim Fiyati)	3.561,0	6.029,0	9.096,0	25.427,0	40.440,0	68.142,0	138.916,0	180.458,0
Tütün (Destekleme Alim Fiyati)	10.870,0	25.715,0	32.615,0	53.093,0	100.963,0	118.173,0	385.621,0	672.048,0

Tablo A.2 Baslica Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları [33,34]

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
ÜRÜN										
Pamuk(ABD Cents /pound)										
ABD (10 pazar)	19,22	18,98	20,94	25,92	42,42	43,79	34,10	51,43	46,58	43,60
Liverpool Index	27,83	28,93	33,88	36,26	62,09	65,13	53,09	77,24	71,33	71,95
Misir (Uzun Elyaf)	59,71	61,06	61,54	64,93	77,79	150,42	138,39	118,46	155,53	119,42
Misir (Uzun Orta)	60,35	49,83	49,22	48,10	62,34	127,61	109,72	84,92	125,75	101,98
Misir (ABD \$/bushel)										
ABD (Chicago)	1,15	1,27	1,30	1,21	2,13	2,99	2,68	2,49	2,05	2,15
ABD (Meksika Körfez)	1,32	1,48	1,48	1,42	2,48	3,36	3,04	2,85	2,42	2,56
Tayland	1,40	1,66	1,49	1,38	2,64	3,39	3,38	2,92	2,70	2,52
Pirinç (ABD \$ / metric ton)										
ABD (New Orleans)	173,86	174,71	177,10	200,28	367,32	515,26	388,45	285,67	309,87	370,38
Tayland (Bangkok)	185,08	143,00	130,33	149,92	296,58	541,50	363,17	254,08	272,42	368,50
Tayland	138,39	113,77	88,74	101,00	205,32	466,24	301,85	213,70	222,65	319,06
Myanmar	121,72	83,33	75,09	75,28	117,32	370,31	257,50	168,04	172,11	201,54
Seker (ABD Cents /pound)										
AB İthalat fiyatı	5,09	5,09	5,16	6,79	6,66	10,65	15,44	13,39	14,01	15,91
Karaibler (New York)	3,39	3,76	4,53	7,48	9,62	29,94	20,56	11,56	8,11	7,82
ABD İthalat fiyatı	7,14	7,50	7,93	8,53	10,29	29,48	22,47	13,31	11,00	13,97
Brezilya	4,75	5,10	5,50	7,22	8,96	25,38	29,18	11,52	8,24	7,70
Filipinler	6,89	6,62	7,25	7,78	9,24	21,03	27,03	13,25	8,71	8,18
Tütün (ABD \$ / metric ton)										
ABD (Tüm Pazarlar)	1.112,38	1.055,44	1.110,62	1.073,64	1.128,02	1.482,07	1.841,99	2.186,72	2.253,93	2.268,02
Bugday (ABD \$ / bushel)										
Avustralya (Sidney)	1,54	1,48	1,58	1,84	3,97	5,32	4,03	3,50	2,91	3,70
Avustralya	1,65	1,42	1,53	1,61	2,03	4,73	4,57	3,92	2,90	3,10
ABD (Meksika Körfez)	1,59	1,49	1,68	1,90	3,81	4,89	4,06	3,62	2,81	3,48
Arjantin	1,59	1,48	1,62	1,81	2,65	5,26	4,68	3,65	2,63	3,20

Tablo A.2 Baslica Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları [33,34] (devam)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ÜRÜN										
Pamuk(ABD Cents /pound)										
ABD (10 pazar)	48,58	54,34	53,46	41,41	42,26	55,79	71,82	59,77	53,59	51,05
Liverpool Index	75,95	82,56	76,91	57,94	58,02	79,72	98,30	80,54	79,23	65,53
Misir (Uzun Elyaf)	617,57	516,94	256,14	164,99	130,01	104,92	110,29	188,31		
Misir (Uzun Orta)	555,71	436,98	215,20	110,82	99,20	88,41	97,40	110,94		
Misir (ABD \$/bushel)										
ABD (Chicago)	2,45	2,42	2,32	2,30	2,26	2,40	2,61	3,79	2,64	2,20
ABD (Meksika Körfez)	2,83	2,78	2,73	2,65	2,59	2,74	3,14	4,18	2,98	2,58
Tayland	3,42	3,33	3,17	3,68	3,41	4,13	5,13			
Pirinç (ABD\$ / metric ton)										
ABD (New Orleans)	379,76	361,48	387,94	372,28	361,15	433,10	389,50	463,97	441,53	446,34
Tayland (Bangkok)	299,75	270,67	293,67	267,67	237,25	269,46	320,80	338,06	302,47	305,42
Tayland	288,07	270,20	287,14	291,03	257,18	484,96	314,85	366,67	216,85	321,01
Myanmar	211,34	205,49	232,27	211,99	173,25	187,15	209,86	219,04	221,07	327,85
Seker (ABD Cents /pound)										
AB İthalat fiyatı	22,75	26,45	27,77	28,48	28,10	28,20	31,21	31,15	28,38	27,13
Karaibler (New York)	12,81	12,51	8,98	9,07	10,02	12,11	13,28	11,96	11,40	8,92
ABD İthalat fiyatı	22,81	23,25	21,55	21,30	21,61	22,03	23,06	22,36	21,93	22,06
Brezilya	12,14	15,94	11,87	11,12	11,61	13,14	13,75	13,10	12,34	10,37
Filipinler	19,02	19,46	19,09	19,02	14,13	22,29	19,72	19,30	17,66	18,62
Tütün (ABD \$ / metric ton)										
ABD (Tüm Pazarlar)	3.167,57	3.392,19	3.500,07	3.439,54	2.695,34	2.641,66	2.643,44	3.056,73	3.531,81	3.336,12
Bugday (ABD \$ / bushel)										
Avustralya (Sidney)	4,81	5,29	3,59	5,41	4,20	4,41	5,38	6,19	5,10	4,22
Avustralya	4,59	4,25	2,91	4,12	3,72	3,50	5,17	5,83	4,59	3,94
ABD (Meksika Körfez)	4,61	3,69	3,50	4,11	3,82	4,08	4,82	5,64	4,35	3,43
Arjantin	4,05	3,93	2,44	3,27	3,57	3,57	4,47	5,46	4,30	3,35

Tablo A.3 Baslica Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlari (\$/kg)

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978
ÜRÜN										
Pamuk (ABD \$ /kg)										
ABD (10 pazar)	0,423	0,418	0,461	0,571	0,934	0,965	0,751	1,133	1,026	0,960
Liverpool Index	0,613	0,637	0,746	0,799	1,368	1,435	1,169	1,701	1,571	1,585
Misir (Uzun Elyaf)	1,315	1,345	1,356	1,430	1,713	3,313	3,048	2,609	3,426	2,630
Misir (Uzun Orta)	1,329	1,098	1,084	1,059	1,373	2,811	2,417	1,870	2,770	2,246
Misir (ABD \$/kg)										
ABD (Chicago)	0,045	0,050	0,051	0,048	0,084	0,118	0,105	0,098	0,081	0,085
ABD (Meksika Körfez)	0,052	0,058	0,058	0,056	0,098	0,132	0,120	0,112	0,095	0,101
Tayland	0,055	0,065	0,059	0,054	0,104	0,133	0,133	0,115	0,106	0,099
Pirinç (ABD \$ / kg)										
ABD (New Orleans)	0,174	0,175	0,177	0,200	0,367	0,515	0,388	0,286	0,310	0,370
Tayland (Bangkok)	0,185	0,143	0,130	0,150	0,297	0,542	0,363	0,254	0,272	0,369
Tayland	0,138	0,114	0,089	0,101	0,205	0,466	0,302	0,214	0,223	0,319
Myanmar	0,122	0,083	0,075	0,075	0,117	0,370	0,258	0,168	0,172	0,202
Seker (ABD \$ /kg)										
AB İthalat fiyatı	0,112	0,112	0,114	0,150	0,147	0,235	0,340	0,295	0,309	0,350
Karaibler (New York)	0,075	0,083	0,100	0,165	0,212	0,659	0,453	0,255	0,179	0,172
ABD İthalat fiyatı	0,157	0,165	0,175	0,188	0,227	0,649	0,495	0,293	0,242	0,308
Brezilya	0,105	0,112	0,121	0,159	0,197	0,559	0,643	0,254	0,181	0,170
Filipinler	0,152	0,146	0,160	0,171	0,204	0,463	0,595	0,292	0,192	0,180
Tütün (ABD \$ / kg)										
ABD (Tüm Pazarlar)	1,112	1,055	1,111	1,074	1,128	1,482	1,842	2,187	2,254	2,268
Bugday (ABD \$ / kg)										
Avustralya (Sidney)	0,057	0,054	0,058	0,068	0,146	0,195	0,148	0,129	0,107	0,136
Avustralya	0,061	0,052	0,056	0,059	0,075	0,174	0,168	0,144	0,107	0,114
ABD (Meksika Körfez)	0,058	0,055	0,062	0,070	0,140	0,180	0,149	0,133	0,103	0,128
Arjantin	0,058	0,054	0,060	0,067	0,097	0,193	0,172	0,134	0,097	0,118

Tablo A.3 Baslica Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatlari (\$/kg) (devam)

	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
ÜRÜN										
Pamuk (ABD \$ /kg)										
ABD (10 pazar)	1,035	1,355	1,200	1,000	1,140	1,136	0,978	0,879	1,057	0,956
Liverpool Index	1,699	2,065	1,850	1,597	1,852	1,783	1,320	1,056	1,647	1,399
Misir (Uzun Elyaf)	2,718	2,714	2,681	2,416	2,437	3,146	3,047	3,139	3,825	6,064
Misir (Uzun Orta)	2,407	2,405	2,380	1,777	1,913	2,474	2,934	3,001	2,910	5,606
Misir (ABD \$/kg)										
ABD (Chicago)	0,096	0,109	0,115	0,092	0,118	0,119	0,097	0,077	0,062	0,091
ABD (Meksika Körfez)	0,116	0,126	0,131	0,108	0,136	0,136	0,112	0,088	0,076	0,107
Tayland	0,137	0,162	0,149	0,128	0,139	0,137	0,102	0,088	0,092	0,125
Pirinç (ABD \$ / kg)										
ABD (New Orleans)	0,354	0,459	0,525	0,340	0,351	0,352	0,355	0,318	0,300	0,399
Tayland (Bangkok)	0,334	0,434	0,483	0,293	0,277	0,252	0,217	0,196	0,214	0,277
Tayland	0,273	0,340	0,399	0,259	0,252	0,238	0,204	0,171	0,199	0,269
Myanmar	0,224	0,275	0,311	0,211	0,185	0,286	0,165	0,140	0,120	0,170
Seker (ABD \$ /kg)										
AB İthalat fiyatı	0,425	0,487	0,417	0,399	0,387	0,353	0,355	0,410	0,472	0,525
Karaibler (New York)	0,213	0,631	0,372	0,185	0,187	0,115	0,089	0,133	0,149	0,224
ABD İthalat fiyatı	0,342	0,661	0,435	0,439	0,485	0,479	0,448	0,461	0,481	0,487
Brezilya	0,194	0,480	0,373	0,207	0,208	0,202	0,147	0,155	0,150	0,185
Filipinler	0,168	0,357	0,455	0,332	0,296	0,280	0,329	0,387	0,366	0,419
Tütün (ABD \$ / kg)										
ABD (Tüm Pazarlar)	2,344	2,276	2,322	2,564	2,657	2,786	2,612	2,659	2,746	2,468
Bugday (ABD \$ / kg)										
Avustralya (Sidney)	0,157	0,175	0,174	0,160	0,159	0,138	0,141	0,120	0,114	0,150
Avustralya	0,145	0,180	0,186	0,162	0,172	0,143	0,129	0,115	0,089	0,136
ABD (Meksika Körfez)	0,160	0,173	0,175	0,160	0,157	0,152	0,136	0,115	0,113	0,145
Arjantin	0,146	0,184	0,194	0,167	0,144	0,132	0,115	0,098	0,090	0,117

Tablo A.3 Baslica Ürünlerin Seçilmiş Dis Pazar Fiyatları (\$/kg) (devam)

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
ÜRÜN										
Pamuk (ABD \$ /kg)										
ABD (10 pazar)	1,070	1,197	1,178	0,912	0,931	1,229	1,582	1,317	1,180	1,124
Liverpool Index	1,673	1,819	1,694	1,276	1,278	1,756	2,165	1,774	1,745	1,443
Misir (Uzun Elyaf)	13,603	11,386	5,642	3,634	2,864	2,311	2,429	4,148	-	-
Misir (Uzun Orta)	12,240	9,625	4,740	2,441	2,185	1,947	2,145	2,444	-	-
Misir (ABD \$/kg)										
ABD (Chicago)	0,096	0,095	0,091	0,091	0,089	0,094	0,103	0,149	0,104	0,087
ABD (Meksika Körfez)	0,111	0,109	0,107	0,104	0,102	0,108	0,124	0,164	0,117	0,102
Tayland	0,135	0,131	0,125	0,145	0,134	0,163	0,202	-	-	-
Pirinç (ABD \$ / kg)										
ABD (New Orleans)	0,380	0,361	0,388	0,372	0,361	0,433	0,390	0,464	0,442	0,446
Tayland (Bangkok)	0,300	0,271	0,294	0,268	0,237	0,269	0,321	0,338	0,302	0,305
Tayland	0,288	0,270	0,287	0,291	0,257	0,485	0,315	0,367	0,217	0,321
Myanmar	0,211	0,205	0,232	0,212	0,173	0,187	0,210	0,219	0,221	0,328
Seker (ABD \$ /kg)										
AB İthalat fiyatı	0,501	0,583	0,612	0,627	0,619	0,621	0,687	0,686	0,625	0,598
Karaibler (New York)	0,282	0,276	0,198	0,200	0,221	0,267	0,293	0,263	0,251	0,196
ABD İthalat fiyatı	0,502	0,512	0,475	0,469	0,476	0,485	0,508	0,493	0,483	0,486
Brezilya	0,267	0,351	0,261	0,245	0,256	0,289	0,303	0,289	0,272	0,228
Filipinler	0,419	0,429	0,420	0,419	0,311	0,491	0,434	0,425	0,389	0,410
Tütün (ABD \$ / kg)										
ABD (Tüm Pazarlar)	3,168	3,392	3,500	3,440	2,695	2,642	2,643	3,057	3,532	3,336
Bugday (ABD \$ / kg)										
Avustralya (Sidney)	0,177	0,194	0,132	0,199	0,154	0,162	0,198	0,227	0,187	0,155
Avustralya	0,169	0,156	0,107	0,151	0,137	0,129	0,190	0,214	0,169	0,145
ABD (Meksika Körfez)	0,169	0,136	0,129	0,151	0,140	0,150	0,177	0,207	0,160	0,126
Arjantin	0,149	0,144	0,090	0,120	0,131	0,131	0,164	0,201	0,158	0,123

ÖZ GEÇMİS

Aynur CAN, 1961 yılında Ankara'nın Sereflikoçhisar ilçesinde doğdu. İlk, orta ve liseyi Sereflikoçhisar'da bitirdi. 1984 yılında İ.T.Ü. Kimya Metalurji Fakültesi Kimya Mühendisliği Bölümü'nden mezun oldu. 1985 yılında Türk Standartları Enstitüsü İstanbul Bölge Md.'nde göreve başladı. Enstitünün değişik birimlerinde çalıştı. 1992-1995 döneminde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Fakültesi Sosyal Yapı Sosyal Değişme Dalı'nda master yaptı. Yabancı dil olarak İngilizce bilmektedir. İki kız çocuğu annesi olup, halen TSE'nde görev yapmaktadır.